



ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ –
ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ, ΣΛΑΒΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ –
ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΕΜΟΥ

Διπλωματική Εργασία

**«Ο ΡΩΣΟ-ΟΥΚΡΑΝΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΗΣ
ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΣΤΗ ΜΑΥΡΗ ΘΑΛΑΣΣΑ»**

ΤΟΥ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Κ. ΟΡΦΑΝΟΥ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗΣ

Δεκέμβριος 2022

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

Αφιερώνω τη Διπλωματική μου Εργασία στη σύντροφο της ζωής μου Αγγελική και στα μονάκριβα παιδιά μου Κώστα και Πλουμή, ως ελάχιστη αναγνώριση της υποστήριξης που έλαβα καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου.

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

«Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάσθηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου»

Γεώργιος Κ. Ορφανός

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η αναμφισβήτητη γεωπολιτική αξία της Μαύρης Θάλασσας και της ευρύτερης περιοχής αποδεικνύεται περίτρανα από τη διαχρονική πάλη των λαών να την ελέγξουν. Τα πρώιμα χρόνια, λόγω της ευκαιρίας ανάπτυξης του εμπορίου συνδέοντας την Ασία με την Ευρώπη και την Αφρική, αλλά και της δυνατότητας μεταφοράς των ίδιων φυσικών πόρων, αλλά και αυτών της Κασπίας και του Καυκάσου κατά τους νεότερους χρόνους μέχρι σήμερα. Τα σύνορα των παρευξείνιων κρατών μεταβλήθηκαν πολλές φορές μέχρι να λάβουν τη σημερινή τους μορφή, η οποία οριστικοποιήθηκε μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης. Οι διεθνείς σχέσεις των κρατών της ευρύτερης περιοχής ορίστηκαν από τις διαφορετικές ιστορικές περιόδους και τις συνθήκες που δημιουργήσαν, από την εποχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, της παρουσίας των Μογγόλων στην περιοχή, της Αυτοκρατορικής Ρωσίας και του Ψυχρού Πολέμου μέχρι την πτώση του υπαρκτού σοσιαλισμού, διαμορφώνοντας την ιδιαίτερη αρχιτεκτονική ασφάλειας της περιοχής. Ο τερματισμός του διπολισμού δημιούργησε τις συνθήκες για μια σταδιακή μεθοδευμένη και συνεχή επέκταση του NATO προς ανατολάς προκαλώντας την αντίδραση της Ρωσικής Ομοσπονδίας, η οποία ενσαρκώθηκε με την χερσαία εισβολή στην Ουκρανία. Ένα μόνιμο μέλος του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών, όπως η Ρωσία, επαναφέρει την ισχύ ως μέσο άσκησης εξωτερικής πολιτικής αλλάζοντας τα δεδομένα που αντιλαμβανόμαστε τις διεθνείς σχέσεις σε ένα σύγχρονο, πολιτισμένο κόσμο που είχε αφήσει τα δεινά του Β' Παγκοσμίου Πολέμου στη σφαίρα της ιστορίας. Ωστόσο, τί βρίσκεται στη πραγματικότητα πίσω από την απόφαση της Ρωσίας να εισβάλει στην Ουκρανία; Είναι η αποναζιστικοποίηση της Ουκρανίας και η προστασία των ρωσόφωνων αυτονομιστών της Ανατολικής Ουκρανίας; Είναι η επέκταση του NATO στο «Εγγύς Εξωτερικό» της Ρωσίας, η οποία θέτει σε κίνδυνο την ασφάλειά της; Είναι η μάχη ελέγχου της Μαύρης Θάλασσας στο πλαίσιο ενός νέου ενεργειακού σχεδιασμού; Ίσως η απάντηση να μην είναι μονοσήμαντη και να συνδυάζει πολλά στοιχεία, ίσως να είναι αυτή καθ' αυτή διαχρονική μάχη για επικράτηση των μεγάλων δυνάμεων στη διεθνή σκηνή. Σε κάθε περίπτωση, όμως, το μέλλον της ασφάλειας στη Μαύρη Θάλασσα θα έχει μεταβληθεί μετά το τέλος αυτού του πολέμου.

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

Πίνακας Περιεχομένων

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
ΓΕΝΙΚΑ.....	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	4
ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΩΝ ΧΩΡΩΝ ΤΗΣ ΜΑΥΡΗΣ ΘΑΛΑΣΣΑΣ	4
1.1 Εισαγωγή.....	4
1.2 Η Περιοχή της Μαύρης Θάλασσας κατά την Αρχαιότητα.....	4
1.3 Η Περιοχή της Μαύρης Θάλασσας από την Περίοδο του Μεσαίωνα μέχρι την Αναγέννηση.....	6
1.4 Η Περιοχή της Μαύρης Θάλασσας κατά την Ύστερη Σύγχρονη και Σύγχρονη Περίοδο.....	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	10
ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ	10
2.1 Εισαγωγή.....	10
2.2 Σκιαγράφιση των Χωρών της Μαύρης Θάλασσας.....	11
2.2.1 Η Συνθήκη του Μοντρέ.....	11
2.2.2 Τουρκία.....	14
2.2.3 Ρωσική Ομοσπονδία.....	15
2.2.4 Ουκρανία.....	17
2.2.5 Γεωργία.....	20
2.2.6 Βουλγαρία και Ρουμανία.....	23
2.3 Παγωμένες Διενέξεις.....	24
2.3.1 Ναγκόρνο Καραμπάχ.....	25
2.3.2 Νότια Οσετία.....	26
2.3.3 Αμπχαζία.....	28
2.3.4 Υπερδνειστερία.....	30
2.3.5 Κριμαία.....	32
2.3.6 Επαρχίες Ντονιέτσκ και Λουχάνσκ.....	34
2.4 Ενεργειακή Ασφάλεια.....	38

2.5	Κρίσιμες Υποθαλάσσιες Υποδομές.....	39
2.6	Άλλες Απειλές Ασφάλειας	41
	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3.....	43
	Η ΕΝΕΡΓΕΙΑ ΩΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ	43
3.1	Εισαγωγή.....	43
3.2	Δίκτυα Μεταφοράς Φυσικών Πόρων / Αποθέματα	45
3.3	Η Ενεργειακή Στρατηγική και Πολιτική της Ρωσίας	53
3.3.1	Τι Άλλαξε με την Προσάρτηση της Κριμαίας.....	55
3.4	Ο Ρόλος της Τουρκίας στον Ενεργειακό Σχεδιασμό.....	57
	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4.....	60
	ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ.....	60
4.1	Εισαγωγή.....	60
4.2	Στρατηγικά Δόγματα της Ρωσικής Ομοσπονδίας.....	60
4.2.1	Γενικά.....	60
4.2.2	Στρατιωτικό Δόγμα της Ρωσικής Ομοσπονδίας.....	61
4.2.3	Ναυτικό Δόγμα της Ρωσικής Ομοσπονδίας.....	64
4.2.4	Υβριδικός Πόλεμος - Δόγμα Gerasimov.....	66
4.2.5	Εφαρμογή του Υβριδικού Πολέμου στην Ουκρανία (2014).....	70
4.2.5.1	Σύντομο Ιστορικό.....	70
4.2.5.2	Ο Ρωσικός Υβριδικός Πόλεμος	71
4.3	Το Νέο Στρατηγικό Δόγμα του ΝΑΤΟ	74
4.3.1	Γενικά.....	74
4.3.2	Στρατηγική Αντίληψη 2022.....	74
4.3.3	Η Διαμόρφωση της Στρατηγικής Αντίληψης υπό το Πρίσμα της Πυρηνικής Προοπτικής.....	78
4.4	Στρατηγική και Περιφερειακή Πολιτική της ΕΕ.....	85
4.4.1	Γενικά.....	85
4.4.2	Ευρύτερη Ευρωπαϊκή Στρατηγική.....	86
4.4.3	Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας – Ανατολική Εταιρική Σχέση...87	
4.5	Η Στρατηγική της Τουρκίας.....	89

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5	92
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	92
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	/

ΛΙΣΤΑ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 2-1:	Διαδρομές της ηρωίνης στη Μαύρη Θάλασσα.....	41
Εικόνα 3-1:	Δίκτυο φυσικού αερίου στην ευρύτερη περιοχή της Μαύρης Θάλασσας.....	45
Εικόνα 3-2:	Μερίδιο ζήτησης φυσικού αερίου της ΕΕ.....	52
Εικόνα 3-3:	Παγκόσμια αποθέματα πετρελαίου.....	53
Εικόνα 3-4:	Παγκόσμια αποθέματα φυσικού αερίου.....	53
Εικόνα 3-5:	Κοιτάσματα στην υφαλοκρηπίδα και την ΑΟΖ της Κριμαίας.....	56
Εικόνα 3-6:	Θεωρητική κατασκευή αγωγού φυσικού αερίου στη Κριμαία.....	57

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΓΕΝΙΚΑ

Η περιοχή της Μαύρης Θάλασσας οριοθετείται από την Ευρώπη, την Ασία και τον Καύκασο, ενώ ο αριθμός των κρατών που την συνθέτουν ποικίλη ανάλογα με τον τρόπο που προσεγγίζουμε το θέμα. Έτσι με αυστηρώς γεωγραφικά κριτήρια τα κράτη της Μαύρης Θάλασσας είναι όσα βρέχονται από αυτήν, δηλαδή, η Ρωσία, η Ουκρανία, η Ρουμανία, η Βουλγαρία, η Τουρκία και η Γεωργία. Σε αυτά τα κράτη όμως, με βάση ιστορικά, πολιτιστικά, κοινωνικά και περιβαλλοντικά κριτήρια¹ μπορούμε να προσθέσουμε την Ελλάδα, την Μολδαβία, την Αρμενία και το Αζερμπαϊτζάν.

Από την αρχαιότητα η Μαύρη Θάλασσα φαίνεται να αποτελεί σημείο ενδιαφέροντος για τις δυνάμεις που θέλουν να διαδραματίσουν ρόλο στην ευρύτερη περιοχή, καθώς μέσω αυτής συνδέεται η Ανατολική Ευρώπη με την Δυτική Ασία και την πλούσια σε φυσικούς πόρους περιοχή του Καυκάσου. Η περίοδος του Ψυχρού Πολέμου ανέστειλε προσωρινά τον ιστορικό ρόλο της Μαύρης Θάλασσας, η οποία μετατράπηκε σε πεδίο αντιπαλότητας μεταξύ των δύο υπερδυνάμεων.² Η εν λόγω θαλάσσια περιοχή συνδέει τα παράκτια κράτη της περιοχής, μέσω του καναλιού του Βοσπόρου, της Θάλασσας του Μαρμαρά, του στενού των Δαρδανελίων και του Αιγαίου πελάγους με την Μεσόγειο Θάλασσα³ και την διώρυγα του Σουέζ, δηλαδή κατ' επέκταση με τον Ατλαντικό και Ινδικό ωκεανό, προσδίδοντάς της σημαντική γεωπολιτική αξία.

Σήμερα, η ευρύτερη περιοχή της Μαύρης Θάλασσας τόσο λόγω της επέμβασης της Ρωσίας στην Ουκρανία, όσο και λόγω μια σειράς άλλων παραμέτρων, βρίσκεται στο επίκεντρο του παγκόσμιου ενδιαφέροντος. Σύμφωνα με τον Δημήτρη Τριανταφύλλου υφίσταται μια σειρά παραγόντων που εάν τους

¹ Υπουργείο Τουρισμού και Ανάπτυξης, *ΕΣΠΑ 2007-2013*, χχ, <http://2007-2013.espa.gr/el/pages/staticBlackSeaProgramme.aspx>, πρόσβαση 10 Ιουλίου 2022.

² Παρούλα Νάσκου-Παρράκη και Μάνος Καραγιάννης, *Η Ενεργειακή Πρόκληση στη Μαύρη Θάλασσα* στο Κωνσταντίνα Δημητρούλη, *Ο Ενεργειακός Χάρτης της Μαύρης Θάλασσας*, (Αθήνα: Γκοβόστης Εκδοτική, 2013). σ 15.

³ Εκτός της Τουρκίας που έχει άμεση πρόσβαση στη Μεσόγειο Θάλασσα.

προσεγγίσουμε συνολικά αντανακλούν την αναβαθμισμένη γεωστρατηγική θέση της περιοχής. Ήτοι:

«α. Μια σειρά επετειακών εκδηλώσεων που συμβολίζουν την διάσταση της περιφερειακής συνεργασίας στη περιοχή, όπως η ίδρυση του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας Εύξεινου Πόντου (ΟΣΕΠ) τον Ιούνιο του 1992.

β. Το ενισχυμένο ενδιαφέρον της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την περιοχή σε συνδυασμό με τη σταδιακή ανάδειξή της ως δρών εξωτερικής πολιτικής σε παγκόσμιο επίπεδο.

γ. Το αναβαθμισμένο ενδιαφέρον του ΝΑΤΟ.

δ. Η σημασία της περιοχής ως γεωγραφικά κομβικό σημείο μεταφοράς ενέργειας.

ε. Η γεωπολιτική σημασία της περιοχής και η διαπεριφερειακή της διάσταση, όπως η γεωγραφική της εγγύτητα με την Μέση Ανατολή.

στ. Οι προτεραιότητες και η προσέγγιση της Ρωσίας.

ζ. Η αναγκαιότητα να διασφαλιστεί ότι οι προαναφερθέντες παράγοντες συμβάλλουν στην αναβάθμιση της περιοχής και όχι ότι αποτελούν παράγοντες σύγκρουσης και διάσπασης της συνοχής της.»⁴

Στη παρούσα εργασία στο 1^ο κεφάλαιο θα επιχειρήσουμε μέσω της ιστορικής ανασκόπησης να αναδείξουμε την γεωπολιτική αξία της περιοχής. Στο 2^ο κεφάλαιο θα παρουσιαστεί η αρχιτεκτονική ασφάλειας που διέπει τη περιοχή και πως αυτή μεταβλήθηκε προϊόντος του χρόνου σε ιστορικά ορόσημα όπως το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, ενώ στο 3^ο κεφάλαιο θα εστιάσουμε στην ενέργεια ως παράγοντα ασφάλειας. Ακολούθως, στο 4^ο κεφάλαιο θα αναλυθεί η στρατηγική των κύριων δρώντων της περιοχής, όπως το ΝΑΤΟ, η ΕΕ και η Ρωσική Ομοσπονδία, καθώς και των υπόλοιπων κρατών που συνθέτουν τη περιοχή του Εύξεινου Πόντου, ώστε να κατανοηθούν οι συσχετισμοί ισορροπίας.

⁴ Δημήτρης Τριανταφύλλου, *Τι διακυβεύεται στην ευρύτερη περιοχή της Μαύρης Θάλασσας;*, στο Δημήτρης Τριανταφύλλου και Παναγιώτα Μανώλη, *Αφιέρωμα: Ο Εύξεινος Πόντος μια αναδυόμενη περιοχή*, (χ.τ, International Centre, for Black Sea Studies, χ.χ). σ 83.

Η εργασία ολοκληρώνεται με το 5^ο κεφάλαιο στο οποίο παρατίθενται τα συμπεράσματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΩΝ ΧΩΡΩΝ ΤΗΣ ΜΑΥΡΗΣ ΘΑΛΑΣΣΑΣ

1.1 Εισαγωγή

Η Μαύρη Θάλασσα από την αρχαιότητα αποτελούσε σημαντικό σημείο σύνδεσης της Ανατολής με την Δύση. Σε αυτό το πλαίσιο διαχρονικά οι λαοί της ευρύτερης περιοχής, και όχι μόνο, προσπαθούσαν να ασκήσουν κυριαρχία στον εν λόγω γεωγραφικό χώρο προκειμένου να αποκομίσουν οφέλη. Για πολλούς αιώνες η συγκεκριμένη περιοχή αποτέλεσε μεταναστευτικό χώρο και πεδίο μαχών δυνάμεων συμπεριλαμβανομένων των Αργοναυτών, της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, των κρατών που ιδρύθηκαν στην Ανατολία, της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, των Σελτζούκων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αλλά και κρατών που ουδέποτε διέθεταν λιμάνια της Μαύρης Θάλασσας όπως η Γένοβα και η Βενετία.⁵

1.2 Η Περιοχή της Μαύρης Θάλασσας κατά την Αρχαιότητα

Οι Έλληνες εμφανίζονται στην περιοχή το πρώτο μισό της πρώτης χιλιετίας προ Χριστού, ίσως και νωρίτερα, δημιουργώντας αποικίες στο παραλιακό μέτωπο της Μαύρης Θάλασσας. Ο αποικισμός γνωρίζει μεγάλη άνθιση δύο αιώνες αργότερα. Τον 8^ο αιώνα π.Χ. η Μίλητος ιδρύει τη Σινώπη, η οποία βρίσκεται σε εξαιρετικά στρατηγική θέση και το πολύ καλό λιμάνι που διαθέτει της δίνει την δυνατότητα να αναπτύξει το εμπόριο με τις γύρω περιοχές.⁶ Η ύπαρξη πλωτών ποταμιών, η άφθονη αλιεία και ξυλεία για την κατασκευή πλωτών μέσων συνέθεταν τις καλύτερες προϋποθέσεις για την ανάπτυξη του εμπορίου.⁷

Κατά την ίδια περίοδο, στις στέπες της βόρειας περιοχής της Μαύρης Θάλασσας ζούσαν οι Σκύθες, οι οποίοι σχετίζονταν με τις γερμανικές φυλές που

⁵ Mehmet Bilgin, *A Glance at the History of Black Sea* in Giray. Saynur. Bozkurt ed, *Blue Black Sea: New Dimensions of History, Security, Strategy and Economy*, (Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2013). p 10.

⁶ Ανώνυμο, *Εύξεινος Πόντος, Ελληνικές Αποικίες και ο Πολυσύχναστος Υδάτινος, Δρόμος στο Σταυροδρόμι του Αρχαίου Κόσμου*, 22 Φεβρουαρίου 2022, <https://elhalfflashbacks.blogspot.com/2022/02/euksinos-pontos-arxaia-ellada.html>, πρόσβαση 16 Ιουλίου 2022.

⁷ Charles King, *The Black Sea: A History*, (New York: Oxford University Press, 2004). p 106.

είχαν μεταναστεύσει προς τα Δυτικά από την Ασία, όπου διέμεναν και οι Κιμμέριοι. Η σχέση των Ελλήνων αποίκων με τους Σκύθες ήταν πιο φιλική από τη σχέση τους με τους Κιμμέριους. Οι Σκύθες έδωξαν τους Κιμμέριους από την περιοχή και τους κυνήγησαν ανελέητα μέχρι την ενδοχώρα της Ανατολίας και τη Μέση Ανατολή. Με τον πολιτισμό της και την τέχνη, η Σκυθία είχε θετική επιρροή τόσο στις αποικίες όσο και στις γειτονικές κοινότητες της περιοχής. Από την ιστορική εξέλιξη των γεγονότων μέχρι στιγμής αλλά και μέχρι τις μέρες μας είναι φανερό ότι στη περιοχή υπάρχει μια διαρκής διαμάχη επικράτησης μεταξύ των δυτικών και ανατολικών δυνάμεων. Υπήρξαν, προϊόντος του χρόνου, διαδοχικοί αγώνες εξουσίας μεταξύ των λαών που εγκαταστάθηκαν κατά μήκος των βόρειων ακτών της Μαύρης Θάλασσας από την Κεντρική Ασία, συμπεριλαμβανομένων των Σαρματών⁸, Ούννων⁹, Αβάρων¹⁰, Βούλγαρων, Πετσενέγων¹¹, Κουμάνων¹² και άλλων φυλών.¹³

Μετά την κατάλυση του Μηδικού κράτους από τους Πέρσες, ο Πόντος περνάει στην κηδεμονία τους με τις πόλεις των μικρασιατικών κυρίως παραλίων μέχρι την Κολχίδα¹⁴ να διατηρούν μία εσωτερική αυτονομία. Παράλληλα επειδή οι Πέρσες θεωρούσαν ασφαλέστερη την εμπορική οδό από την Έφεσο μέχρι τα Σούσα αυτονομούν τον Πόντο από την οικονομική ζώνη του Αιγαίου, αφού τα προϊόντα διοχετεύονταν δια ξηράς στην μεγάλη αγορά της Μεσοποταμίας. Οι Πέρσες ηγεμόνευσαν της περιοχής μέχρι την διάλυση της αυτοκρατορίας τους από τον Μ. Αλέξανδρο.¹⁵

⁸ Αρχαίος νομαδικός πολεμικός λαός ιρανικής καταγωγής. Το 6^ο – 4^ο π.Χ. αιώνα είχαν εγκατασταθεί στα Ουράλια και αργότερα στο μεγαλύτερο μέρος της νότιας Ευρωπαϊκής Ρωσίας, της Πολωνίας και της σημερινής Ρουμανίας. Οι σύγχρονοι απόγονοί τους είναι οι κάτοικοι της Οσσετίας.

⁹ Νομαδικός λαός που έζησε στην Κεντρική Ασία, τον Καύκασο και την Ανατολική Ευρώπη.

¹⁰ Προέρχονται από την στέπα και είναι ανάμειξη Μογγολικών και Τουρκομανικών φυλών.

¹¹ Ημινομαδικός τουρκικός λαός των στεπών της κεντρικής Ασίας.

¹² Τουρκικός νομαδικός λαός, ζούσαν κατά μήκος του ποταμού Βόλγα.

¹³ Mehmet Bilgin, *A Glance at the History of Black Sea in Giray*. Saynur. Bozkurt ed, *Blue Black Sea: New Dimensions of History, Security, Strategy and Economy*, (Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2013). p 11.

¹⁴ Το σημερινό κράτος της Γεωργίας. Για τους αρχαίους Έλληνες αποτελούσε την άκρη του γνωστού κόσμου.

¹⁵ Ανώνυμο, Εύξεινος Πόντος, Ελληνικές Αποικίες και ο Πολυσύχναστος Υδάτινος Δρόμος στο Σταυροδρόμι του Αρχαίου Κόσμου, 22 Φεβρουαρίου 22,

1.3 Η Περιοχή της Μαύρης Θάλασσας από την Περίοδο του Μεσαίωνα μέχρι την Αναγέννηση

Η τελευταία μεγάλη αυτοκρατορία που διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην βόρεια ακτή της Μαύρης Θάλασσας ήταν αυτή των Μογγόλων, ο στρατός της οποίας κατά την διάρκεια του πρώτου μισού του 13^{ου} αιώνα μ.Χ. διεξήγαγε πολυμέτωπες διηπειρωτικές επιθέσεις στην Ευρασία και την Ανατολική Ευρώπη κατακτώντας το Αζερμπαϊτζάν, την Γεωργία, την Αρμενία και αντιμετωπίζοντας τις Ρωσικές ηγεμονίες.¹⁶ Το Ρωσικό κράτος του Κιέβου (862-1242 μ.Χ.) κατακτήθηκε από τους Μογγόλους μεταξύ του 1237-1242 μ.Χ, οι οποίοι κατακερμάτισαν την περιοχή σε κομμάτια τα οποία τελικά εξελίχθηκαν στα σύγχρονα κράτη της Λευκορωσίας, της Ρωσίας και της Ουκρανίας.¹⁷ Για τα επόμενα 200 χρόνια όλη η ευρωπαϊκή Ρωσία ανήκε στο Χανάτο της Χρυσής Ορδής¹⁸. Ίσως τότε, μεταξύ του 14ου και 15ου αιώνα, να διαφοροποιήθηκαν οι Ανατολικοί Σλάβοι μεταξύ των μετέπειτα Λευκορώσων, Ουκρανών και Ρώσων.¹⁹

Οι Ρώσοι, απόγονοι των Ρως²⁰, εγκαταστάθηκαν στις βόρειες ακτές της Μαύρης Θάλασσας και αργότερα κινήθηκαν στην περιοχή του Καυκάσου καταλαμβάνοντας τις περιοχές της σημερινής Γεωργίας, του Αζερμπαϊτζάν, του Βόρειου Ιράν και των παράκτιων περιοχών της Βορειοανατολικής Τουρκίας. Την ίδια περίοδο στο νότιο τμήμα της Μαύρης Θάλασσας κυριαρχούσαν οι Πέρσες, οι Βυζαντινοί και οι Οθωμανοί, ασκώντας την κυριαρχία τους μέσω των ήδη

<https://elhalfshbacks.blogspot.com/2022/02/euksinos-pontos-arxaia-ellada.html>, πρόσβαση 16 Ιουλίου 2022.

¹⁶ Mark Cartwright (μψφ Αθανάσιος Κιουφειτζόγλου), *Η εισβολή των Μογγόλων στην Ευρώπη, 02 Οκτωβρίου 2019*, <https://www.worldhistory.org/trans/el/2-1453>, πρόσβαση 10 Ιουλίου 2022.

¹⁷ Joshua Mark (μψφ Αθανάσιος Κιουφειτζόγλου), *Το Ρωσικό Κράτος του Κιέβου*, 03 Δεκεμβρίου 2018 <https://www.worldhistory.org/trans/el/1-16603>, πρόσβαση 10 Ιουλίου 2022.

¹⁸ Ένα κράτος που καταγόταν από την αυτοκρατορία του Τζένγκις Χαν.

¹⁹ Wordpress, *Μία Σύντομη Ιστορία της Ουκρανίας και των Ουκρανών*, Μάρτιος 2022 <https://elimperioedes.wordpress.com/2022/03>, πρόσβαση 16 Ιουλίου 2022

²⁰ Πρώιμος μεσαιωνικός λαός που ζούσε στην περιοχή της σύγχρονης Ρωσίας, Ουκρανίας, Λευκορωσίας και άλλων χωρών.

ανεπτυγμένων πόλεων της περιοχής, οι οποίες διαδραμάτιζαν σημαντικό εμπορικό ρόλο.²¹

Μέχρι το τέλος του 1475 μ.Χ οι Οθωμανοί είχαν προσαρτήσει το μεγαλύτερο μέρος της ακτής της Κριμαίας και τα προσεχή χρόνια αποκατέστησαν τον έλεγχο στη Δυτική και Ανατολική ακτή της Μαύρης Θάλασσας, ενώ παράλληλα τοποθέτησαν φρουρά στην είσοδο της Αζοφικής Θάλασσας. Η Μαύρη Θάλασσα πλέον είχε μετατραπεί σε «Οθωμανική λίμνη»²² και μέχρι το 1550 μ.Χ η περιοχή διαβιεί ειρηνική περίοδο.

Από το 1550 μ.Χ έως το 1650 μ.Χ περίπου εμφανίζονται οι Κοζάκοι, οι οποίοι αν και στη σκέψη των περισσότερων είναι ιππείς της στέπας διαθέτουν σημαντική ναυτική δύναμη. Το 1615 μ.Χ εξαπολύουν την πρώτη τους επίθεση ενάντια στην πόλη της Σινώπης στη νότια ακτή της Μαύρης Θάλασσας, ενώ παρόμοιες επιθέσεις συνεχίστηκαν μέχρι τα μέσα του 17^{ου} αιώνα. Η εμφάνιση των Κοζάκων δεν έφερε μόνο την πειρατεία στα νερά του Εύξεινου Πόντου αλλά σηματοδότησε την εδραίωση μιας ξεχωριστής κοινωνίας που αντλούσε δύναμη από την ανάμιξη πολιτισμών της βόρειας ακτής της Μαύρης Θάλασσας.²³ Κατά τις περιόδους 1625-1637 μ.Χ και 1648-1654 μ.Χ ακολούθησαν πόλεμοι των Κοζάκων εναντίων των Πολωνών, οι οποίοι έληξαν με την συνθήκη του Πέρισλαβ το 1654 μ.Χ σύμφωνα με την οποία οι Κοζάκοι τίθενται υπό την προστασία του Τσάρου της Ρωσίας.²⁴ Παράλληλα, ο πληθυσμός μη κοζάκινης καταγωγής που ζούσε στην Ανατολική Ουκρανία και τελούσε υπό ρωσική διοίκηση, ενώ ο κλήρος της είχε σχέσεις εξάρτησης με το Πατριαρχείο της Μόσχας, τελικά αφομοιώθηκε από την Ρωσία μετά την αποτυχημένη προσπάθεια Πολωνίας-Σουηδίας για μια επανενωμένη ανεξάρτητη Ουκρανία.²⁵ Οι Κοζάκοι αποδείχθηκαν οι

²¹ Mehmet Bilgin, *A Glance at the History of Black Sea* in Giray. Saynur. Bozkurt ed, *Blue Black Sea: New Dimensions of History, Security, Strategy and Economy*, (Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2013). p 11.

²² Brian Davies, *Warfare, State and Society on the Black Sea Steppe 1500-1700*, (New York: Taylor & Francis, 2007). pp 93-94.

²³ Charles King, *The Black Sea: A History*, (New York: Oxford University Press, 2004). pp 343-344.

²⁴ Μιχάλης Στούκας, *Ρωσία-Ουκρανία: Μια Διαμάχη με παρελθόν*, 26 Φεβρουαρίου 2022, www.protothema.gr/stories/article/1216032/rosia-oukrania-mia-diamahi-me-parelthon, πρόσβαση 24 Ιουλίου 2022.

²⁵ *ibid.*

εμπροσθοφυλακές της Τσαρικής Ρωσίας, όπου μετά από έναν αριθμό επιθέσεων έθεσαν τις βάσεις για την μόνιμη εγκατάσταση των Ρώσων στις βόρειες ακτές της Μαύρης Θάλασσας, η οποία εδραιώθηκε με τη Συνθήκη του Κιουτσούκ-Καϊναρτζί που υπογράφηκε το 1774 μ.Χ.

1.4 Η Περιοχή της Μαύρης Θάλασσας κατά την Ύστερη Σύγχρονη και Σύγχρονη Περίοδο

Η επέκταση της Τσαρικής Ρωσίας συνεχίστηκε τα επόμενα χρόνια και η όποια προσπάθεια ανακοπής της, τόσο από την Οθωμανική αυτοκρατορία όσο και από την Δύση²⁶, απέτυχαν. Ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος βρίσκει τις χώρες της Μαύρης Θάλασσας σε αντίθετα στρατόπεδα. Με τις δυνάμεις της Αντάντ είχαν ταχθεί η Αυτοκρατορική Ρωσία και αργότερα η Ρουμανία, ενώ με τις Κεντρικές Δυνάμεις, όχι από την αρχή, η Οθωμανική Αυτοκρατορία και η Βουλγαρία. Από τη μία πλευρά ο στόχος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν να ανακτήσει τα εδάφη που είχε χάσει τον προηγούμενο αιώνα και της Αυτοκρατορικής Ρωσίας να αποκτήσει τον έλεγχο των περιοχών νότια του Καυκάσου και των Οθωμανικών ακτών στον Εύξεινο Πόντο.

Από τις αρχές του 1917 μ.Χ η Ρωσική Αυτοκρατορία βρίσκεται σε αναβρασμό και αυτός ο αναβρασμός κορυφώνεται με τη κατάληψη της εξουσίας από τους Μπολσεβίκους. Οι άμεσες επιπτώσεις της «Οκτωβριανής Επανάστασης» ήταν ένας παρατεταμένος εμφύλιος πόλεμος στα Ρωσικά εδάφη και η απόφαση της νέας Μπολσεβίκικης ηγεσίας να συνάψει ξεχωριστή ειρήνη με την Γερμανία του Κάιζερ.²⁷ Η Μπολσεβίκικη Ρωσία είχε αρχίσει να αναδεικνύεται ως περιφερειακή δύναμη και οι δυτικές δυνάμεις²⁸, όπως και στην περίοδο της Τσαρικής Ρωσίας, δεν κατάφεραν να ανακόψουν την εδραίωση της κυριαρχίας των Μπολσεβίκων στις περιοχές των Βαλκανίων και του Καυκάσου.²⁹

²⁶ Κριμαϊκός πόλεμος 1854-1855.

²⁷ Εγκυκλοπαίδεια Ολοκαυτώματος, *Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος*, χ.χ, <https://encyclopedia.ushmm.org/content/el/article/world-war-i>, πρόσβαση 31 Ιουλίου 2022.

²⁸ Αγγλία, Γαλλία, Ελλάδα: Εκστρατεία στη Μεσημβρινή Ρωσία 1919.

²⁹ Mehmet Bilgin, *A Glance at the History of Black Sea in Giray. Saynur. Bozkurt ed, Blue Black Sea: New Dimensions of History, Security, Strategy and Economy*, (Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2013). pp 13-14.

Η νίκη του Μπολσεβίκικου κόκκινου στρατού στον εμφύλιο πόλεμο με τις αντιμπολσεβίκικες δυνάμεις οδήγησε στο σχηματισμό της Σοβιετικής Ένωσης, η σύνθεση της οποίας συμπεριλάμβανε είτε ενιαία κράτη όπως η Ουκρανία, είτε ομοσπονδίες όπως η Ρωσία. Θεωρητικά η Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών ήταν μια ένωση ίσων συνιστωσών, στην πράξη όμως η Ρωσική Ομοσπονδία ήταν το κυρίαρχο κράτος.³⁰ Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου η ΕΣΣΔ καλύπτει όλη την Ανατολική και Βόρεια ακτή της Μαύρης Θάλασσας, ενώ η Αζοφική θάλασσα της ανήκε αποκλειστικά. Τα υπόλοιπα κράτη που βρέχονταν από την Μαύρη Θάλασσα κατά την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου ήταν στο Νότο η Τουρκία και στη Δυτική όχθη η Ρουμανία με τη Βουλγαρία. Με άλλα λόγια το μεγαλύτερο ποσοστό της θαλάσσιας περιοχής της Μαύρης Θάλασσας ελεγχόταν από την ΕΣΣΔ και φυσικά ακόμα μεγαλύτερο μετά το τέλος του Β' Παγκόσμιου Πολέμου με την επικράτηση κομμουνιστικών καθεστώτων στην Ρουμανία και τη Βουλγαρία με ό,τι αυτό σήμαινε για την αρχιτεκτονική ασφάλειας του τότε Δυτικού κόσμου. Τα γεωγραφικά προσδιορισμένα κράτη³¹ της περιοχής όπως τα γνωρίζουμε σήμερα προέκυψαν από τη διάλυση της ΕΣΣΔ κατά την οποία δημιουργήθηκαν 15 νέα κράτη³² από τα οποία 3 νέα παρευξείνια η Ουκρανία, η Γεωργία και η Ρωσία.

³⁰Nick Routley, *4 Historical Maps that Explain the USSR*, 26 Φεβρουαρίου 2022 <https://www.visualcapitalist.com/4-historical-maps-that-explain-the-ussr>, πρόσβαση 16 Ιουλίου 2022.

³¹Ρωσία, Ουκρανία, Ρουμανία, Βουλγαρία, Τουρκία και Γεωργία.

³²Λιθουανία, Λετονία, Εσθονία, Γεωργία, Ουκρανία, Μολδαβία, Αζερμπαϊτζάν, Ουζμπεκιστάν, Κιργιστάν, Τατζικιστάν, Αρμενία, Τουρκμενιστάν, Λευκορωσία, Ρωσική Ομοσπονδία και Καζακιστάν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ

2.1 Εισαγωγή

Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου η περιοχή της Μαύρης Θάλασσας ήταν πεδίο αντιπαράθεσης της ΕΣΣΔ με το ΝΑΤΟ. Στο στρατιωτικό τομέα η Σοβιετική Ένωση προφανώς κυριαρχούσε, καθόσον εκτός της Τουρκίας που ανήκε στο στρατόπεδο της Δύσης, όλα τα υπόλοιπα παρευξείνια κράτη αποτελούσαν μέρος του Σοβιετικού στρατιωτικού μπλοκ³³. Η αρχιτεκτονική ασφάλειας των μικρών και μεσαίων κρατών στον τότε διπολικό κόσμο οριοθετούνταν από την επιλογή προστάτιδας δύναμης³⁴.

Μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και το τέλος του Ψυχρού Πολέμου η αρχιτεκτονική ασφάλειας της περιοχής αρχίζει να μεταβάλλεται και να προσδιορίζεται αρχικά από την μονοπολική στιγμή των ΗΠΑ και εν συνεχεία από την σταδιακή μετάβαση σε περίοδο πολυπολικών χαρακτηριστικών. Το ΝΑΤΟ προϊόντος του χρόνου διευρύνεται και εντάσσει στους κόλπους του την Ρουμανία και την Βουλγαρία αυξάνοντας την παρουσία του στην Μαύρη Θάλασσα. Παράλληλα οι εν λόγω χώρες από το 2007 ανήκουν στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία πλέον μέσω των χωρών αυτών αλλά και της Ελλάδας διαδραματίζει ρόλο στην περιοχή. Από την άλλη πλευρά, τα πρώην Σοβιετικά κράτη της Ουκρανίας και της Γεωργίας δεν διατηρούν τις καλύτερες σχέσεις με την Ρωσία, αφενός λόγω των προθέσεων της τελευταίας να τις διατηρήσει στη σφαίρα επιρροής της με κάθε μέσο και αφετέρου λόγω των αποσχιστικών τάσεων που παρακινεί εις βάρος τους, συνθέτοντας ένα πολύπλοκο περιβάλλον περιφερειακής ασφάλειας.

Επιπλέον, η περιοχή της Μαύρης Θάλασσας αποτελεί την κύρια οδό μεταφοράς φυσικών πόρων από την Κασπία και τον Καύκασο προς την Ευρώπη εγείροντας θέματα ενεργειακής ασφάλειας - με την έννοια της απρόσκοπτης παροχής ενέργειας - τα οποία ενδέχεται να απειληθούν είτε από παραδοσιακές μορφές συγκρούσεων διακρατικών συμφερόντων, είτε από σύγχρονες μορφές

³³ Ρουμανία και Βουλγαρία.

³⁴ ΗΠΑ και ΕΣΣΔ.

απειλών όπως η τρομοκρατία και οι κυβερνοεπιθέσεις. Το σύνθετο πλαίσιο ασφάλειας έρχεται να συμπληρώσει η γειτνίαση του Εύξεινου Πόντου με περιοχές που παραδοσιακά παρουσιάζουν αστάθεια όπως τα Βαλκάνια και η ευρύτερη Μέση Ανατολή, αλλά και η ίδια η περιοχή της Μαύρης Θάλασσας η οποία συσσωρεύει πλήθος προβλημάτων ασφάλειας όπως ανεπίλυτες «παγωμένες συγκρούσεις»³⁵, εδαφικές διαφορές, μη αναγνωρισμένες οντότητες³⁶, κοινωνικές ανισότητες, παράνομη μετανάστευση, λαθρεμπόριο ναρκωτικών / όπλων και δράση ομάδων οργανωμένου εγκλήματος.³⁷

2.2 Σκιαγράφηση των Χωρών της Μαύρης Θάλασσας

Για την σκιαγράφηση των Χωρών της Μαύρης Θάλασσας σε θέματα που αφορούν στην δόμηση της αρχιτεκτονικής ασφάλειας της περιοχής, η οποία επηρεάζεται από τις διαμορφούμενες σχέσεις μεταξύ των παρευξείνιων κρατών κρίνεται ως απαραίτητη η αναφορά σε συγκεκριμένες προβλέψεις της Συνθήκης του Μοντρέ.

2.2.1 Η Συνθήκη του Μοντρέ

Η Συνθήκη του Μοντρέ, η οποία αφορά στο καθεστώς των στενών του Βοσπόρου και των Δαρδανελίων υπεγράφη στις 20 Ιουλίου 1936 και κυρώθηκε από το Ελληνικό κράτος στις 7 Αυγούστου 1936, ενώ τέθηκε σε ισχύ στις 9 Νοεμβρίου του ίδιου έτους. Τα συμβαλλόμενα μέρη ήταν: η Τουρκία, η Σοβιετική Ένωση, το Ηνωμένο Βασίλειο, η Γαλλία, η Γιουγκοσλαβία, η Βουλγαρία, η Ρουμανία, η Ιαπωνία και η Ελλάδα. Αργότερα η Ιαπωνία αποσύρθηκε από τη συνθήκη, ενώ το 1938 προσχώρησε σε αυτήν η Ιταλία.³⁸

³⁵ Τερματισμένη σύγκρουση η οποία όμως δεν έχει διευθετηθεί οριστικά με συνθήκη ή με άλλο τρόπο που να ικανοποιεί τα αντιμαχόμενα μέρη.

³⁶ Υπερδνειστερία.

³⁷ Pavliuk Oleksandr, *Introduction* in Pavliuk Oleksandr eds, *The Black Sea Region: Cooperation and Security Building*, (New York: Routledge, 2015). pp 36-37.

³⁸ Βύρων Ματαράγκας, *Η Συνθήκη του Μοντρέ και το Κλείσιμο των Στενών του Βοσπόρου από την Τουρκία – Τι ακριβώς προβλέπεται;*, 13 Μαρτίου 2022, <https://www.iefimerida.gr/kosmos/synthiki-toy-montre-stena-bosporos-toyrkia-ishyei>, 03 Αυγούστου 2022.

Οι προβλέψεις της Συνθήκης διαφοροποιούνται αναλόγως εάν αναφερόμαστε:

α. *Εν καιρό πολέμου ή ειρήνης,*

β. *σε παρευξείνια κράτη ή όχι,*

γ. *σε εμπορικά ή πολεμικά πλοία,*

δ. *σε εμπόλεμη ή μη κατάσταση της Τουρκίας και*

ε. *στην περίπτωση που η Τουρκία θεωρεί ότι απειλείται με επικείμενο πόλεμο.*

Εν καιρό ειρήνης ή εν καιρό πολέμου κατά τον οποίο η Τουρκία δεν είναι εμπλεκόμενο μέρος, τα πλοία της εμπορικής ναυτιλίας μπορούν να διαπλέουν τα στενά ανεξάρτητα από το φορτίο και τη σημαία που φέρουν.³⁹ Ενώ εν καιρό πολέμου κατά τον οποίο η Τουρκία είναι εμπόλεμη διέρχονται από τα στενά μόνο τα πλοία της εμπορικής ναυτιλίας που φέρουν σημαία μη εμπόλεμου κράτους με την Τουρκία υπό τον όρο να μην παρέχουν κανενός είδους βοήθεια στα κράτη που βρίσκονται σε πόλεμο με την Τουρκία. Αντίστοιχη πρόβλεψη υφίσταται και για την περίπτωση που η Τουρκία θεωρεί ότι απειλείται με πόλεμο όπου τα πλοία της εμπορικής ναυτιλίας διέρχονται από τα στενά μόνο ημέρα επί προκαθορισμένης πορείας από τις Τουρκικές αρχές.^{40 41}

Εν καιρώ ειρήνης⁴² τα πολεμικά σκάφη⁴³ που ανήκουν σε παρευξείνιες δυνάμεις μπορούν να διέρχονται από τα στενά υπό την προϋπόθεση ότι θα έχουν

³⁹ ΑΝ.Ν 2/ΦΕΚ Α 333/1936, «Περί Καθορισμού των Στενών», άρθρα 2,4,5.

⁴⁰ *ibid.*

⁴¹ Βύρων Ματαράγκας, *Η Συνθήκη του Μοντρέ και το Κλείσιμο των Στενών του Βοσπόρου από την Τουρκία – Τι ακριβώς προβλέπεται;*, 13 Μαρτίου 2022, <https://www.iefimerida.gr/kosmos/synthiki-toy-montre-stena-bosporos-toyrkia-ishyei>, 03 Αυγούστου 2022.

⁴² ΑΝ.Ν 2/ΦΕΚ Α 333/1936, *op. cit.*, άρθρα 14,18.

⁴³ Ειδικά για τα υποβρύχια τα οποία έχουν ναυπηγηθεί ή αγοραστεί εκτός Μαύρης Θάλασσας μπορούν να διέλθουν τα στενά εν επιφανεία και εφόσον έχουν ειδοποιηθεί εγκαίρως οι Τουρκικές αρχές για την έναρξη της ναυπήγησης ή της επικείμενης αγοράς. Επίσης θα μπορούν να εξέρχονται από την Μαύρη Θάλασσα για επισκευές σε ναυπηγεία εκτός Μαύρης Θάλασσας με

λάβει διπλωματική άδεια από τις Τουρκικές αρχές με οκταήμερη προειδοποίηση. Οι ίδιες ρυθμίσεις ισχύουν και για τα πολεμικά σκάφη των υπολοίπων χωρών με δεκαπενθήμερη όμως προειδοποίηση των Τουρκικών αρχών. Ενώ το συνολικό εκτόπισμα των πολεμικών πλοίων όλων των υπολοίπων χωρών που διαμετακομίζονται μέσω των στενών δεν δύναται να υπερβαίνει τους 15000 τόνους. Το συνολικό εκτόπισμα των ναυτικών δυνάμεων που ανήκουν σε μη παρευξείνιες χώρες εντός της Μαύρης Θάλασσας ανέρχεται σε 30000 τόνους αυξανόμενου υπό προϋποθέσεις⁴⁴ έως 45000 τόνους, ενώ οποιοδήποτε μη παρευξείνιο κράτος μεμονωμένα μπορεί να διατηρεί εντός της Μαύρης Θάλασσας ναυτικές δυνάμεις που δεν θα υπερβαίνουν τα 2/3 των ως ανωτέρω συνολικών εκτοπισμάτων. Υπέρβαση των εν λόγω ορίων δύναται να συμβεί για αποστολή ανθρωπιστικής βοήθειας με την προϋπόθεση το συνολικό εκτόπισμα να μην υπερβαίνει τους 8000 τόνους και με την σύμφωνη γνώμη του συνόλου των παρευξείνιων κρατών⁴⁵. Τέλος, τα πολεμικά πλοία των μη παρευξείνιων κρατών δεν μπορούν να παραμείνουν στη Μαύρη Θάλασσα για περισσότερες από 21 ημέρες ανεξάρτητα του σκοπού που ευρίσκονται εκεί.⁴⁶

Εν καιρό πολέμου, κατά τον οποίο η Τουρκία δεν είναι εμπόλεμη, τα πολεμικά πλοία θα απολαμβάνουν, εν γένει⁴⁷, απόλυτης ελευθερίας διάπλου και ναυσιπλοΐας των στενών υπό τους ως ανωτέρω αναφερθέντες όρους.⁴⁸ Στην περίπτωση που η Τουρκία είναι εμπόλεμη ή θεωρεί ότι απειλείται με πόλεμο ο διάπλους των πολεμικών πλοίων επαφίεται εξ' ολοκλήρου στη διάθεση της Τουρκικής κυβέρνησης.⁴⁹

την προϋπόθεση να δίνονται ακριβείς πληροφορίες στη Τουρκία. Σε οποιαδήποτε άλλη περίπτωση τα υποβρύχια διαπλέουν τα στενά ημέρα, μεμονωμένα και εν επιφανεία.

⁴⁴ AN.N 2/ΦΕΚ Α 333/1936, «Περί Καθορισμού των Στενών», άρθρο 18.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Ibid., άρθρο 19.

⁴⁸ Ibid., άρθρα 10 έως 18.

⁴⁹ Ibid., άρθρα 20,21.

2.2.2 Τουρκία

Η Τουρκία είναι το δεύτερο σε μέγεθος και αριθμό πληθυσμού κράτος της περιοχής, ενώ οι βόρειες ακτές της αποτελούν την μεγαλύτερη ακτογραμμή της Μαύρης Θάλασσας. Επιπρόσθετα, με τη συνθήκη του Μοντρέ παρέχεται στην Τουρκία ο έλεγχος των στενών του Βοσπόρου και των Δαρδανελίων καθιστώντας την, τόσο σημαντικό γεωστρατηγικό παράγοντα, όσο και πάροχο ασφάλειας στην περιοχή. Εν γένει, η Τουρκία λειτουργεί ως σταθεροποιητικός παράγοντας στη Μαύρη Θάλασσα, αφενός ελέγχοντας την πρόσβαση προς την Μεσόγειο και αφετέρου εξισορροπώντας τη Ρωσία στη περιοχή του Καυκάσου δίνοντας στρατηγικές επιλογές στην Βορειοατλαντική συμμαχία.⁵⁰

Μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου δημιουργήθηκαν νέες γεωπολιτικές συνθήκες στην περιοχή τις οποίες η Τουρκία προσπάθησε να εκμεταλλευθεί. Τα σύνορα μεταξύ μελών του ΝΑΤΟ, όπως η Τουρκία, με τα κράτη του πρώην Ανατολικού Μπλοκ άνοιξαν και έθεσαν τις προϋποθέσεις για συνεργασίες. Η αντιπαράθεση πέρασε στην ιστορία και μετατράπηκε σε εταιρική σχέση που βασίζεται, τηρουμένων των αναλογιών, στη στρατιωτική εμπιστοσύνη και στα κοινά συμφέροντα ασφάλειας.⁵¹

Η Τουρκία αναλύοντας τα νέα δεδομένα της περιοχής οραματίστηκε ότι θα μπορούσε να έχει κυρίαρχο ρόλο στη νεοσύστατη αρχιτεκτονική ασφάλειας. Από τη μία πλευρά προσπάθησε να διεισδύσει στα τουρκόφωνα κράτη του μετασοβιετικού χώρου και από την άλλη να ηγηθεί μιας προσπάθειας ανάπτυξης της περιοχής που θα οδηγούσε στη σταθερότητα και ασφάλεια. Με αυτόν τον τρόπο και σε συνδυασμό με την γενικότερη εξωτερική πολιτική που εφαρμόζει τις τελευταίες δεκαετίες, θα πετύχαινε την μετατροπή της σε περιφερειακή δύναμη. Συναφώς, με πρωτοβουλία της Τουρκίας το 1992 ιδρύεται ο Οργανισμός

⁵⁰ Zbigniew Brzezinski, *The Grand Chessboard: American Primacy and its Geostrategic Imperatives*, (New York: Basic Books, 1997). p 47.

⁵¹ Hryhoriy Perepelytya, *Military and Naval Balance* in Pavliuk Oleksandr eds, *The Black Sea Region: Cooperation and Security Building*, (New York: Routledge, 2015). p 353.

Συνεργασίας Εύξεινου Πόντου (ΟΣΕΠ)⁵² στον οποίο συμμετέχουν 12 κράτη⁵³ μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα. Σύμφωνα με τον Arkady Moshes *αρχικά η πολιτική της Τουρκίας στη Μαύρη Θάλασσα ήταν η δημιουργία μιας ζώνης επιρροής μεταξύ Εύξεινου Πόντου – Κασπίας και Καυκάσου η οποία σε συνδυασμό με την Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση μελών του ΟΣΕΠ θα απέδιδε στην Τουρκία πρωτοποριακό ρόλο σε θέματα ανάπτυξης, σταθερότητας και ασφάλειας*. Ωστόσο, τόσο το γεγονός ότι τα κράτη του μετασοβιετικού χώρου προτίμησαν να διατηρήσουν τις σχέσεις τους με τη «μητέρα» Ρωσία από το να τεθούν υπό Τουρκική ηγεσία, όσο και η συμμετοχή της Ελλάδας ως ιδρυτικό μέλος του ΟΣΕΠ περιόρισαν τις φιλοδοξίες της Τουρκίας αναγκάζοντάς την να ακολουθήσει μια πιο ρεαλιστική πολιτική.⁵⁴

2.2.3 Ρωσική Ομοσπονδία

Η Ρωσία, παρά την διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης παραμένει η μεγαλύτερη σε έκταση και πληθυσμό χώρα της Μαύρης Θάλασσας, έχασε όμως το 60% της ακτογραμμής που της ανήκε στο ένδοξο παρελθόν της, με απότοκο τον περιορισμό της επιρροής της στα δρώμενα της ευρύτερης περιοχής. Επιπλέον, το μόνο λιμάνι που διαθέτει στη Μαύρη Θάλασσα είναι αυτό του Νοβοροσίσκ, με αποτέλεσμα να είναι αναγκασμένη να έρχεται σε συμφωνία με την Ουκρανία για τη χρήση της ναυτικής βάσης της Σεβαστούπολης για να μπορεί να εξυπηρετήσει τις ανάγκες του Ρωσικού στόλου της Μαύρης Θάλασσας. Η κατάρρευση της ΕΣΣΔ έφερε τη Ρωσία ενώπιον αποφάσεων για την επόμενη ημέρα. Η Ρωσία θα ακολουθούσε το δρόμο της Δύσης όπου θα ήταν

⁵² Οι εργασίες του Οργανισμού εστιάζονται κυρίως στους τομείς της ενέργειας, των μεταφορών και επικοινωνιών, του εμπορίου και της οικονομικής ανάπτυξης, των τραπεζικών και χρηματοπιστωτικών θεμάτων, της χρηστής διακυβερνήσεως και θεσμικής ανανέωσης, της καταπολεμήσεως του οργανωμένου εγκλήματος, της προστασίας του περιβάλλοντος, της γεωργίας, της συνεργασίας στα θέματα υγείας, της συνδρομής σε περιπτώσεις έκτακτης ανάγκης, της έρευνας και τεχνολογίας, της εκπαίδευσης, του τουρισμού, του πολιτισμού, της διευκόλυνσης μεταφοράς προϊόντων και της απλοποίησης των τελωνειακών διατυπώσεων, της ανταλλαγής στατιστικών στοιχείων, καθώς και της υποστηρίξεως των μικρομεσαίων επιχειρήσεων.

⁵³ Αζερμπαϊτζάν, Αλβανία, Αρμενία, Βουλγαρία, Γεωργία, Ελλάδα, Μολδαβία, Ουκρανία, Ρουμανία, Ρωσία, Σερβία και Τουρκία.

⁵⁴ Arkady Moshes, *Littoral States and Region Building Around the Black Sea* in Pavliuk Oleksandr eds, *The Black Sea Region: Cooperation and Security Building*, (New York: Routledge, 2015). p 147.

αναγκασμένη να αφήσει στο παρελθόν την παγκόσμια εμπλοκή της και να περιοριστεί σε ένα περιφερειακό ρόλο ή θα αναδυόταν από τα συντρίμια της ως μια νέα ηγετίδα δύναμη; Τα γεγονότα αποδεικνύουν ότι η Ρωσία έχει επιλέξει τον δεύτερο δρόμο, άλλωστε οποιαδήποτε άλλη επιλογή θα ήταν αντίθετη στο Αυτοκρατορικό και Σοβιετικό παρελθόν της. Υπό αυτό το πρίσμα, η έννοια της ασφάλειας στην περιοχή για την Ρωσία προϋποθέτει αφενός τον έλεγχο του μετασοβιετικού χώρου και αφετέρου τον περιορισμό της επιρροής του NATO και της ΕΕ μέσω των παρευξείνιων αντιπροσώπων τους. Με άλλα λόγια η αναμενόμενη Ρωσική πολιτική ασφάλειας στη περιοχή φαίνεται να έχει ως προτεραιότητα την άσκηση επιρροής έναντι της όποιας σταθερότητας, προκειμένου να εγκαθιδρύει στις χώρες του μετασοβιετικού χώρου φιλωρωσικές κυβερνήσεις/καθεστώτα που θα ευθυγραμμίζονται με το Κρεμλίνο και όχι με τη Δύση.⁵⁵

Η οικοδόμηση σχέσεων εμπιστοσύνης και συνεργασίας της Ρωσίας με τη δεύτερη τη τάξει σε ισχύ στην περιοχή Τουρκία είναι απαραίτητη για την υλοποίηση της πολιτικής ασφάλειας της Ρωσίας. Η ανάθεση του ελέγχου των στενών του Βοσπόρου και των Δαρδανελίων, όπως ήδη αναφέρθηκε, με την συνθήκη του Μοντρέ στη Τουρκία και ο τρόπος εφαρμογής αυτής αποτελεί κεφαλαιώδους σημασίας ζήτημα ασφάλειας για τη Ρωσία. Ένα ενδεχόμενο παρατεταμένο κλείσιμο των στενών μέχρι να επιστραφούν, επί παραδείγματι, τα απολεσθέντα εδάφη της Ουκρανίας από την Ρωσία, θα έθετε εν αμφιβόλω την ικανότητα της Ρωσικής ναυτικής παρουσίας στη Μεσόγειο⁵⁶. Η ναυτική βάση στο Ταρτούς της Συρίας από την οποία επιχειρεί το Ρωσικό ναυτικό δεν αποτελεί μόνιμη βάση για κανένα Ρωσικό πολεμικό πλοίο, όλα έχουν ως βάση τη Μαύρη Θάλασσα, ώστε σε περίπτωση πολέμου να μπορούν να επιστρέψουν στη βάση τους σύμφωνα με τις προβλέψεις της συνθήκης του Μοντρέ.⁵⁷

⁵⁵ Tatyana Malyarenko & Stefan Wolff, *The Logic of Competitive Influence-Seeking: Russia Ukraine and the Conflict in Donbas, Post-Soviet Affairs*, 15 February 2018, p. 193, <https://doi.org/10.1080/1060586X.2018.1425083>, πρόσβαση 06 Δεκεμβρίου 2022.

⁵⁶ Πέτρος Κρανιάς, *Η Συνθήκη του Μοντρέ και η Σημασία των Στενών του Βοσπόρου για το Ρωσικό Πολεμικό Ναυτικό*, 16 Μαρτίου 2022, <https://www.capital.gr/diethni/3621553/i-sunthiki-tou-montre-kai-i-simasia-ton-stenon-tou-bosporou-gia-to-rosiko-polemiko-nautiko>, πρόσβαση 31 Ιουλίου 2022.

⁵⁷ *ibid.*

Ωστόσο, παρά το γεγονός των υφιστάμενων αντιπαραθέσεων των δυο χωρών σε σημαντικά ζητήματα, όπως επί παραδείγματι η πολιτική στη Συρία και στη Λιβύη, ο ρόλος της Ρωσίας στο Ναγκόρνο – Καραμπάχ, η δεδηλωμένη υποστήριξη Τσετσένων και Κούρδων αυτονομιστών από την Τουρκία και τη Ρωσία αντίστοιχα και η αναγνώριση της γενοκτονίας των Αρμενίων από την Ρωσία, εντούτοις βρίσκουν σημεία συνεργασίας. Η Τουρκία τα τελευταία χρόνια έχει καταστεί σημαντικός οικονομικός εταίρος της Ρωσίας, διαδραματίζει ρόλο διαμεσολαβητή με τη Δύση για μια σειρά θεμάτων που έχουν προκύψει από την εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία, ενώ ταυτόχρονα συμβάλλει στον ενεργειακό σχεδιασμό της.⁵⁸ Ταυτόχρονα οι τάσεις αυτόνομης πολιτικής που επιδεικνύει η Τουρκία, υπό την ηγεσία του Ρ. Ερντογάν, με απώτερο στόχο την ανάδειξή της σε περιφερειακή δύναμη, δίνει πεδίο δράσης στη Ρωσία να εκμεταλλεύεται τη συγκυρία και να περιορίζει την επιρροή του ΝΑΤΟ στην περιοχή της Μαύρης Θάλασσας.

2.2.4 Ουκρανία

Η Ουκρανία με την Ρωσική Ομοσπονδία συνδέονται για αιώνες, πριν καν τεθούν κάτω από τη σκέπη της Σοβιετικής Ένωσης. Δύο λαοί με διαφορετικές μεν εθνοτικές ταυτότητες, αλλά με σχέσεις αδελφών λαών. Μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης ένα από τα ανεξάρτητα κράτη που δημιουργήθηκαν ήταν αυτό της Ουκρανίας. Η απεξάρτηση βέβαια των μετασοβιετικών κρατών από την Ρωσία ήταν μια διαδικασία που κράτησε για πολλά χρόνια και θα λέγαμε ότι αυτή η διαδικασία δεν έχει ολοκληρωθεί απόλυτα, καθώς οι αλληλεξαρτήσεις και οι πιέσεις που μπορεί να ασκεί η Ρωσία συνεχίζουν να είναι σημαντικές. Η προσπάθεια της Ρωσίας να ελέγξει τον μετασοβιετικό χώρο έγινε αντιληπτή από την πρώτη στιγμή με την δημιουργία της Κοινοπολιτείας Ανεξάρτητων Κρατών (ΚΑΚ)⁵⁹, μέσω της οποίας η Ρωσία προσπάθησε να κρατήσει στη σφαίρα της

⁵⁸ Arkady Moshes, *Littoral States and Region Building Around the Black Sea* in Pavliuk Oleksandr eds, *The Black Sea Region: Cooperation and Security Building*, (New York: Routledge, 2015). pp 143-145.

⁵⁹ Υπεγράφη τον Δεκέμβριο του 1991 από την Ρωσία, Ουκρανία και Λευκορωσία σηματοδοτώντας την διάλυση της ΕΣΣΔ. Η ΚΑΚ ήταν μια πιο χαλαρή ένωση στην οποία μπορούσαν να προσέλθουν όσες πρώην σοβιετικές δημοκρατίες επιθυμούσαν. Συνολικά, εκτός

επιρροής της τις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες σε μια χαλαρότερη διασύνδεση από αυτήν της ΕΣΣΔ αναπτύσσοντας εμπορικές και οικονομικές σχέσεις μεταξύ των μελών.

Μετά την διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης μεταξύ άλλων προέκυψαν δυο σημαντικά θέματα ασφάλειας. Το πρώτο ήταν τα πυρηνικά όπλα που βρίσκονταν διάσπαρτα σε διάφορες χώρες⁶⁰ της πρώην ΕΣΣΔ, μεταξύ των οποίων και η Ουκρανία, η οποία το 1994 διέθετε το τρίτο σε μέγεθος πυρηνικό οπλοστάσιο στον κόσμο⁶¹. Το θέμα αυτό διευθετήθηκε με την προσχώρηση της Ουκρανίας στη συμφωνία για τη μη διάδοση των πυρηνικών και την συγκατάθεσή της να καταστρέψει όλο το πυρηνικό της οπλοστάσιο με ανταλλαγή εγγυήσεων ασφάλειας εκ μέρους της Ρωσίας, της Μεγάλης Βρετανίας και των ΗΠΑ.⁶² Οι εν λόγω εγγυήσεις ασφάλειας προβλέφθηκαν στο από 5 Δεκεμβρίου του 1994 υπογεγραμμένο μνημόνιο από τις χώρες της Ουκρανίας, της Ρωσικής Ομοσπονδίας, του Ηνωμένου Βασιλείου της Μεγάλης Βρετανίας και Βορείου Ιρλανδίας και των ΗΠΑ, το οποίο προέβλεπε για τα συμβαλλόμενα μέρη (ακολουθεί μετάφραση του Κώστα Ονισένκο των προβλέψεων του εν λόγω μνημονίου):

α. Να σέβονται την ανεξαρτησία, την εδαφική κυριαρχία και τα σύνορα της Ουκρανίας.

β. Ότι δεσμεύονται:

από τα ιδρυτικά μέλη, άλλες 9 χώρες εντάχθηκαν στην ΚΑΚ, το Αζερμπαϊτζάν, η Αρμενία, το Καζακστάν, το Κιργιστάν, το Τατζικιστάν, το Ουζμπεκιστάν, το Τουρκμενιστάν, η Γεωργία και η Μολδαβία.

⁶⁰ Πυρηνικά όπλα ξέμειναν στα εδάφη της Ουκρανίας, του Καζακστάν και της Λευκορωσίας. Το Καζακστάν και η Λευκορωσία παρέδωσαν τις πυρηνικές κεφαλές που διέθεταν σχετικά σε σύντομο χρονικό διάστημα στη Ρωσία, αντίθετα η Ουκρανία ενεπλάκη σε μακρές συζητήσεις για την εξεύρεση λύσης.

⁶¹ Κώστας Ονισένκο (μτφ), *Το Μνημόνιο της Βουδαπέστης, με το οποίο η Ουκρανία Παρέδωσε τα πυρηνικά της όπλα*, 13 Φεβρουαρίου 2022 <https://onisenko.com/?p=1059&fbclid=IwAR0NsuTSeTYtc-uCy2vKsxUPWu92eyV-3N3iOdR5K7ARhTOUL5kyti0I8WE>, πρόσβαση 02 Αυγούστου 2022

⁶² *ibid.*

(1) Να απέχουν από την απειλή βίας ή τη χρήση βίας εναντίων της εδαφικής ακεραιότητας ή της πολιτικής ανεξαρτησίας της Ουκρανίας.

(2) Να μην χρησιμοποιήσουν κανέναν άλλο είδος οπλισμού εναντίων της Ουκρανίας πλην περίπτωσης αυτοάμυνας ή οποιοδήποτε άλλο τρόπο σύμφωνα με το καταστατικό των Ηνωμένων Εθνών.

γ. Να απέχουν από την οικονομική πίεση, στοχευμένη στο να υποτάξει στα προσωπικά τους συμφέροντα την υλοποίηση από την Ουκρανία δικαιωμάτων, εγγενών στην κυριαρχία της και με αυτό τον τρόπο να λάβουν οποιαδήποτε οφέλη.

δ. Να βοηθήσουν την Ουκρανία στη περίπτωση που γίνει θύμα μιας επιθετικής πράξης ή αντικείμενο απειλής επίθεσης με χρήση πυρηνικών όπλων,

ε. Να μην χρησιμοποιήσουν πυρηνικά όπλα ενάντια σε οποιαδήποτε χώρα, μέλος της εν λόγω συνθήκης, που δεν κατέχει πυρηνικά όπλα, εκτός από την περίπτωση επίθεσης κατά των ιδίων, σε άλλες περιοχές ή τις προστατευόμενες από τα συμβαλλόμενα μέρη περιοχές, τις ένοπλες δυνάμεις τους ή τους συμμάχους τους εκ μέρους τέτοιου κράτους από κοινού ή σε συμμαχία με το κράτος που κατέχει πυρηνικά όπλα.

στ. Να πραγματοποιήσουν διαβουλεύσεις σε περίπτωση κατάστασης που εγείρει ερωτήματα σχετικά με αυτές τις δεσμεύσεις.»⁶³

Η απόφαση της Ουκρανικής ηγεσίας να προσχωρήσει στη συμφωνία για τη μη διάδοση των πυρηνικών όπλων με κριτήρια εκείνης της εποχής φαίνεται να ήταν ορθή. Από την μια είχε ισχυρές εγγυήσεις ασφάλειας και από την άλλη η οικονομική της κατάσταση δεν της επέτρεπε να συντηρεί ένα τέτοιου μεγέθους οπλοστάσιο.⁶⁴ Ωστόσο, σήμερα είναι πέρα από κάθε αμφιβολία βέβαιο, ότι η

⁶³ Ibid.

⁶⁴ Μιχάλης Στούκας, *Το Μνημόνιο της Βουδαπέστης (1994): Παρέδωσε η Ουκρανία τα πυρηνικά της όπλα στη Ρωσία;*, 17 Μαρτίου 2022, <https://www.protothema.gr/stories/article/1223159/to-mnimonio-tis-voudapestis-1994-paredose-i-oukrania-ta-purinika-tis-opla-sti-rosia>, πρόσβαση 02 Αυγούστου 2022.

Ρωσία δεν σεβάστηκε καμία πρόβλεψη της εν λόγω συνθήκης για την παροχή εγγυήσεων ασφαλείας προς το κράτος της Ουκρανίας.

Το δεύτερο θέμα ασφάλειας ήταν τόσο η τύχη του πρώην σοβιετικού στόλου που ελλιμενιζόταν στη ναυτική βάση της Σεβαστούπολης της Κριμαίας, που ήταν πλέον έδαφος της ανεξάρτητης Ουκρανίας, όσο και το καθεστώς χρήσης της ίδιας της ναυτικής βάσης, η οποία ανέκαθεν αποτελούσε στρατηγικό ορμητήριο για τη Ρωσία από την εποχή που ήταν Αυτοκρατορία.⁶⁵ Οι διαβουλεύσεις που ακολούθησαν μεταξύ των ηγεσιών της Ρωσίας και της Ουκρανίας κατέληξαν στην υπογραφή της συνθήκης φιλίας και συνεργασίας του 1997 σύμφωνα με την οποία το μεγαλύτερο μέρος του πρώην σοβιετικού στόλου παρέμεινε υπό Ρωσική ιδιοκτησία και η ναυτική βάση της Σεβαστούπολης νοικιάστηκε από τους Ρώσους για 20 χρόνια, ενώ παράλληλα τα μέρη, μεταξύ άλλων, δεσμεύτηκαν να σέβονται αμοιβαία την εδαφική ακεραιότητά τους και επιβεβαίωσαν το απαραβίαστο των συνόρων τους.⁶⁶

2.2.5 Γεωργία

Η Γεωργία είναι ένα από τα κράτη του λεγόμενου μετασοβιετικού χώρου που διαθέτει κοινά σύνορα με τη Ρωσία, γεγονός που την καθιστά περισσότερο ευάλωτη στις επιθυμίες ελέγχου της από τη Ρωσία σχετικά με άλλες πρώην Σοβιετικές Δημοκρατίες που δεν συνορεύουν με αυτήν. Από την άλλη πλευρά, λόγω των κοινών ιστορικών, γενεαλογικών, πολιτιστικών και οικονομικών δεσμών των δύο κρατών, καθώς και των μη αποκρυσταλλωμένων πολιτικών αρχιτεκτονικής ασφάλειας από μέρος της πολιτική ελίτ αλλά και μέρους του

⁶⁵ Δάφνη Σκαλιώνη, *Ουκρανία: Διχασμένη μεταξύ Δύσης και Ρωσίας-Μία Ανασκόπηση*, 24 Φεβρουαρίου 2022, <https://www.ertnews.gr/eidiseis/mono-sto-ertgr/oukrania-dichasmeni-metaxy-dysis-kai-rosias-mia-anaskopisi>, πρόσβαση 02 Αυγούστου 2022.

⁶⁶ Ιωάννα Τελιανίδη (μτφ), *Το Βερχόβνα Ράντα Υποστήριξε τη Λήξη της Συνθήκης Φιλίας με τη Ρωσία*, 07 Δεκεμβρίου 2018, <https://www.ukranorama.gr/el/sb-politiki/3743-rada-pidtrimala-ripinennya-dogovoru-pro-druzhbu-z-rosieyu-2%CE%B1>, πρόσβαση 05 Σεπτεμβρίου 2022.

πληθυσμού, η Γεωργία δεν ακολούθησε μια ξεκάθαρη δυτικόστροφη πορεία απεξάρτησης από τη Ρωσία.⁶⁷

Επιπρόσθετα, οι περιπτώσεις των ανεξάρτητων περιοχών της νότιας Οσετίας και της Απχαζίας και τα γεγονότα του πενθήμερου πολέμου μεταξύ Ρωσίας και Γεωργίας το 2008 φανερώνουν την πολυπλοκότητα της αρχιτεκτονικής ασφάλειας τόσο στο εσωτερικό της Γεωργίας αλλά και ολόκληρης της περιοχής, καθόσον οι αποσχιστικές τάσεις που την χαρακτηρίζουν είναι ιδιαίτερα έντονες. Οι περιοχές της Απχαζίας και της νότιας Οσετίας, αν και γεωγραφικά ανήκουν στην επικράτεια της Γεωργίας, ποτέ δεν θεώρησαν ότι ανήκουν στο κράτος της Γεωργίας και από την αρχή διεκδίκησαν την ανεξαρτησία τους με την συγκατάθεση και βοήθεια της Ρωσίας. Μετά τον σύντομο πόλεμο μεταξύ Ρωσίας και Γεωργίας η πρώτη αναγνώρισε την ανεξαρτησία των εν λόγω περιοχών και ανέπτυξε ισχυρούς δεσμούς μαζί τους σε βαθμό που οι δύο περιοχές να εξαρτιούνται σχεδόν αποκλειστικά από την Ρωσία.⁶⁸ Η γειτνίαση της νότιας Οσετίας και της Απχαζίας με την Ρωσία την διευκολύνουν σε θέματα χειραγώγησης των δύο περιοχών ενώ καθιστούν μια μελλοντική προσάρτηση από αυτήν εύκολη υπόθεση. Επί του παρόντος η Ρωσία εκμεταλλεύεται το σημαντικό γεωπολιτικό αποτύπωμα των εν λόγω περιοχών, όπως στη περίπτωση της Απχαζίας μέσω της οποίας η Ρωσία ελέγχει μεγάλο τμήμα της Γεωργιανής ακτογραμμής στη Μαύρη Θάλασσα.

Ο εν εξελίξει πόλεμος στην Ουκρανία έχει αρχίσει να λειτουργεί ως καταλύτης στις ενταξιακές διαδικασίες πολλών κρατών, που είτε ανήκουν στο μετασοβιετικό χώρο είτε είχαν επιδείξει διαχρονική ουδετερότητα, στις Δυτικές δομές. Το NATO και η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελούν γι' αυτά τα κράτη τα ιδανικά καταφύγια ασφάλειας έναντι των αναθεωρητικών δυνάμεων όπως η Ρωσία. Η Γεωργία από το 2016 εφαρμόζει πλήρως τη συμφωνία με την ΕΕ για σφαιρική και

⁶⁷ Arkady Moshes, *Littoral States and Region Building Around the Black Sea* in Pavliuk Oleksandr eds, *The Black Sea Region: Cooperation and Security Building*, (New York: Routledge, 2015). p 155.

⁶⁸ Γιάννης Καραγιωργάκης, *Πόλεμος της Νότιας Οσετίας (2018): Πως Άλλαξε τις Ισορροπίες στον Καύκασο;*, 31 Μαρτίου 2020, <https://www.maxmag.gr/politismos/istoria/osetias>, πρόσβαση 05 Αυγούστου 2022.

σε βάθος ζώνη ελεύθερων συναλλαγών, ενώ η πρόοδος που έχει επιδείξει σε θέματα καταπολέμησης της διαφθοράς είναι εντυπωσιακή.⁶⁹ Η ΕΕ υποστηρίζει ξεκάθαρα την εδαφική ακεραιότητα της Γεωργίας και την επίλυση των συγκρούσεων στην Απχαζία και τη νότια Οσετία, ενώ το μέλλον της Γεωργίας και των πολιτών της βρίσκεται εντός της ΕΕ, σύμφωνα με τα κύρια συμπεράσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Ιουνίου 2022.⁷⁰

Τον Ιούνιο του 2021 ο D. Zalkaliani⁷¹, προκειμένου να εκφράσει τη θέληση της πολιτικής ηγεσίας της χώρας για ένταξη στο NATO δήλωσε «*Είμαστε έντιμοι ενώπιων των εταίρων μας στο NATO από την άποψη της εκπλήρωσης εκείνων των δεσμεύσεων που είχαμε αναλάβει. Δηλαδή εκ μέρους της Γεωργίας όλα έχουν υλοποιηθεί στο μέγιστο, στο 100%, απομένει η πολιτική απόφαση*».⁷² Ενώ πρόσφατα από το οικονομικό φόρουμ του Κατάρ τον Ιούνιο του 2022 ο πρωθυπουργός της χώρας επανέλαβε ότι «*η ευρωατλαντική κατεύθυνση της εξωτερικής πολιτικής της Γεωργίας έχει ενταχθεί στο σύνταγμα της χώρας και έχει καταβληθεί η μέγιστη δυνατή προσπάθεια για την ένταξη της Γεωργίας στο NATO.*»⁷³ Από τις δηλώσεις αξιωματούχων της Γεωργίας είναι πρόδηλα φανερό ότι η ένταξη της χώρας στο NATO είναι στρατηγικής σημασίας στόχος προκειμένου να διασφαλιστεί η εδαφική ακεραιότητά της. Από την πλευρά του το NATO μέσω του Γενικού Γραμματέα Γενς Στόλτεμπεργκ είχε δηλώσει τον Ιούνιο

⁶⁹ Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, *Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο είναι Έτοιμο να Χορηγήσει στη Γεωργία καθεστώς Υποψήφιας Χώρας*, χ.χ., <https://www.consilium.europa.eu/el/policies/eastern-partnership/georgia>, πρόσβαση 11 Αυγούστου 2022.

⁷⁰ *ibid.*

⁷¹ Αντιπρόεδρος και υπουργός εξωτερικών της Γεωργίας.

⁷² Οικονομικός Ταχυδρόμος, *Γεωργία: Η Ένταξη στο NATO Εξαρτάται από την Πολιτική Απόφαση της Συμμαχίας*, 14 Ιουνίου 2021, <https://www.ot.gr/2021/06/14/epikairothta/kosmos/georgia-i-entaksi-tis-xoras-sto-nato-eksartatai-apo-tin-politiki-apofasi-tis-symmaxias>, πρόσβαση 11 Αυγούστου 2022.

⁷³ Bankingnews, *Γεωργία: Αποφασισμένη να ενταχθεί στο NATO - Προϋπόθεση η επίλυση των εδαφικών προβλημάτων με τη Ρωσία*, 21 Ιουνίου 2022, <https://www.bankingnews.gr/amyna-diplomatia/articles/629495/georgia-apofasismeni-na-entaxthei-sto-nato-proypothesi-i-epilysi-ton-edafikon-provlimaton-me-ti-rosia>, πρόσβαση 11 Αυγούστου 2022.

του 2021 ότι η πόρτα του NATO παραμένει ανοιχτή για τη Γεωργία και η Ρωσία δεν έχει κανένα δικαίωμα βέτο σε αυτή τη διαδικασία.⁷⁴

2.2.6 Βουλγαρία και Ρουμανία

Η Βουλγαρία και η Ρουμανία είναι δύο παρευξείνιες χώρες με, εν πολλοίς, κοινό προφίλ σε θέματα επιλογών αρχιτεκτονικής ασφάλειας. Πρόκειται για δυο πρώην κομμουνιστικές χώρες, οι οποίες ήταν ενταγμένες στο ανενεργό πλέον Σύμφωνο της Βαρσοβίας⁷⁵ το οποίο σχηματίστηκε το 1955 ως αντίπαλο δέος του NATO. Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου η Βουλγαρία σταδιακά απέκτησε μεγαλύτερη στρατηγική σημασία για τη Μόσχα καθώς η Ρουμανία δεν μπορούσε να εξυπηρετήσει επαρκώς τα συμφέροντα της Σοβιετικής Ένωσης, λόγω του γεγονότος ότι μάλλον βρισκόταν μακριά από τη Δύση και η γεωστρατηγική της σημασίας ήταν ήσσονος σημασίας για τη ΕΣΣΔ.⁷⁶ Οι άριστες σχέσεις της Σοβιετικής Ένωσης με τη Βουλγαρία αντικατοπτρίζονται στη δήλωση του Λεονίντ Μπρέζνιεφ ότι οι Βουλγαροσοβιετικές σχέσεις αποτελούν «υπόδειγμα για τον σοσιαλιστικό διεθνισμό στην πράξη».⁷⁷ Τα επόμενα χρόνια, μετά την πτώση του «υπαρκτού σοσιαλισμού», η κοινή πορεία των δύο χωρών συνεχίζεται με την ένταξή τους στο NATO το 2004 και στην ΕΕ το 2007. Επιπρόσθετα, και οι δύο χώρες συμμετέχουν στον ΟΣΕΠ, προωθούν την συνεργασία και ανάπτυξη μεταξύ των χωρών της Μαύρης Θάλασσας και κάνουν σταθερά αναπτυξιακά βήματα σε ένα ευρύ φάσμα τομέων όπως το εμπόριο, η ενέργεια και η οικονομία. Η απεξάρτησή τους από τη σφαίρα επιρροής της Ρωσίας πρέπει να θεωρείται

⁷⁴ Η Γεωργία περιμένει την απόφαση του NATO για την ένταξή της στην συμμαχία, 14 Ιουνίου 2021, <https://www.skai.gr/news/world/i-georgia-perimenei-tin-apofasi-tou-nato-gia-tin-entaksi-tis-stin-symmaxia>, πρόσβαση 11 Αυγούστου 2022.

⁷⁵ Είναι μια συνθήκη που υπογράφηκε στις 14 Μαΐου 1955 στη Βαρσοβία μεταξύ της Σοβιετικής Ένωσης και των λαϊκών δημοκρατιών της Αλβανίας, της Ανατολικής Γερμανίας, της Βουλγαρίας, της Ουγγαρίας, της Πολωνίας, της Ρουμανίας και της Τσεχοσλοβακίας, ως αμυντικός στρατιωτικός οργανισμός ενάντια στο NATO. Διαλύθηκε την 1^η Ιουλίου 1991 μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης.

⁷⁶ Θάνος Βερέμης, *Βαλκάνια: Από το Διπολισμό στη Νέα Εποχή*, (Αθήνα, Εκδόσεις Γνώση, 1994), σ. 642 στο Καραγιάννης Μάνος (2010), «Η Ρωσική Εξωτερική Πολιτική στα Μετακομμουνιστικά Βαλκάνια». σ 3.

⁷⁷ Βερέμης, *ibid.*, σ. 363 στο Καραγιάννης Μάνος (2010), «Η Ρωσική Εξωτερική Πολιτική στα Μετακομμουνιστικά Βαλκάνια». σ 3.

δεδομένη όπως και η δυτικόστροφη πολιτική ανάπτυξης και συνεργασίας που προωθούν.

2.3 Παγωμένες Διενέξεις

Η ευρύτερη περιοχή της Μαύρης Θάλασσας διαχρονικά ήρθε αντιμέτωπη με εθνικές αντιπαραθέσεις και πολέμους. Αν και η εποχή του Ψυχρού Πολέμου τελείωσε οι αντιπαραθέσεις στο μετασοβιετικό χώρο μεταξύ εθνοτήτων συνεχίζονται μέχρι σήμερα και γι' αυτό ορισμένες εθνικές και μειονοτικές ομάδες δεν αναγνωρίζουν τα διεθνώς αποδεκτά σύνορα των νέων κρατών που δημιουργήθηκαν μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ.⁷⁸ Με τον όρο «παγωμένες συγκρούσεις» στη γλώσσα της διπλωματίας αναφερόμαστε γενικά στις ανεπίλυτες διαφορές που προέκυψαν μετά την διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης και επηρεάζουν τις χώρες του μετασοβιετικού χώρου της περιοχής της Μαύρης Θάλασσας.⁷⁹ Αυτές οι «παγωμένες συγκρούσεις» δημιούργησαν αρκετές αυτοαποκαλούμενες *de facto* κρατικές οντότητες που είτε δεν είναι διεθνώς αναγνωρισμένες είτε χαίρουν μερικής αναγνώρισης.⁸⁰ Με άλλα λόγια οι εν λόγω συγκρούσεις συνιστούν εθνοτικές συγκρούσεις στον υψηλής στρατηγικής, από πλευράς Ρωσίας, γεωγραφικό χώρο του «εγγύς εξωτερικού»⁸¹, οι οποίες δεν έχουν τερματιστεί οριστικά με διεθνείς συνθήκες, αλλά διέπονται από ένα ιδιότυπο καθεστώς το οποίο δεν ικανοποιεί απόλυτα τα αντιμαχόμενα μέρη ή/και δεν αναγνωρίζεται πλήρως από την διεθνή κοινότητα.

Συνολικά από την διάλυση της ΕΣΣΔ μέχρι σήμερα έξι περιπτώσεις μπορούν να ενταχθούν στο καθεστώς των παγωμένων συγκρούσεων. Η ανεξαρτητοποίηση των επαρχιών της Αμπχαζίας και της νότιας Οσετίας από την

⁷⁸ Αναστασία Λέκκα, *Η Νέα Αρχιτεκτονική Περιφερειακής Συνεργασίας στη Νοτιοανατολική Ευρώπη και στη Μαύρη Θάλασσα*, (Αθήνα: Ηρόδοτος, 2012). σ 25.

⁷⁹ Simon Tisdall, *This dangerous new world of self-interested nations*, 22 Σεπτεμβρίου 2010, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2010/sep/22/frozen-conflict-spreads-across-globe>, πρόσβαση 14 Αυγούστου 2022.

⁸⁰ Adam Potočňák & Miroslav Mares, *Donbas Conflict: How Russia's Trojan Horse Failed and Forced Moscow to Alter its Strategy*, *Problems of Post-Communism*, 16 May 2022, p 1, <https://doi.org/10.1080/10758216.2022.2066005>, πρόσβαση 04 Δεκεμβρίου 2022.

⁸¹ Πρόκειται για το γεωγραφικό χώρο που συνθέτουν τα πρώην κράτη της ΕΣΣΔ, ο οποίος για τη Ρωσική ηγεσία αποτελεί υψηλή προτεραιότητα επιρροής και ανάχωμα για την επεκτατική πολιτική του NATO.

κυριαρχία της Γεωργίας, η διαμάχη Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν για τον έλεγχο του Ναγκόρνο Καραμπάχ, η απόσχιση της Υπερδνειστερίας από τη Μολδαβία και δύο περιπτώσεις που αφορούν στην Ουκρανία και ειδικότερα την απόσχιση, το 2014, μεγάλων τμημάτων των επαρχιών του Ντονιεσκ και του Λουχάνσκ καθώς και η προσάρτηση της Κριμαίας από την Ρωσική Ομοσπονδία.

2.3.1 Ναγκόρνο Καραμπάχ

Αν και η σύγκρουση στο Ναγκόρνο Καραμπάχ έχει τις ρίζες της πολύ πριν από την Οκτωβριανή επανάσταση και τον σχηματισμό της Σοβιετικής Ένωσης, τα προβλήματα που οδήγησαν στην συγκεκριμένη παγωμένη σύγκρουση ξεκινούν πρακτικά με τον σχηματισμό των σοσιαλιστικών δημοκρατιών της ΕΣΣΔ. Κατά την μετάβαση από την πτώση της αυτοκρατορικής Ρωσίας μέχρι την δημιουργία της Σοβιετικής Ένωσης το 1920 η Αρμενία και το Αζερμπαϊτζάν είχαν πολεμήσει για την ενσωμάτωση περιοχών με μεικτούς πληθυσμούς που κατά την εκατέρωθεν άποψη βρίσκονταν εντός των υπό της δικής τους αντίληψης διαμορφωμένων συνόρων.⁸² Εν τέλει, κατά τη διαδικασία δημιουργίας των συνόρων των δημοκρατιών που συνέθεσαν την ΕΣΣΔ, το Ναγκόρνο Καραμπάχ απονεμήθηκε⁸³ στο Αζερμπαϊτζάν ως αυτόνομη περιοχή με πολιτιστικά και διοικητικά δικαιώματα για τους Αρμένιους που πλειοψηφούσαν στην περιοχή.

Μετά τη κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης η Αρμενία και το Αζερμπαϊτζάν ανακήρυξαν την ανεξαρτησία τους, ενώ οι Αρμένιοι του Ναγκόρνο Καραμπάχ προχώρησαν σε απόσχιση από το Αζερμπαϊτζάν επικαλούμενοι την αρχή της αυτοδιάθεσης των λαών. Από τη πλευρά οι Αζέροι, επικαλούμενοι την αρχή της εδαφικής ακεραιότητας των κρατών απέρριψαν την ανεξαρτησία της εν λόγω περιοχής, ανοίγοντας ένα νέο κύκλο ένοπλου αγώνα.⁸⁴ Ο κύκλος τερματίστηκε το

⁸² Aundrey Altstadt and Rajan Menon, *Unfrozen Conflict in Nagorno-Karabakh*, 12 Απριλίου 2016, <https://www.foreignaffairs.com/articles/armenia/2016-04-12/unfrozen-conflict-nagorno-karabakh>, πρόσβαση 16 Αυγούστου 2022.

⁸³ Από τον Στάλιν ο οποίος ήταν υπεύθυνος για τις περιφερειακές εθνικότητες και ο κύριος επιβλέπων των Μπολσεβίκων για τη δημιουργία των συνόρων των σοσιαλιστικών δημοκρατιών της ΕΣΣΔ.

⁸⁴ Aundrey Altstadt and Rajan Menon, *Unfrozen Conflict in Nagorno-Karabakh*, 12 Απριλίου 2016, <https://www.foreignaffairs.com/articles/armenia/2016-04-12/unfrozen-conflict-nagorno-karabakh>, πρόσβαση 16 Αυγούστου 2022.

1994 με νίκη των Αρμενίων αφού οι Αζέροι έχασαν σχεδόν το 15%⁸⁵ του εδάφους τους, το Καραμπάχ και επιπλέον εφτά παρακείμενες περιοχές⁸⁶.

Από τότε μέχρι και σήμερα όσες προσπάθειες έγιναν για οριστική λύση αυτής της διένεξης απέτυχαν. Η Αρμενία ως καταφύγιο ασφάλειας έχει επιλέξει τον Οργανισμό Συνθήκης για τη Συλλογική Ασφάλεια (ΟΣΣΑ)⁸⁷ προκειμένου να προστατευτεί από τις εχθρικές προς αυτή χώρες όπως το Αζερμπαϊτζάν, την Τουρκία και το Ιράν. Ωστόσο, ο ρόλος της Ρωσίας στην εν λόγω σύγκρουση μοιάζει ύποπτος αφού από το 1994 και εντεύθεν εξοπλίζει και τις δύο αντιμαχόμενες πλευρές με όπλα, στο πλαίσιο μιας ευρύτερης στρατηγικής ελέγχου του νότιου Καυκάσου. Επιτρέπει σε τρίτες χώρες όπως την Τουρκία, που υποστηρίζει το ομοεθνές κράτος του Αζερμπαϊτζάν, να συμμετέχει ενεργά σε αυτή τη σύγκρουση, όπως επί παραδείγματι στο πρόσφατο πόλεμο των 44 ημερών⁸⁸ και δείχνει να την εξυπηρετεί η διαιώνιση αυτής της ανεπίλυτης σύγκρουσης, αφού η κατάσταση της επιτρέπει να διατηρεί Ρωσικά στρατεύματα στο έδαφος της Αρμενίας ασκώντας της πίεση να μείνει μακριά από τη Δύση.⁸⁹

2.3.2 Νότια Οσετία

Η Νότια Οσετία παρουσιάζεται ως αυτόνομη περιοχή το 1922, διαθέτοντας ένα ιδιόμορφο διοικητικό σύστημα, το οποίο συνέθεταν τόσο αυτόνομα υπουργεία υπό τον έλεγχο της τοπικής κυβέρνησης, όσο και υπουργεία υποτεταγμένα σε αντίστοιχα υπουργεία της Γεωργίας. Τα επόμενα χρόνια της ανεξαρτητοποίησης η Νότια Οσετία αναπτύσσει την εθνική της ταυτότητα μέσω εκδόσεων που προωθούν την εθνική της λατινογενή γλώσσα και πολιτιστικών ιδρυμάτων που έδωσαν τη δυνατότητα στις πνευματικές ελίτ να αφυπνίσουν τις μνήμες από τον

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ Agdam, Fizuli, Jabrail, Kelbajar, Lachin, Qubadli και Zangilan

⁸⁷ Αντίστοιχος οργανισμός του ΝΑΤΟ με ηγέτιδα δύναμη τη Ρωσία και μέλη την Αρμενία, τη Λευκορωσία, το Καζακστάν, το Κιργιστάν και το Τατζικιστάν.

⁸⁸ CNN, *Το Ναγκόρνο Καραμπάχ, η Οικονομία και ο Ρόλος της Τουρκίας: Οι Πέντε Μεγάλες Προκλήσεις της Αρμενίας*, 27 Μαΐου 2022, <https://www.cnn.gr/focus/story/313991/to-nagkorno-karampax-i-oikonomia-kai-o-rolos-tis-toyrkias-oi-pente-megales-prokliseis-tis-armenias>, πρόσβαση 19 Αυγούστου 2022.

⁸⁹ Brenda Shaffer, *How Moscow Keeps the Conflict Alive-and what to do about it*, 03 Μαΐου 2014, <https://www.foreignaffairs.com/articles/armenia/2014-05-03/nagorno-karabakh-after-crimea>, πρόσβαση 19 Αυγούστου 2022.

εμφύλιο πόλεμο.⁹⁰ Αργότερα όταν η Σοβιετική Ένωση υιοθέτησε αυστηρότερη πολιτική γραμμή έναντι των αυτόνομων περιοχών αντικατέστησε το αλφάβητο της Βόρειας Οσετίας με το κυριλλικό, ενώ αυτό της Νότιας Οσετίας βασίστηκε στην γεωργιανική γλώσσα, προκαλώντας το παράδοξο φαινόμενο σε ένα ενιαίο έθνος να χρησιμοποιούνται δυο διαφορετικές γλώσσες, ωσάν επιδιωκόταν η αφομοίωση των βόρειων Οσετών από την Ρωσία και των νότιων Οσετών από τη Γεωργία.⁹¹ Τέλος, το 1936 η Νότια Οσετία μαζί με την Αμπχαζία και την Αζαρία ενσωματώνονται ως αυτόνομες επαρχίες στη Γεωργία.

Η απονομή αυτονομίας στη Νότια Οσετία ήταν η ενδιάμεση λύση που υιοθετήθηκε από τους Μπολσεβίκους στην εμφύλια σύρραξη μεταξύ Γεωργίας και Νότιας Οσετίας, αποδίδοντάς της για πρώτη φορά πολιτική οντότητα, γεγονός που προκάλεσε την αντίδραση της Γεωργίας.⁹² Μέχρι τη «συμφωνία του Σότσι»⁹³ μεταξύ της Ρωσικής Ομοσπονδίας και της Γεωργίας για προοδευτική κατάπαυση του πυρός, όπου ουσιαστικά έθετε τη Νότια Οσετία υπό καθεστώς τριμερούς επιτήρησης⁹⁴, τα αντιμαχόμενα μέρη περιοδικά συγκρούονταν⁹⁵ αναφορικά με την αυτονομία της Νότιας Οσετίας. Η συμφωνία του Σότσι καταπατήθηκε έμπρακτα από τη Γεωργία με τη στρατιωτική επέμβαση στη Νότια Οσετία τον Αύγουστο του 2008, η οποία προκάλεσε την επέλαση του Ρωσικού στρατού, υπό τις οδηγίες του ΟΗΕ και με την αιτιολογία αφενός της προάσπισης της ασφάλειας των Ρώσων πολιτών της περιοχής και αφετέρου της αποκατάστασης της ειρήνης. Απότοκο της απόφασης του Γεωργιανού Προέδρου Μιχαήλ Σαακασβίλη να επέμβει στη

⁹⁰ Arsène Saparov, *From Conflict to Autonomy in the Caucasus: The Soviet Union and the Making of Abkhazia, South Ossetia and Nagorno Karabakh*, (New York: Routledge, 2015). pp. 142-148.

⁹¹ *ibid.*

⁹² *ibid.*

⁹³ United Nations, *Agreement on Principles of the Georgian-Ossetian Conflict*, 24 Ιουνίου 1992, https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/GE%20RU_920624_AgreemenOnPrinciplesOfSettlementGeorgianOssetianConflict.pdf, πρόσβαση 23 Αυγούστου 2022.

⁹⁴ Κοινή ειρηνευτική αποστολή Οσετίας, Γεωργίας και Ρωσικής Ομοσπονδίας.

⁹⁵ Ενδεικτικά αναφέρονται η προσπάθεια 13000 περίπου Γεωργιανών να εισέλθουν στη πρωτεύουσα της Οσετίας το Νοέμβριο του 1989, η εν συνεχεία πλήρης στρατιωτική αντιπαράθεση το Δεκέμβριο του 1990. Οι νομικές αντιπαραθέσεις που οδηγούσαν σε εκατέρωθεν καταργήσεις διαταγμάτων και η προσπάθεια της Οσετίας να ενταχθεί ως αυτόνομη δημοκρατία στην ΕΣΣΔ που οδήγησε στη κατάργηση του αυτόνομου καθεστώτος της νότιας Οσετίας από τη Γεωργία το Δεκέμβριο του 1990.

Νότια Οσετία ήταν να αναγνωρίσει η Ρωσία την ανεξαρτησία της τον Αύγουστο του 2008 παράλληλα με την ανεξαρτησία της Αμπχαζίας,⁹⁶ εφαρμόζοντας, εν πολλοίς, την ευρύτερη στρατηγική της Ρωσικής Ομοσπονδίας να εδραιώσει την ισχύ της στη Ευρασία.⁹⁷

2.3.3 Αμπχαζία

Ανατρέχοντας στο παρελθόν θα διαπιστώσουμε ότι η Αμπχαζία αποτέλεσε για πρώτη φορά, οικειοθελώς, τμήμα της Ρωσία χωριστά από τη Γεωργία το 1810. Η ίδρυση της ΕΣΣΔ βρίσκει την Αμπχαζία ως ανεξάρτητη Σοβιετική Σοσιαλιστική Δημοκρατία, αλλά υπό την πίεση του Ι. Στάλιν υπογράφεται μεταξύ Γεωργίας και Αμπχαζίας συνθήκη ομοσπονδίας και τελικά η Αμπχαζία υποβαθμίζεται σε καθεστώς αυτονομίας το 1931, εντός της γεωγραφικής επικράτειας της Γεωργίας.⁹⁸ Ωστόσο η παρεχόμενη από το Ι. Στάλιν αυτονομία χειραγωγήθηκε από τη Μόσχα επιβάλλοντας τη γεωργιανική γλώσσα⁹⁹ στο εκπαιδευτικό σύστημα, με απότοκο τη γενικότερη μείωση της χρήσης της Αμπχαζικής γλώσσας στις εκδόσεις εντύπων, λεξικών και βιβλίων.

Η εθνική ταυτότητα της Αμπχαζίας εδραιώθηκε κατά τη περίοδο των Σοβιετικών χρόνων. Ήδη από τις αρχές του 1920 είχε δημιουργηθεί ένα εκτεταμένο δίκτυο εκπαιδευτικών ιδρυμάτων που δίδασκαν στην Αμπχαζική γλώσσα. Ενώ τα προσεχή χρόνια ιδρύθηκαν αφενός μια επιστημονική εταιρεία με έργο την εξερεύνηση της Αμπχαζικής ιστορίας και γλώσσας και αφετέρου η Ακαδημία Αμπχαζικής γλώσσας και λογοτεχνίας. Παράλληλα αναπτύσσεται και η Αμπχαζική πολιτιστική κουλτούρα με την εμφάνιση πλήθους πολιτιστικών

⁹⁶ Φώτης Μπίτας, *Ο Πόλεμος της Νότιας Οσετίας*, 03 Ιουνίου 2020, <https://odeth.eu/%CE%BF-%CF%80%CF%8C%CE%BB%CE%B5%CE%BC%CE%BF%CF%82-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%BD%CF%8C%CF%84%CE%B9%CE%B1%CF%82-%CE%BF%CF%83%CE%B5%CF%84%CE%AF%CE%B1%CF%82>, πρόσβαση 24 Αυγούστου 2022.

⁹⁷ Ariel Cohen and Robert Hamilton, *The Russian Military and The Georgia War: Lesson and Implications*, (Carlisle: Strategic Studies Institute, 2011). p 91.

⁹⁸ Ανώνυμο, *Καυκάσια Παγίδα. Γεγονότα και Σχόλια. Η Σύγκρουση Γεωργίας Αμπχαζίας. Μια Σύντομη Ιστορία*, 07 Οκτωβρίου 2021, <https://uofa.ru/el/kavkazskii-karpan-fakty-i-komentarii-gruzino-abhazskii>, πρόσβαση 27 Αυγούστου 2022.

⁹⁹ Η μεταφορά της διδασκαλίας όλων των μαθημάτων στα σχολεία της Αμπχαζίας από την Αμπχαζική γλώσσα στη Γεωργιανή πραγματοποιήθηκε το ακαδημαϊκό έτος 1945-46.

φορέων. Τέλος στο πλαίσιο της πολιτικής εθνικοποίησης που εφάρμοσε εκείνα τα χρόνια η Σοβιετική Ένωση, μέσω της οποίας προωθούσε την πολιτική πρόοδο των μειονοτικών πληθυσμών, οδήγησε στην αύξηση του ποσοστού συμμετοχής των Αμπχάζιων πολιτικών στα τοπικά σοβιέτ στο 32%.¹⁰⁰

Μέχρι το θάνατο του Ι. Στάλιν, το 1953, και την μετέπειτα εκτέλεση του Μπέρια¹⁰¹ εφαρμόστηκε σχέδιο αφομοίωσης της Αμπχαζίας από την Γεωργία, η οποία στηρίχθηκε τόσο στην επαναφορά της Γεωργιανικής γλώσσας στο εκπαιδευτικό σύστημα που αναφέρθηκε παραπάνω, όσο στην αντικατάσταση τοπωνυμίων και δημόσιων πινακίδων στην επικράτειά της, υπονομεύοντας τη νομιμότητα της διεκδίκησης των εδαφών αυτών από την Αμπχαζία.¹⁰² Από την άλλη πλευρά δεν μπορεί να αγνοηθεί αφενός η υποβάθμιση της Αμπχαζίας, το 1931, από ξεχωριστή Σοβιετική Σοσιαλιστική Δημοκρατία σε αυτόνομη περιοχή εντός της επικράτειας της Γεωργίας και αφετέρου η προσπάθεια αλλαγής της πληθυσμιακής κατανομής στην Αμπχαζία με την εφαρμογή σχεδίου εγκατάστασης πληθυσμών Γεωργιανής καταγωγής. Σκοπός αυτού του σχεδίου ήταν η μετεγκατάσταση Γεωργιανών σε στρατηγικά επιλεγμένα γεωγραφικά σημεία, προκειμένου αφενός να διασπαστεί η συνοχή των Αμπχαζικών πληθυσμών και αφετέρου στα σύνορα με τη Ρωσία να υπάρχουν πληθυσμοί Γεωργιανής καταγωγής, ώστε να ευνοείται η διαδικασία αφομοίωσης.¹⁰³

Μέχρι να οδηγηθούμε στο πόλεμο του 1992 υπήρξαν πολλές διενέξεις μεταξύ Αμπχάζιων και Γεωργιανών με αφορμή την υπερεκπροσώπιση των πρώτων στις διάφορες πολιτικές δομές και την διεκδίκηση της ανεξαρτησίας τους, γεγονός που δεν μπορούσε να αποδεχθεί η Γεωργία. Οι πολιτικές φιλελευθεροποίησης που εφαρμόστηκαν από τον Μ. Γκορμπατσώφ δεν είχαν τα

¹⁰⁰ Arsène Saparov, *From Conflict to Autonomy in the Caucasus: The Soviet Union and the Making of Abkhazia, South Ossetia and Nagorno Karabakh*, (New York: Routledge, 2015). pp. 150-151.

¹⁰¹ Σοβιετικός πολιτικός, επικεφαλής του σοβιετικού μηχανισμού ασφάλειας και των μυστικών υπηρεσιών υπό το Ι. Στάλιν

¹⁰² Arsène Saparov, *From Conflict to Autonomy in the Caucasus: The Soviet Union and the Making of Abkhazia, South Ossetia and Nagorno Karabakh*, (New York: Routledge, 2015). p. 152.

¹⁰³ Ibid.

αναμενόμενα αποτελέσματα και διόγκωσαν τις εθνικιστικές και αποσχιστικές τάσεις.¹⁰⁴ Επιπρόσθετα εφαρμόστηκαν από τη Γεωργία πολιτικές «γεωργιανοποίησης» του πληθυσμού με επιβολή της γεωργιανικής γλώσσας έναντι της Ρωσικής, προκαλώντας την αντίδραση των Αμπχαζίων η πλειοψηφία των οποίων ομιλούσαν την γλώσσα αυτή.¹⁰⁵

Από το 1990 μέχρι και την εισβολή των Γεωργιανών δυνάμεων στην Αμπχαζία τον Αύγουστο του 1992 έχουμε έντονες αποσχιστικές αντιπαραθέσεις, οι οποίες ευνοούνται από την εκλογή εκατέρωθεν εθνικιστών ηγετών¹⁰⁶. Η τελική όμως έκβαση του πολέμου είχε ως νικητή την Αμπχαζία η οποία παραβιάζοντας την «συμφωνία του Σότσι»¹⁰⁷ και με την ανοχή της Ρωσικής ομοσπονδίας ανέκτησε τον έλεγχο των εδαφών της, αλλά και την εθνική της ομογενοποίηση αφού μετά την εκδίωξη πληθυσμών γεωργιανικής καταγωγής πέτυχε την ανατροπή της δημογραφικής εικόνας υπέρ των Αμπχαζίων για πρώτη φορά μετά το 1867.¹⁰⁸

2.3.4 Υπερδνειστερία

Η Υπερδνειστερία είναι μια περικλειστή περιοχή, εκτάσεως 4163 τετραγωνικών χιλιομέτρων και πληθυσμού 553.347 κατοίκων¹⁰⁹, η οποία αποσχίστηκε το 1990 από τη Μολδαβία μετά από νικηφόρο πόλεμο. Οι δυνάμεις της Υπερδνειστερίας με τη βοήθεια Ρώσων, Κοζάκων, Ουκρανών εθελοντών αλλά και της 14^{ης} Ρωσικής Στρατιάς νίκησαν τις δυνάμεις της Μολδαβίας και αυτοανακηρύχθηκε ως ανεξάρτητο κράτος. Μετά το τέλος του πολέμου οι

¹⁰⁴ Γιάννης Χουλιάρης, Αστάθεια στον μετασοβιετικό χώρο: ο πόλεμος Γεωργίας-Αμπχαζίας (1992-1993), 16 Αυγούστου 2019, https://www.huffingtonpost.gr/entry/astatheia-ston-metasovietiko-choro-o-polemos-yeoryias-ampchazias-1992-1993_gr_5d53b5dbe4b05fa9df06cfde, πρόσβαση 28 Αυγούστου 2022.

¹⁰⁵ Ibid.

¹⁰⁶ Zviad Gamsakhurdia και Vladislav Ardzinba για Γεωργία και Αμπχαζία αντιστοίχως.

¹⁰⁷ Γιάννης Χουλιάρης, Αστάθεια στον μετασοβιετικό χώρο: ο πόλεμος Γεωργίας-Αμπχαζίας (1992-1993), 16 Αυγούστου 2019, https://www.huffingtonpost.gr/entry/astatheia-ston-metasovietiko-choro-o-polemos-yeoryias-ampchazias-1992-1993_gr_5d53b5dbe4b05fa9df06cfde, πρόσβαση 28 Αυγούστου 2022.

¹⁰⁸ Arsène Saparov, *From Conflict to Autonomy in the Caucasus: The Soviet Union and the Making of Abkhazia, South Ossetia and Nagorno Karabakh*, (New York: Routledge, 2015). p 157,158.

¹⁰⁹ Ομιλούν κυρίως τη Ρωσική γλώσσα και διαθέτουν έντονη ρωσική συνείδηση.

Ρωσικές δυνάμεις δεν αποσύρθηκαν, αλλά αντιθέτως παρέμειναν ως δυνάμεις διαφύλαξης της ειρήνης. Σήμερα, παρά το δημοψήφισμα του 2006 σύμφωνα με το οποίο το 93,1% τάχθηκε τόσο υπέρ της ανεξαρτητοποίησης από τη Μολδαβία, όσο και της ένωσης με τη Ρωσία, μόνον η Αμπχαζία, η Οσετία και το Αρτσάχ¹¹⁰ αναγνωρίζουν¹¹¹ την Υπερδνειστερία ως κρατική οντότητα και κανείς άλλος. Το 2014, μετά την προσάρτηση της Κριμαίας από τη Ρωσία, η Υπουργός Εξωτερικών της Υπερδνειστερίας Νίνα Στάνσκι δήλωσε: «Ο Ρωσικός κόσμος¹¹² ενώνεται και η επιθυμία του λαού για ενότητα δεν μπορεί να κρυφτεί»¹¹³, καλώντας επί της ουσίας τον Β. Πούτιν να προσαρτήσει την Υπερδνειστερία.

Η ανάμιξη της Ρωσίας στην σύγκρουση μεταξύ της Μολδαβίας και της Υπερδνειστερίας είχε ως στόχο να διατηρήσει την επιρροή της στη Μολδαβία και να την αποτρέψει από μια πιθανή ένωση με την δυτικόστροφη Ρουμανία.¹¹⁴ Στις 21 Ιουλίου του 1992, μετά την ήττα της Μολδαβίας, στη Μόσχα ο Μ. Γέλτσιν και ο Μ. Σνεγκούρ¹¹⁵, παρουσία του Ι. Σμιρνόφ¹¹⁶, υπέγραψαν συμφωνία για την επίλυση της ένοπλης σύγκρουσης μεταξύ Μολδαβίας και Υπερδνειστερίας, η οποία μεταξύ άλλων προέβλεπε την παραμονή ρωσικής ειρηνευτικής δύναμης της τάξης των 1500 μελών.¹¹⁷ Το 1995 με νόμο η Ρωσική Δούμα απαγόρευσε την απομάκρυνση της 14^{ης} στρατιάς, η οποία παραμένει μέχρι σήμερα στην Υπερδνειστερία λειτουργώντας ως μοχλός πίεσης στην Μολδαβία, ενώ το ζήτημα

¹¹⁰ Αυτή ήταν η ονομασία του Ναγκόρνο-Καραμπάχ από την αρχαιότητα.

¹¹¹ Ουσιαστικά η Υπερδνειστερία αναγνωρίζεται μόνο από περιοχές που αντιμετωπίζουν αντίστοιχα θέματα διεθνούς αναγνώρισης.

¹¹² Με τον όρο «Ρωσικός κόσμος» αναφέρεται σε περιοχές που κατοικούνται από άτομα ρωσικής εθνικότητας, μιλούν ρωσικά ή συνδέονται με τη ρωσική κουλτούρα. Αυτό περιλαμβάνει εκτός από την ίδια τη Ρωσία το βόρειο Καζακστάν, τη Λευκορωσία, τις περιοχές Ντόνιετσκ και Λουχάνσκ, την Υπερδνειστερία, τη νότια Οσετία και την Αμπχαζία.

¹¹³ Νέα, *Η Στάνσκι Φουντώνει το ΝΑΤΟ*, 25 Μαρτίου 2014, <https://www.tanea.gr/2014/03/25/world/i-stanski-foyntwnei-to-nato>, πρόσβαση 28 Αυγούστου 2022.

¹¹⁴ Γιάννης Χουλιάρης, Αστάθεια στον μετασοβιετικό χώρο: ο πόλεμος Γεωργίας-Αμπχαζίας (1992-1993), 16 Αυγούστου 2019, https://www.huffingtonpost.gr/entry/astatheia-ston-metasovietiko-choro-o-polemos-yeorgias-ampchazias-1992-1993_gr_5d53b5dbe4b05fa9df06cfde, πρόσβαση 28 Αυγούστου 2022.

¹¹⁵ Πρωθυπουργός της Μολδαβίας.

¹¹⁶ Πρωθυπουργός της Υπερδνειστερίας.

¹¹⁷ Ανώνυμο, Υπερδνειστερία με Μολδαβία 1992 εισαγωγή. Πόλεμος στην Υπερδνειστερία, χ.χ, <https://kerchtt.ru/el/pridnestrove-s-moldovoi-1992-vvedenie-voina-v-pridnestrove>, πρόσβαση 24 Αυγούστου 2022.

της Υπερδνειστερίας παραμένει ανεπίλυτο καθώς οι δύο πλευρές δεν μπορούν να συμφωνήσουν.¹¹⁸

Όσον αφορά στον εν εξελίξει πόλεμο της Ρωσίας με την Ουκρανία σύμφωνα με ορισμένους στρατιωτικούς αναλυτές η Υπερδνειστερία λόγω της στρατηγικής της θέσης, απέχει μόλις 25 χιλιόμετρα από το λιμάνι της Οδησσού, μπορεί να λειτουργήσει ως εφαλτήριο για τη δημιουργία ενός χερσαίου διαδρόμου κατά μήκος της Μαύρης Θάλασσας με απώτερο στόχο την κατάληψη του λιμένα της Οδησσού.¹¹⁹ Μια πιθανή τέτοια εξέλιξη θα καθιστούσε την Ουκρανία περικλειστο κράτος και η Ρωσία θα ανακτούσε σε μεγάλο βαθμό τον έλεγχο της Μαύρης Θάλασσας.

2.3.5 Κριμαία

Η Κριμαία εντάσσεται στην Ουκρανία το 1954 όταν ο Ουκρανός στην καταγωγή Ν. Χρουστσόφ την παραχωρεί σε αυτήν. Εκείνη την εποχή η παραχώρηση αυτή έχει περισσότερο συμβολικό παρά ουσιαστικό χαρακτήρα αφού η Ουκρανία είναι μέρος της Σοβιετικής Ένωσης και δεν χαίρει καμίας αυτονομίας.¹²⁰ Τα προβλήματα ξεκινούν μετά την κατάρρευση της ΕΣΣΔ, όπου η Κριμαία πλέον ανήκει τυπικά στην επικράτεια της ανεξάρτητης Ουκρανίας, χωρίς

¹¹⁸ Γιάννης Χουλιάρης, Αστάθεια στον μετασοβιετικό χώρο: ο πόλεμος Γεωργίας-Αμπχαζίας (1992-1993), 16 Αυγούστου 2019, https://www.huffingtonpost.gr/entry/astatheia-ston-metasovietiko-choro-o-polemos-yeoryias-ampchazias-1992-1993_gr_5d53b5dbe4b05fa9df06cfde, πρόσβαση 28 Αυγούστου 2022.

¹¹⁹ In, *Υπερδνειστερία: Τι είναι και γιατί είναι σημαντική για τη Ρωσία – Η εμπλοκή της στον πόλεμο θα σημάνει εξάπλωση της σύγκρουσης*, 26 Απριλίου 2022, <https://www.in.gr/2022/04/26/world/yperdneisteria-ti-einai-kai-giati-einai-simantiki-gia-ti-rosia-emploki-tis-ston-polemo-tha-simanei-eksaplosi-tis-syngkrousis>, πρόσβαση 28 Αυγούστου 2022.

¹²⁰ Iefimerida, *Γιατί η Κριμαία, είναι αυτόνομη Δημοκρατία στην Ουκρανία; Μία Ιστορία Εύθραυστης Γεωστρατηγικής*, 01 Μαρτίου 2014, <https://www.iefimerida.gr/news/145314/%CE%B3%CE%B9%CE%B1%CF%84%CE%AF-%CE%B7-%CE%BA%CF%81%CE%B9%CE%BC%CE%B1%CE%AF%CE%B1-%CE%B5%CE%AF%CE%BD%CE%B1%CE%B9-%CE%B1%CF%85%CF%84%CF%8C%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B7-%CE%B4%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CE%BA%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%AF%CE%B1-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%BF%CF%85%CE%BA%CF%81%CE%B1%CE%BD%CE%AF%CE%B1-%CE%BC%CE%B9%CE%B1-%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CE%B5%CF%8D%CE%B8%CF%81%CE%B1%CF%85%CF%83%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B3%CE%B5%CF%89%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%B7>, πρόσβαση 29 Αυγούστου 2022.

να πληρούνται επαρκώς οι προϋποθέσεις γι' αυτό.¹²¹ Αρκεί σε μεγάλο ποσοστό να μελετήσει κανείς, μεταξύ άλλων, τα δημογραφικά στοιχεία για να καταλήξει στην ανακολουθία της περίπτωσης. Σύμφωνα με την ουκρανική απογραφή του 2001, ο πληθυσμός της Κριμαίας ήταν 2.033.700 από τους οποίους το 58,32% ήταν Ρώσοι, το 24,32% Ουκρανοί, το 12,03% Τατάροι της Κριμαίας, το 1,44% Λευκορώσοι, 0,54% Τατάροι, 0,43% Αρμένιοι και 0,22% Ιουδαίοι.¹²² Στην ίδια απογραφή το 77% των κατοίκων της Κριμαίας δήλωσε τη Ρωσική γλώσσα ως μητρική, το 11,4% την Κριμαϊκή Ταταρική και το 10,1% την Ουκρανική.¹²³

Εν τέλει, μετά την υβριδική επέμβαση της Ρωσίας στη Κριμαία, η οποία εξετάζεται στο 4^ο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας, στις 16 Μαρτίου του 2014 διενεργήθηκε δημοψήφισμα για την ένωση της Κριμαίας με τη Ρωσία. Το ερώτημα που έθετε το δημοψήφισμα ήταν «επανένωση με τη Ρωσία ως μέλος της Ρωσικής Ομοσπονδίας» ή «αποκατάσταση του Συντάγματος¹²⁴ του 1992 και του καθεστώτος της Κριμαίας ως μέλους της Ουκρανίας».¹²⁵ Σύμφωνα με τα αποτελέσματα του δημοψηφίσματος το 96,77%¹²⁶ τάχθηκε υπέρ της επανένωσης με τη Ρωσία. Οι χώρες της Δύσης χαρακτήρισαν το δημοψήφισμα ως παράνομο και προχώρησαν στην επιβολή κυρώσεων στη Ρωσική Ομοσπονδία, ενώ η

¹²¹ Το 1992, μετά από βίαιες συγκρούσεις, αποδίδεται στη Κριμαία, από την κεντρική διοίκηση της Ουκρανίας, καθεστώς αυτόνομης δημοκρατίας.

¹²² Wikipedia, *Αυτόνομη Δημοκρατία της Κριμαίας*, χ.χ., https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CF%85%CF%84%CF%8C%CE%BD%CE%BF%CE%B C%CE%B7_%CE%94%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CE%BA%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%AF%CE%B1_%CE%84%CE%B7%CF%82_%CE%9A%CF%81%CE%B9%CE%BC%CE%B 1%CE%AF%CE%B1%CF%82#%CE%94%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CE%B3%CF%81%CE %B1%CF%86%CE%B9%CE%BA%CE%AC_%CF%83%CF%84%CE%BF%CE%B9%CF%87%CE%B5%CE%AF%CE%B1, πρόσβαση 31 Αυγούστου 2022.

¹²³ Ibid.

¹²⁴ Σύμφωνα με αυτό η Κριμαία αποτελεί κυρίαρχο κράτος, τα συνταγματικά δικαιώματα του οποίου ισχύουν εξ ολοκλήρου εντός των εδαφών του. Η δημοκρατία της Κριμαίας συνιστά κράτος δικαίου, δημοκρατικό και λαϊκό, το οποίο εφαρμόζει τους νόμους στο έδαφός του, πλην εκείνων για τους οποίους η δικαιοδοσία έχει ηθελημένα παραχωρηθεί στην Ουκρανία.

¹²⁵ Βήμα, *Σε Εξέλιξη και Χωρίς Εντάσεις το Δημοψήφισμα για την ένωση Κριμαίας με Ρωσία*, 16 Μαρτίου 2014, <https://www.tovima.gr/2014/03/16/world/se-ekseliksi-kai-xwris-entaseis-to-dimopsifisma-gia-tin-enwsi-krimaias-me-rwsia>, πρόσβαση 29 Αυγούστου 2022.

¹²⁶ Το ποσοστό κρίθηκε ύποπτα υψηλό, ενώ ο Οργανισμός για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη δεν έστειλε παρατηρητές, αφού δεν αιτήθηκε κάτι τέτοιο από την Ουκρανική κυβέρνηση που θεωρούσε το δημοψήφισμα αντισυνταγματικό.

τελευταία είχε ασκήσει βέτο σε πρόταση ψηφίσματος του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ που απέρριπτε το δημοψήφισμα ως παράνομο.¹²⁷

Παράλληλα, η Ρωσία στήριξε τη νομιμότητα της προσάρτησης της Κριμαίας στη Ρωσία στη βούληση για αυτοδιάθεση των κατοίκων της Κριμαίας κατά αντιστοιχία με την περίπτωση της μονομερούς ανεξαρτητοποίησης του Κοσσυφοπεδίου. Οι ΗΠΑ και η ΕΕ είχαν εκ των προτέρων καταδικάσει τις στρατιωτικές ενέργειες της Ρωσίας στη Κριμαία, καθώς και την διενέργεια δημοψηφίσματος, πράξη που επί της ουσίας ήταν αντίθετη προς τις επιταγές του Συντάγματος της Ουκρανίας και του Διεθνούς Δικαίου και που σε καμία περίπτωση δεν θα ήταν δυνατόν το αποτέλεσμά του να αναγνωριστεί από τη διεθνή κοινότητα.¹²⁸

2.3.6 Επαρχίες Ντονιέσκ και Λουχάνσκ

Από τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης μέχρι το 2004 δεν είχαν παρατηρηθεί αποσχιστικές τάσεις στην περιοχή, μέχρι το ξέσπασμα της «πορτοκαλί επανάστασης»¹²⁹ τον Νοέμβριο του 2004. Αφορμή για την επανάσταση ήταν η εκλογή του Γιανούκοβιτς στην προεδρία της Ουκρανίας με εκλογική νοθεία σύμφωνα με τους ισχυρισμούς των οπαδών του φιλοευρωπαϊστή υποψηφίου προέδρου Γιουσένκο.¹³⁰ Οι διαδηλώσεις υπέρ του Γιουσένκο προϊόντος του χρόνου έγιναν εντονότερες με αποκορύφωμα αυτές που έλαβαν

¹²⁷ Βήμα, *Σε Εξέλιξη και Χωρίς Εντάσεις το Δημοψήφισμα για την ένωση Κριμαίας με Ρωσία*, 16 Μαρτίου 2014, <https://www.tovima.gr/2014/03/16/world/se-ekseliksi-kai-xwris-entaseis-to-dimopsifisma-gia-tin-enwsi-krimaias-me-rwsia>, πρόσβαση 29 Αυγούστου 2022.

¹²⁸ Steven Blockmans, *Απόσχιση της Κριμαίας Παράνομη αλλά και Νόμιμη*, 19 Μαρτίου 2014, <https://www.capital.gr/think-tank/1977877/apoxisi-tis-krimaias-paranomi-alla-kai-nomimi>, πρόσβαση 29 Αυγούστου 2022.

¹²⁹ Ονομάστηκε «Πορτοκαλί Επανάσταση» γιατί οι διαδηλωτές κρατούσαν μονόχρωμες κομματικές σημαίες με έντονο πορτοκαλί χρώμα.

¹³⁰ Βασίλης Σάλακας, *Η Πορτοκαλί Επανάσταση*, 30 Μαρτίου 2022, <https://www.kathimerini.gr/opinion/readers/561785506/i-portokali-epanastasi>, πρόσβαση 30 Αυγούστου 2022.

χώρα στην κεντρική πλατεία της ανεξαρτησίας του Κιέβου, οι οποίες οδήγησαν, τον Δεκέμβριο του 2004, σε επαναληπτικές εκλογές¹³¹ που κέρδισε ο Γιουσένκο.

Τελικά ο Γιανούκοβιτς κατορθώνει να αναλάβει τα ινία της Ουκρανίας το 2010. Οι φιλορωσικές προθέσεις του Γιανούκοβιτς είχαν γίνει αντιληπτές από την πρώτη στιγμή, αφού το «Κόμμα των Περιφερειών» που ηγούταν είχε απειλήσει, ήδη από το 2004, με απόσχιση, την οποία όμως δεν υλοποίησε. Αρχικά η ασκούμενη πολιτική του Γιανούκοβιτς παρουσίαζε μια κάποια ισορροπία μεταξύ Δύσης και Ρωσίας, όμως από το 2013 και μετά η πολιτική του ήταν ξεκάθαρα φιλορωσική. Αυτή η στάση του Γιανούκοβιτς προκάλεσε έντονες αντιδράσεις στο εσωτερικό με συνεπακόλουθο τη διαφυγή του στη Ρωσία.¹³²

Η διαφυγή του Γιανούκοβιτς στη Ρωσία προκάλεσε κενό εξουσίας το οποίο έδωσε στη Ρωσία τον απαιτούμενο χρόνο να ολοκληρώσει το σχέδιο προσάρτησης της Κριμαίας. Στην Ανατολική Ουκρανία, μελετώντας τις δημοσκοπήσεις εκείνης της εποχής διαπιστώνει κανείς ότι στις επαρχίες του Ντονιέσκ και του Λουχάνσκ το ποσοστό¹³³ του πληθυσμού που προσδοκούσε την απελευθέρωση με παρέμβαση του Ρωσικού στρατού ήταν της ίδιας τάξης με αυτό του πληθυσμού που θα πολεμούσε υπέρ της Ουκρανίας. Ενώ από δημογραφική¹³⁴ άποψη οι Ρώσοι αποτελούσαν την μεγαλύτερη μειονότητα στο Ντομπάς αντιπροσωπεύοντας το 39% των κατοίκων της περιφέρειας του Λουχάνσκ και το 38,2% των κατοίκων της περιφέρειας του Ντονιέσκ, έναντι του

¹³¹ Την επαναληπτική εκλογική μάχη της 26^{ης} Δεκεμβρίου 2004 κέρδισε ο Γιουσένκο με ποσοστό 52% έναντι 44% του αντιπάλου Γιανούκοβιτς, ενώ την εκλογική αναμέτρηση έλεγχαν εγχώριοι και διεθνείς παρατηρητές.

¹³² Ρομάν Γκοτσαρένκο (επιμέλεια Γιάννης Παπαδημητρίου), *Αν Ουκρανία: Το χρονικό μιας Βαθμιαίας Κατοχής*, 22 Φεβρουαρίου 2022, <https://www.dw.com/el/%CE%B1%CE%BD%CE%BF%CF%85%CE%BA%CF%81%CE%B1%CE%BD%CE%AF%CE%B1-%CF%84%CE%BF-%CF%87%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CE%BC%CE%B9%CE%B1%CF%82-%CE%B2%CE%B1%CE%B8%CE%BC%CE%B9%CE%B1%CE%AF%CE%B1%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%87%CE%AE%CF%82/a-60874574>, πρόσβαση 30 Αυγούστου 2022.

¹³³ Το ποσοστό ήταν της τάξης του 20%.

¹³⁴ Σύμφωνα με την Ουκρανική απογραφή του 2001.

58% και του 56,9% του πληθυσμού που είναι Ουκρανοί στις εν λόγω περιφέρειες αντιστοίχως.¹³⁵

Οι εχθροπραξίες στο Ντομπάς οιωনী τερματίστηκαν με την υπογραφή της ειρηνευτικής συμφωνίας του Μίνσκ το 2015 σύμφωνα με την οποία το Ντομπάς παρέμενε εντός των διεθνώς αναγνωρισμένων συνόρων της Ουκρανίας. Παρατηρητές του Οργανισμού για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (ΟΑΣΕ) ορίστηκαν να εποπτεύουν την κατάπαυση του πυρός, η οποία όμως καταστρατηγούταν περιορισμένα. Συνολικά, περίπου 1,5 εκατομμύριο Ουκρανοί εκτοπίστηκαν από το Ντομπάς ενώ σχεδόν 14000 άνθρωποι έχουν χάσει τη ζωή τους.¹³⁶ Η συμφωνία του Μίνσκ υπεγράφη από εκπροσώπους της Ρωσίας, της Ουκρανίας, των αυτονομιστών ηγετών και του ΟΑΣΕ, ωστόσο στο κείμενο της συμφωνίας πουθενά δεν εμφανίζεται η λέξη «Ρωσία» γεγονός που εκμεταλλεύεται η Ρωσία παρουσιάζοντας τον εαυτό της ως παρατηρητή που επιδιώκει λύση μεταξύ της ουκρανικής κυβέρνησης και των ανταρτών της Ανατολικής Ουκρανίας.¹³⁷ Επιπρόσθετα ο τρόπος που έχει συνταχθεί η εν λόγω συμφωνία αφήνει το περιθώριο διαφορετικών ερμηνειών από τα συμβαλλόμενα μέρη. Από την μία η Ουκρανία προσδοκούσε από τη συμφωνία να λειτουργήσει ως μέσο επανένωσης της Ουκρανίας που θα οδηγούσε στη πλήρη ανάκτηση της κυριαρχίας. Ενώ από την άλλη η Ρωσία προσέβλεπε στη χορήγηση ειδικού καθεστώτος στις περιφέρειες του Ντονιέσκ και του Λουχάνσκ προ ένωσης με την υπόλοιπη Ουκρανία.¹³⁸ Υπό αυτό το πρίσμα η Ουκρανία υποστήριζε ότι τοπικές εκλογές σε περιοχές που κατέχονται από φιλορώσους αντάρτες μπορούν να διενεργηθούν μόνο μετά την αποχώρηση όλων των ξένων δυνάμεων και

¹³⁵ Wikipedia, *Ντομπάς*, χ.χ,

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9D%CF%84%CE%BF%CE%BD%CE%BC%CF%80%CE%AC%CF%82#%CE%A3%CE%BF%CE%B2%CE%B9%CE%B5%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE_%CE%B5%CF%80%CE%BF%CF%87%CE%AE, πρόσβαση 31 Αυγούστου 2022.

¹³⁶ Σπυριδούλα Σκούρα, *Τι είναι η Συμφωνία του Μίνσκ και κατά πόσο Αποτελεί Διέξοδο από την Κρίση της Ουκρανίας*, 11 Φεβρουαρίου 2022, <https://www.cnn.gr/focus/story/301000/ti-einai-i-symfonia-toy-minsk-kai-kata-poso-apotelei-diechodo-apo-tin-krisi-tis-oykranias>, πρόσβαση 01 Σεπτεμβρίου 2022.

¹³⁷ Ibid.

¹³⁸ Ναταλία Τσιλογιάννη, *Τι Περιλαμβάνει η Ειρηνευτική Συμφωνία του Μίνσκ, που Καταπατήθηκε Απερίφραστα από τη Ρωσία*, 22 Φεβρουαρίου 2022, <https://www.news247.gr/kosmos/krisi-stin-oykrania-ti-perilamvanei-i-symfonia-toy-minsk-kai-giati-apetyche-na-epilysei-ti-diamachi.9539882.html>, 31 Αυγούστου 2022.

μισθοφόρων, ενώ η Ρωσία δεν αναγνωρίζει καν ότι υφίστανται Ρωσικές δυνάμεις στις περιοχές που ελέγχουν οι αντάρτες.¹³⁹ Επί της ουσίας η ενδεχόμενη διεξαγωγή εκλογών στις εν λόγω περιοχές προ της ολικής επαναφοράς του ελέγχου αυτών στην κεντρική εξουσία της Ουκρανίας θα υπονόμει την ανοικοδόμηση ενός νέου φιλελεύθερου κράτους, αφού η παρουσία των ρωσικών δυνάμεων, de facto, θα επηρέαζε την ελεύθερη βούληση των πολιτών.¹⁴⁰

Η Ουκρανική κυβέρνηση από την πλευρά της προσπάθησε να αλλάξει τους όρους εντός του πλαισίου της συμφωνίας του Μίνσκ, ώστε να αποδοθούν μεν δικαιώματα τοπικής αυτονομίας στις εν λόγω περιοχές, αλλά όχι περισσότερα από οποιαδήποτε άλλη επαρχία και οπωσδήποτε υπό την ευρύτερη κεντρική εξουσία της Ουκρανικής κυβέρνησης. Η όποια όμως προσπάθεια της Ουκρανικής ηγεσίας για αλλαγή των όρων του Μίνσκ, με την ανοχή της Δύσης, απέτυχε.¹⁴¹

Για τη Ρωσία οι όροι του Μίνσκ συνιστούν τη βάση για την όποια λύση στην Ανατολική Ουκρανία, διότι η μεθόδευση αυτή θα της επέτρεπε να διατηρήσει την επιρροή της στην Ουκρανία, μέσω των φιλορώσων αυτονομιστών. Παράλληλα η Ρωσία εφαρμόζει πολιτικές εκρωσισμού των περιοχών αυτών με διάφορους τρόπους μεταξύ των οποίων την υιοθέτηση του ρωσικού νομίσματος, την παρέμβαση στο εκπαιδευτικό σύστημα με την χρήση ρωσικών σχολικών βιβλίων¹⁴² και την έκδοση ρωσικών διαβατηρίων σε μεγάλο αριθμό κατοίκων του

¹³⁹ Σπυριδούλα Σκούρα, *Τι είναι η Συμφωνία του Μίνσκ και κατά πόσο Αποτελεί Διέξοδο από την Κρίση της Ουκρανίας*, 11 Φεβρουαρίου 2022, <https://www.cnn.gr/focus/story/301000/ti-einai-i-symfonia-toy-minsk-kai-kata-poso-apotelei-diexodo-apo-tin-krisi-tis-oykranias>, πρόσβαση 01 Σεπτεμβρίου 2022.

¹⁴⁰ Thomas Graham and Joseph Haberman, *The Price of Peace in the Donbas*, 25 Φεβρουαρίου 2020, <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-02-25/price-peace-donbas>, πρόσβαση 31 Αυγούστου 2022.

¹⁴¹ Ibid.

¹⁴² Ρόμαν Γκοντσαρένκο (Επιμέλεια Άρης Καλιριμτζής), *Αθόρυβη Απόσχιση της Ανατολικής Ουκρανίας*, 20 Οκτωβρίου 2015, <https://www.dw.com/el/%CE%B1%CE%B8%CF%8C%CF%81%CF%85%CE%B2%CE%B7-%CE%B1%CF%80%CF%8C%CF%83%CF%87%CE%B9%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%84%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82-%CE%BF%CF%85%CE%BA%CF%81%CE%B1%CE%BD%CE%AF%CE%B1%CF%82/a-18793963>, πρόσβαση 31 Αυγούστου 2022.

Ντομπάς.¹⁴³ Εν γένει, η συμφωνία του Μίνσκ θα λέγαμε ότι δημιούργησε υψηλές προσδοκίες στους αυτονομιστές αντάρτες του Ντομπάς για ενσωμάτωση στη Ρωσική Ομοσπονδία.¹⁴⁴

Τελικά, 7 χρόνια μετά τη συμφωνία του Μίνσκ και την αδυναμία εξεύρεσης οριστικής επίλυσης του ζητήματος της Ανατολικής Ουκρανίας ο Β. Πούτιν το Φεβρουάριο του 2022 ανακοίνωσε ότι αναγνωρίζει την ανεξαρτησία και κυριαρχία των Λαϊκών Δημοκρατιών του Ντονιέτσκ και Λουχάνσκ, ακυρώνοντας de facto την ειρηνευτική συμφωνία του Μίνσκ. Ο Ρώσος πρόεδρος αιτιολόγησε την απόφασή του αυτή εν γένει στην έλλειψη εμπιστοσύνης στη Δύση, αφού κατά τους ισχυρισμούς του το ΝΑΤΟ διευρύνεται, παρά την υπόσχεση για το αντίθετο, σε περιοχές ζωτικών συμφερόντων της Ρωσίας, εφαρμόζοντας μια μακροχρόνια στρατηγική που αποσκοπεί στην απομόνωση και εν τέλει τον έλεγχο της Ρωσίας.¹⁴⁵ Η συνέχεια, την χρονική στιγμή της συγγραφής της παρούσας εργασίας, διαδραματίζεται επί του πεδίου των μαχών μετά την εισβολή των Ρωσικών ενόπλων δυνάμεων στην Ουκρανία.

2.4 Ενεργειακή Ασφάλεια

Αναμφισβήτητα η ενέργεια συνιστά βασικό πυλώνα της αρχιτεκτονικής ασφάλειας μιας περιοχής, ιδιαίτερα όταν εξετάζεται η ασφάλεια στην Μαύρη Θάλασσα, η οποία αποτελεί τόσο η ίδια πηγή φυσικών πόρων όσο και θαλάσσια διαδρομή όδευσης φυσικών πόρων άλλων περιοχών, μέσω της ναυτιλίας και των υποθαλάσσιων αγωγών. Η Ρωσία είναι η πιο πλούσια σε φυσικούς πόρους χώρα του Εύξεινου Πόντου και μια από τις σημαντικότερες χώρες παροχής και

¹⁴³ Σπυριδούλα Σκούρα, *Τι είναι η Συμφωνία του Μίνσκ και κατά πόσο Αποτελεί Διέξοδο από την Κρίση της Ουκρανίας*, 11 Φεβρουαρίου 2022, <https://www.cnn.gr/focus/story/301000/ti-einai-i-symfonia-toy-minsk-kai-kata-poso-apotelei-diexodo-apo-tin-krisi-tis-oykranias>, πρόσβαση 01 Σεπτεμβρίου 2022.

¹⁴⁴ Anna Matveeva, *Donbas: the post-Soviet conflict that changed Europe*, *European Politics and Society*, 17 May 2022, p. 418, <https://doi.org/10.1080/23745118.2022.2074398>, πρόσβαση 04 Δεκεμβρίου 2022.

¹⁴⁵ Mark Galeotti, *Russian Political War: Moving Beyond the Hybrid*, (New York, Routledge, 2019), p 12.

διαχείρισης ενέργειας παγκοσμίως.¹⁴⁶ Συναφώς, προκειμένου να δύναται να διοχετεύει τις τεράστιες ποσότητες φυσικών πόρων στις ενδιαφερόμενες χώρες συνάπτει συμφωνίες κατασκευής αγωγών όδευσης αναπτύσσοντας σχέσεις εξάρτησης με αυτές. Ταυτόχρονα, στόχος της ενεργειακής στρατηγικής της Ρωσίας, εκτός από την ανάπτυξη της οικονομίας, είναι η κατά το δυνατόν αποκλειστική ενεργειακή εξάρτηση σημαντικών γεωπολιτικά χωρών από αυτήν. Απώτερος σκοπός της Ρωσίας από αυτή την στρατηγική είναι η άσκηση επιρροής στις χώρες αυτές προκειμένου να υλοποιεί τα συμφέροντά της και να παραμένει χώρα διαμορφωτής του παγκόσμιου γίγνεσθαι. Οι υπόλοιπες παρευξείνιες χώρες είναι κυρίως καταναλωτές ενέργειας και ενδιάμεσοι σταθμοί όδευσης των φυσικών πόρων της Ρωσίας, του Καυκάσου και της Κασπίας. Εκτενέστερα τα θέματα της ενέργειας ως παράγοντα ασφάλειας αναλύονται στο 3^ο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας.

2.5 Κρίσιμες Υποθαλάσσιες Υποδομές

Όπως έχει γίνει ήδη φανερό η ασφάλεια των υποδομών αποτελεί ένα σημαντικό τμήμα της αρχιτεκτονικής ασφάλειας, αφού από την απρόσκοπτη λειτουργία τους επηρεάζεται το σύνολο ενός κρατικού μηχανισμού. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι υποθαλάσσιες κρίσιμες υποδομές, αφενός λόγω της πρόσφατης ανάδειξης της τρωτότητάς τους μέσω της δολιοφθοράς στους αγωγούς Nord Stream και αφετέρου λόγω της δύσκολης χρονοβόρας αποκατάστασής τους, η οποία θα επηρεάσει τόσο την οικονομική ζωή όσο και την εν συνόλω ασφάλεια των θιγόμενων κρατών. Τούτων λεχθέντων, στις υποθαλάσσιες υποδομές, εκτός από τους αγωγούς μεταφοράς πετρελαίου και φυσικού αερίου, με τους οποίους θα ασχοληθούμε στο 3^ο κεφάλαιο, κατατάσσουμε τα υποθαλάσσια καλώδια μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας και τα υποθαλάσσια καλώδια επικοινωνιών.¹⁴⁷ Όσον αφορά στα καλώδια επικοινωνιών, η δυσκολία να επιτευχθεί αποτελεσματική ασφάλεια και να περιοριστεί η

¹⁴⁶ Κατέχει την 3^η θέση στη παραγωγή και τη 2^η θέση στην εξαγωγή αργού πετρελαίου, την 4^η θέση στη παραγωγή και την 1^η στην εξαγωγή πετρελαιοειδών, την 2^η θέση στη παραγωγή και την 1^η στην εξαγωγή φυσικού αερίου.

¹⁴⁷ Οι υποθαλάσσιες υποδομές καλωδίων μπορεί να ανήκουν τόσο σε ιδιωτικές εταιρείες όσο και να διαχειρίζονται από τα κράτη.

πιθανότητα σαμποτάζ είναι η πυκνότητα και το μήκος των καλωδίων, καθώς και το γεγονός ότι η τοποθεσία τους δεν είναι απόρρητη αλλά αντιθέτως γνωστή σε όλους. Σήμερα, σε όλο τον πλανήτη, υπάρχουν 486 συστήματα καλωδίων σε λειτουργία ή υπό κατασκευή για τη δημιουργία των οποίων έχουν χρησιμοποιηθεί εκατομμύρια χιλιόμετρα ίνας.¹⁴⁸ Ενώ από τα εν λόγω καλώδια μεταφέρεται το 95% των διεθνών δεδομένων και εξαρτώνται συναλλαγές αξίας μεγαλύτερης από 10 τρισεκατομμύρια δολάρια.¹⁴⁹ Εάν στα ανωτέρω δεδομένα συνυπολογίσουμε ότι οι επικοινωνιακές ανάγκες μέσω δορυφόρων καλύπτουν μόνο το 3% των παγκόσμιων αναγκών, γίνεται φανερή η έλλειψη εναλλακτικών λύσεων σε περίπτωση σαμποτάζ εναντίων των υποθαλάσσιων καλωδίων επικοινωνίας. Ο πόλεμος στην Ουκρανία και η διάθεση της Ρωσίας να χρησιμοποιεί μεθόδους εκβιασμού της παγκόσμιας κοινότητας προκειμένου να πετύχει τους σκοπούς της, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι διαθέτει την τεχνογνωσία και τον εξοπλισμό για να επιφέρει, τόσο πλήγματα σε υποθαλάσσιες υποδομές σε μεγάλα βάθη, όσο και να συλλέγει πληροφορίες μέσω παρεμβολής, χωρίς καταστροφή, στα υποθαλάσσια καλώδια επικοινωνίας, εγείρει προβληματισμούς στο τομέα της ασφάλειας. Επιπρόσθετα, πέρα της δυνατότητας μιας κρατικής οντότητας όπως η Ρωσική Ομοσπονδία να προβεί σε δολιοφθορά εναντίων των υποθαλάσσιων υποδομών και μη κρατικοί φορείς, όπως οι ανά το κόσμο τρομοκρατικές οργανώσεις, διατηρούν τη δυνατότητα να επιφέρουν πλήγματα σε τέτοιου είδους υποδομές. Επίσης δεν πρέπει να λησμονούμε ότι πάντα υπάρχει η πιθανότητα υβριδικής προσέγγισης στο θέμα όπου πίσω από μια ενέργεια πολιτών, τρομοκρατών, αυτονομιστικών ομάδων ή όποιο άλλο πρόσχημα κάλυψης ταυτότητας θα μπορούσαμε να σκεφτούμε θα μπορούσε κάλλιστα να βρίσκεται μια κρατική οντότητα όπως η Ρωσία. Άλλωστε, σε αυταρχικά καθεστώτα όπως αυτό της Ρωσίας η «υπόγεια» διασύνδεση εταιρειών που δραστηριοποιούνται

¹⁴⁸ Primetrica, *Submarine Cable Map 2022*, χ.χ, <https://submarine-cable-map-2022.telegeography.com>, πρόσβαση 03 Σεπτεμβρίου 2022.

¹⁴⁹ Peter Power, *Hidden but Critical Infrastructure: Undersea Cables and Pipes*, 05 Οκτωβρίου, <https://www.continuitycentral.com/index.php/news/resilience-news/7759-hidden-but-critical-infrastructure-undersea-cables-and-pipes>, πρόσβαση 19 Νοεμβρίου 2022.

στην κατασκευή και διαχείριση υποθαλάσσιων υποδομών, από τον καιρό της ειρήνης, πρέπει να θεωρείται δεδομένη.

2.6 Άλλες Απειλές Ασφάλειας

Ολοκληρώνοντας το κεφάλαιο αυτό θα ήταν παράληψη εάν δεν αναφερόμασταν στις απειλές που σχετίζονται με την εγκληματικότητα και οπωσδήποτε επηρεάζουν την συνολική αρχιτεκτονική ασφάλειας μιας περιοχής. Η Μαύρη Θάλασσα συνιστά έναν από τους δρόμους που επιλέγουν τα καρτέλ διακίνησης ναρκωτικών για να μεταφέρουν το προϊόν τους από την Ασία στην αγορά της Ρωσίας, των Βαλκανίων και εν γένει τη Ευρώπης. Ειδικότερα, δίκτυα του οργανωμένου εγκλήματος του Ιράν, του Αζερμπαϊτζάν με τη συμμετοχή τουρκικών ομάδων διακινούν οπιούχα από το Αφγανιστάν δια μέσω του Αζερμπαϊτζάν, της Γεωργίας, της Ουκρανίας και της Τουρκίας προς τη Δυτική Ευρώπη.¹⁵⁰ Σύμφωνα με τον Ben Crabtree η αποχώρηση των ΗΠΑ και των δυνάμεων του NATO από το Αφγανιστάν καθώς και η άνοδος των Ταλιμπάν στην εξουσία θα μπορούσε να αυξήσει σημαντικά τις ποσότητες αφγανικής ηρωίνης στην περιοχή της Μαύρης Θάλασσας. Στην παρακάτω εικόνα φαίνονται οι διαδρομές της ηρωίνης στη περιοχή της Μαύρης Θάλασσας με αυτήν της Τουρκίας να κυριαρχεί σε αυτό το παράνομο εμπόριο.



Εικόνα 2-1 Πηγή: <https://globalinitiative.net/analysis/black-sea-illicit-flows>.

¹⁵⁰ Ben Crabtree, Black Sea: A Rising Tide of Illicit Business; 01 Απριλίου 2020, <https://globalinitiative.net/analysis/black-sea-illicit-flows>, πρόσβαση 03 Σεπτεμβρίου 2022.

Άλλη μια παράνομη δραστηριότητα που ενδημεί στην περιοχή της Μαύρης Θάλασσας είναι η διακίνηση λαθρομεταναστών. Τα οργανωμένα κυκλώματα χρησιμοποιούν τον δρόμο του Εύξεινου Πόντου ως εναλλακτικό αυτού της Βαλκανικής οδού και του Αιγαίου όποτε δυσκολεύονται, λόγω των μέτρων καταστολής, να προωθούν στην Ευρώπη τους παράτυπους μετανάστες από την κύρια οδό της ευρύτερης περιοχής της Μεσογείου.¹⁵¹ Εκτός από τους παραδοσιακούς λόγους που αναγκάζουν τους ανθρώπους να μεταναστεύουν όπως αυτός των πολέμων και η αναζήτηση μιας καλύτερης ζωής (οικονομική μετανάστευση), έρχεται να προστεθεί στις μέρες μας και η πιθανότητα εκμετάλλευσης των μεταναστευτικών ροών για την διεξαγωγή ενός πιθανού υβριδικού πολέμου. Η στοχευμένη μετακίνηση πληθυσμών μπορεί να οδηγήσει σε αλλοίωση της δημογραφίας μιας περιοχής και να δημιουργήσει θύλακες που θα ελέγχονται από το κράτος που διεξάγει τον υβριδικό πόλεμο. Τέλος την μαζική μετανάστευση εκμεταλλεύονται και τα δίκτυα που σχετίζονται με την τρομοκρατία για να προωθούν στην Ευρώπη «μάρτυρες» εν υπνώσει χωρίς να διακινδυνεύουν να ελεγχθούν στις νόμιμες πύλες εισόδου των Ευρωπαϊκών κρατών. Πρόσφατα, ο αρχηγός της Ίντερπολ Γιούρκεν Στοκ αναφέρθηκε στα όπλα που οι δυτικές χώρες στέλνουν ως βοήθεια στην Ουκρανία στον αγώνα της κατά της Ρωσικής εισβολής εκφράζοντας *την ανησυχία ότι ενδέχεται να καταλήξουν, μετά τη λήξη του πολέμου ή και νωρίτερα, στη μαύρη αγορά.*¹⁵² Είναι σαφές ότι μια τέτοια εξέλιξη σημαίνει ότι μεγάλος αριθμός σύγχρονων οπλικών συστημάτων θα καταλήξουν σε εγκληματικές οργανώσεις διαταράσσοντας όχι μόνο την αρχιτεκτονική ασφάλειας στη Μαύρη Θάλασσα αλλά και την παγκόσμια ασφάλεια.

¹⁵¹ Βήμα, *Είναι η Μαύρη Θάλασσα η Νέα Προσφυγική Οδός*, 22 Αυγούστου 2017, <https://www.tovima.gr/2017/08/22/world/deu%CE%B1tsche-welle-einai-i-mayri-thalassa-i-neaproshfygiki-odos>, πρόσβαση 03 Σεπτεμβρίου 2022.

¹⁵² Σκάι, *«Καμπανάκι» από τον Αρχηγό της Ίντερπολ: Τα Δυτικά Όπλα θα Καταλήξουν στα Χέρια Εγκληματιών*, 22 Ιουνίου 2022, <https://www.skai.gr/news/world/interpol-ta-dytika-opla-tha-kataliksoun-sta-xeria-egklimatikon>, πρόσβαση 03 Σεπτεμβρίου 2022.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η ΕΝΕΡΓΕΙΑ ΩΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ

3.1 Εισαγωγή

Η ασφάλεια είναι ένας ευρύς όρος της κοινωνικής ζωής και γι' αυτό δεν μπορούμε να βρούμε ένα κοινά αποδεκτό ορισμό στη διεθνή βιβλιογραφία. Μία γενική θεώρηση της ασφάλειας θα μπορούσε να είναι η απουσία απειλών, που κατά τη γνώμη μου είναι ο πιο δόκιμος ορισμός της, αφού έτσι καλύπτεται όλο το φάσμα της ασφάλειας, από την προσωπική, οικογενειακή, κρατική, μέχρι την στρατιωτική, πληροφοριών, ενεργειακή κ.ο.κ ασφάλεια. Εξειδικεύοντας περισσότερο τα θέματα ασφάλειας ανά τομέα συναντάμε πιο εξειδικευμένους ορισμούς που ανταποκρίνονται επαρκέστερα στην κάθε περίπτωση. Έτσι, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Ενέργειας (IEA) ορίζει την ενεργειακή ασφάλεια ως την αδιάκοπη διαθεσιμότητα ενεργειακών πηγών σε προσιτή τιμή.¹⁵³

Ωστόσο, η έννοια της ενεργειακής ασφάλειας λογίζεται με διαφορετικό τρόπο από ένα κράτος που εισάγει ενέργεια και από ένα που εξάγει. Σύμφωνα με τον Δρ. Θεόδωρο Τσακίρη, *«στη πρώτη περίπτωση η ασφάλεια σχετίζεται με την απρόσκοπτη εισαγωγή ενέργειας, άρα με τη εξασφάλιση όσο το δυνατόν μικρότερης εξάρτησης από ένα πάροχο ενέργειας, με την δυνατότητα πρόσβασης σε εναλλακτικούς εισαγωγείς κατά την εξέλιξη μιας ενδεχόμενης κρίσης καθώς και την εκμετάλλευση των διαθέσιμων στρατηγικών αποθεμάτων. Ενώ, στη δεύτερη περίπτωση, η ασφάλεια σχετίζεται με την απρόσκοπτη εξαγωγή ενέργειας δηλαδή με την εξασφάλιση κύριων και εναλλακτικών αγοραστών ενέργειας και την διαθεσιμότητα εναλλακτικών πρώτων υλών ή υπηρεσιών που θα ήταν σε θέση να υποκαταστήσουν την εισοδηματική απώλεια από την εξαγωγή πρωτευόντως πετρελαίου. Ταυτόχρονα, η εξαγωγή φυσικού αερίου σε εναλλακτικές αγορές είναι*

¹⁵³ Καλλιόπη Λένναξ, *Ενεργειακή Ασφάλεια: Το Κλειδί για τη Διεθνή Ασφάλεια*, 28 Σεπτεμβρίου 2020, <https://odeth.eu/%CE%B5%CE%BD%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%B5%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AE-%CE%B1%CF%83%CF%86%CE%AC%CE%BB%CE%B5%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%BF-%CE%BA%CE%BB%CE%B5%CE%B9%CE%B4%CE%AF-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7-%CE%B4>, πρόσβαση 05 Σεπτεμβρίου 2022.

εξαιρετικά δύσκολη υπόθεση επειδή οι αγορές αυτές δεν λειτουργούν σε καθεστώς πλήρους απελευθέρωσης και δεν είναι διασυνδεδεμένες μεταξύ τους».¹⁵⁴ Τέλος, τόσο οι χώρες που εισάγουν, όσο και οι χώρες που εξάγουν ενέργεια αντιλαμβάνονται με τον ίδιο τρόπο την ασφάλεια των υποδομών και της διαμετακόμισης των ενεργειακών αγαθών, ιδίως σε ότι αφορά τους βασικούς εμπορικούς δρόμους.¹⁵⁵ Οι πρόσφατες εκρήξεις στη Βαλτική Θάλασσα που προκάλεσαν υποθαλάσσιες διαρροές αερίου στους αγωγούς Nord Stream 1 και 2, καταδεικνύουν έμπρακτα τα θέματα ασφάλειας των υποδομών μεταφοράς φυσικών πόρων. Η ασφάλεια ιδιαίτερα των υποθαλάσσιων αγωγών είναι ένα ζήτημα που δεν είχε απασχολήσει ιδιαίτερα τη διεθνή κοινότητα λόγω της δυσκολίας και της απαίτησης ειδικού εξοπλισμού για την πρόκληση δολιοφθοράς. Μετά την εσκεμμένη, όπως φαίνεται, δολιοφθορά των εν λόγω αγωγών ανοίγει ένα νέο κεφάλαιο στα ζητήματα της ασφάλειας που θα απασχολήσει τα επόμενα χρόνια τόσο τους μη στρατιωτικούς εμπλεκόμενους φορείς με τη διακίνηση φυσικών πόρων όσο και το NATO.

Ως προς τον παράγοντα ενέργεια η στρατηγική αξία της Μαύρης Θάλασσας είναι ιδιαίτερα σημαντική, αφού η γειτνίασή της με τις πλούσιες ενεργειακά περιοχές της πρώην ΕΣΣΔ και τις μεγάλες ευρωπαϊκές αγορές, καθώς και η κατασκευή αγωγών μεταφοράς φυσικών πόρων έχει προκαλέσει το ενδιαφέρον των μεγάλων δυνάμεων.¹⁵⁶ Το ενδιαφέρον των ευρωπαϊκών χωρών για την περιοχή του Εύξεινου Πόντου είναι ιδιαίτερα αυξημένο καθώς επηρεάζει την ασφάλεια του ενεργειακού τους εφοδιασμού, αλλά και οι ΗΠΑ, μέσω της παρουσίας εταιρειών εκμετάλλευσης υδρογονανθράκων αμερικανικών συμφερόντων και του NATO, επιδιώκουν συστηματικά την προσέγγιση των

¹⁵⁴ Θεόδωρος Τσακίρης, *Η πολυδιάστατη έννοια της ενεργειακής Ασφάλειας*, 04 Δεκεμβρίου 2016, <https://www.kathimerini.gr/politics/886476/i-polydiastati-ennoia-tis-energeiakis-asfaleias>, πρόσβαση 04 Σεπτεμβρίου 2022.

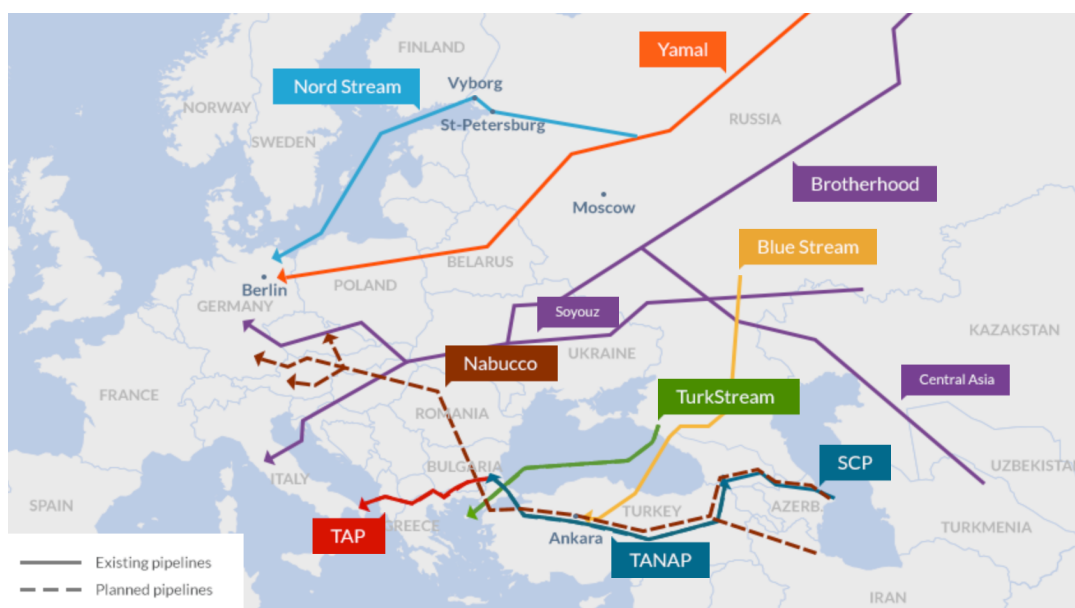
¹⁵⁵ Στενά του Ορμούζ, διώρυγα του Σουέζ, στενά του Μαλάκα και στενά του Βοσπόρου.

¹⁵⁶ Παρούλα Νάσκου-Παρράκη και Μάνος Καραγιάννης, *Η Ενεργειακή Πρόκληση στη Μαύρη Θάλασσα στο Κωνσταντίνα Δημητρούλη, Ο Ενεργειακός Χάρτης της Μαύρης Θάλασσας*, (Αθήνα: Γκοβόστης Εκδοτική, 2013), σ 15.

παρευξίνιων χωρών. Τέλος, η Τουρκία μέσω της ενεργειακής συνεργασίας με τις χώρες της περιοχής επιδιώκει την ανάδειξή της ως περιφερειακής δύναμης.¹⁵⁷

3.2 Δίκτυα Μεταφοράς Φυσικών Πόρων / Αποθέματα

Η Μαύρη Θάλασσα όπως ήδη έχει αναφερθεί συνιστά τόσο δίαυλο μεταφοράς φυσικών πόρων από τη Κασπία θάλασσα προς τις ενεργοβόρες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης όσο αποτελεί και η ίδια περιοχή πλούσια σε φυσικούς πόρους. Από τις χώρες της ευρύτερης περιοχής του Καυκάσου η Ρωσία αποτελεί τον κύριο πάροχο φυσικού αερίου της Ευρώπης αφού της παρέχει περίπου το 45% των συνολικών της εισαγωγών.¹⁵⁸ Ενώ στη παρακάτω εικόνα φαίνεται το δίκτυο μεταφοράς φυσικού αερίου στην υπό εξέταση περιοχή ενδιαφέροντος.



Εικόνα 3-1 Πηγή: www.planete-energies.com/en/medias/infographics/gas-pipelines-between-europe-russia-and-caucasia?fbclid=IwAR1nsxDXmf_M-oG-c7FyjbwLNNqONsiMJnV2_F1hySf-5QHf-jCSIBqPhag

¹⁵⁷ Ibid.

¹⁵⁸ Planet Energies, *Gas Pipelines Between Europe, Russia and Caucasia*, 25 Απριλίου 2022, https://www.planete-energies.com/en/medias/infographics/gas-pipelines-between-europe-russia-and-caucasia?fbclid=IwAR1nsxDXmf_M-oG-c7FyjbwLNNqONsiMJnV2_F1hySf-5QHf-jCSIBqPhag, πρόσβαση 15 Σεπτεμβρίου 2022.

Στα χρόνια ακμής της ΕΣΣΔ το μεγαλύτερο μέρος του ρωσικού φυσικού αερίου διακινούνταν δια μέσω των αγωγών Brotherhood¹⁵⁹ και Soyuz¹⁶⁰ οι οποίοι διέρχονται από το έδαφος της Ουκρανίας. Μετά όμως από την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και των τεταμένων σχέσεων της Ρωσίας με την Ουκρανία, αναζητήθηκαν από τη Ρωσία νέοι τρόποι μεταφοράς του φυσικού της αερίου.¹⁶¹ Βορειότερα βρίσκεται ο αγωγός Yamal-Europe¹⁶² ο οποίος διέρχεται από τα εδάφη της Λευκορωσίας και της Πολωνίας προς τη Γερμανία. Μετά την εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία σταμάτησε η συνεργασία της Gazprom με την Europol Gaz και ο αγωγός τέθηκε εκτός λειτουργίας. Σήμερα ο αγωγός¹⁶³ χρησιμοποιείται μόνο για μεταφορά αερίου από τη Γερμανία προς την Πολωνία.¹⁶⁴ Ίσως ο πιο πολυσυζητημένος αγωγός μετά τα γεγονότα στην Ουκρανία είναι ο Nord Stream 1¹⁶⁵, ο οποίος μεταφέρει υποθαλάσσια ρωσικό αέριο απευθείας στη Γερμανία δια μέσω της Βαλτικής Θάλασσας παρακάμπτοντας τη Λευκορωσία, την Πολωνία και την Ουκρανία. Ενώ ο διάδοχος αγωγός Nord Stream 2, που έχει ήδη ολοκληρωθεί, θα σηματοδοτούσε την υψηλή ενεργειακή εξάρτηση της Γερμανίας από τη Ρωσία μεγιστοποιώντας τα γεωπολιτικά οφέλη της δεύτερης. Όμως λόγω της επιβολής οικονομικών κυρώσεων από την Ευρωπαϊκή Ένωση στη Ρωσία ο εν λόγω αγωγός δεν έχει εισέτι τεθεί σε λειτουργία.¹⁶⁶ Η Ρωσία από την πλευρά της στο πλαίσιο εφαρμογής αντιμέτρων κατά των κυρώσεων που της έχουν επιβληθεί έχει εφαρμόσει πολιτική περιορισμού προμήθειας φυσικού αερίου στις

¹⁵⁹ Είναι χωρητικότητας 30 δις κυβικών, διέρχεται από την Ουκρανία στη Σλοβακία και χωρίζεται σε δύο κατευθύνσεις τροφοδοτώντας χώρες της Ευρώπης. Πριν τον πόλεμο ο αγωγός αποτελούσε μια από τις σημαντικότερες γραμμή μεταφοράς αερίου προς τα δυτικά.

¹⁶⁰ Προμηθεύει επιπλέον φυσικό αέριο στη Σλοβακία, την Ουγγαρία και τη Ρουμανία.

¹⁶¹ Planet Energies, *Gas Pipelines Between Europe, Russia and Caucasia*, 25 Απριλίου 2022, https://www.planete-energies.com/en/medias/infographics/gas-pipelines-between-europe-russia-and-caucasia?fbclid=IwAR1nsxDXmf_M-oG-c7FyjbwLNNqONsiMJnV2_F1hySf-5QHf-jCSIBqPhag, πρόσβαση 15 Σεπτεμβρίου 2022.

¹⁶² Δυνατότητα μεταφοράς 33δις. Κυβικών μέτρων ετησίως.

¹⁶³ Η Europol Gaz είναι ιδιοκτήτρια του τμήματος του αγωγού που διέρχεται από την Πολωνία.

¹⁶⁴ Γιώργος Φωκιανός, *Φυσικό Αέριο: Οι 5 + 1 Αγωγοί που Κρατούν «Όμηρο» την Ευρώπη*, 04 Δεκεμβρίου 2022, <https://www.ot.gr/2022/07/24/energeia/fysiko-aerio-oi-51-agogoi-rου-kratoun-omi-ro-tin-eyro-pi>, πρόσβαση 24 Σεπτεμβρίου 2022.

¹⁶⁵ Ο Nord Stream διαθέτει μέγιστη δυναμικότητα περί τα 55 δις κυβικά το χρόνο.

¹⁶⁶ Planet Energies, *Gas Pipelines Between Europe, Russia and Caucasia*, 25 Απριλίου 2022, https://www.planete-energies.com/en/medias/infographics/gas-pipelines-between-europe-russia-and-caucasia?fbclid=IwAR1nsxDXmf_M-oG-c7FyjbwLNNqONsiMJnV2_F1hySf-5QHf-jCSIBqPhag, πρόσβαση 15 Σεπτεμβρίου 2022.

χώρες της Ευρώπης δημιουργώντας «ενεργειακό στραγγαλισμό» που υπονομεύει τόσο την ανάπτυξη των οικονομιών όσο και την ευημερία των πολιτών, τουλάχιστον μεσοπρόθεσμα, γιατί μακροπρόθεσμα εκτιμώ ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση θα μεριμνήσει για την ενεργειακή της αυτονομία.

Η Ρωσία για την μεταφορά του φυσικού της αερίου προς το νότο χρησιμοποιεί κυρίως δύο αγωγούς τον Blue Stream και τον Turkish Stream. Ο Blue Stream κατασκευάστηκε το 2003 είναι συνολικού μήκους 1.213 χλμ εκ των οποίων τα 400 χλμ είναι υποθαλάσσια στη Μαύρη Θάλασσα και τροφοδοτούν τη Τουρκία, ενώ έχει δυνατότητα μεταφοράς 16 δις κυβικών ετησίως. Το αρχικό σχέδιο της Ρωσίας ήταν η αύξηση της δυνατότητας μεταφοράς φυσικού αερίου υποθαλάσσια στη Μαύρη Θάλασσα μέσω της κατασκευής του αγωγού South Stream, ο οποίος σε συνδυασμό με τον Nord Stream θα ολοκλήρωνε την παράκαμψη της Ουκρανίας ως ενδιάμεσο σταθμό διανομής φυσικού αερίου¹⁶⁷. Το έργο αυτό όμως εγκαταλείφθηκε από τη Ρωσία το 2014. Σημαντικό ρόλο στην εγκατάλειψη του ανωτέρω σχεδιασμού αναμφισβήτητα έπαιξε η προσάρτηση της Κριμαίας από τη Ρωσία, η οποία οδήγησε σε οικονομικές κυρώσεις που αύξησαν το κόστος δανεισμού της Gazprom και σε συνδυασμό με την πτώση της τιμής του πετρελαίου, κατέστησαν την υλοποίηση του έργου ασύμφορη.¹⁶⁸ Ο Δρ Θεόδωρος Τσακίρης έγραφε το 2014 ότι: *«Η εγκατάλειψη αυτή αφήνει έκθετες τις χώρες της Κεντρικής και Ν.Α. Ευρώπης στο ενδεχόμενο μιας νέας Ρώσο-ουκρανικής κρίσης που πλέον καθίσταται πιο πιθανή, αναβαθμίζοντας την Τουρκία στους στρατηγικούς σχεδιασμούς του Κρεμλίνου. Μολονότι η εξαγωγή 50 ΔΚΜ/Ε μέσω Τουρκίας στην Ευρώπη είναι μάλλον απίθανη, καθώς κάποιος θα πρέπει -χωρίς ρωσική χρηματοδότηση- να κατασκευάσει τους αγωγούς που θα μεταφέρουν το αέριο αυτό στις βασικές ευρωπαϊκές αγορές, η διαμετακόμιση έστω και πολύ*

¹⁶⁷ Ibid.

¹⁶⁸ Θεόδωρος Τσακίρης, *Τι Σηματοδοτεί για τις Ευρω-ρωσικές Ενεργειακές σχέσεις η Εγκατάλειψη του South Stream;*, 11 Δεκεμβρίου 2014, <https://energyexpress.gr/news/theodoros-tsakiris-ti-simatodotei-gia-tis-eyro-rosikes-energeiakes-sheseis-i-egkatalaipsi-toy>, πρόσβαση 17 Σεπτεμβρίου 2022.

*μικρότερων ποσοτήτων στη Βαλκανική μέσω Τουρκίας αναμφίβολα θα δυναμώσει τη γεωστρατηγική και εμπορική αξία που αποδίδει το Κρεμλίνο στην Άγκυρα».*¹⁶⁹

Η εγκατάλειψη της κατασκευής του αγωγού South Stream ανέδειξε τη Τουρκία ως σημαντικό ενεργειακό εταίρο της Ρωσίας, αφού Πούτιν και Ερντογάν συμφώνησαν στη δημιουργία του Turkish Stream. Η διακυβερνητική συμφωνία των δύο χωρών προέβλεπε την κατασκευή δυο τμημάτων δυναμικότητας 15,75 δις κυβικά ετησίως για έκαστο τμήμα. Το πρώτο τμήμα προοριζόταν για μεταφορά αερίου από τη Ρωσία στη Τουρκία και το δεύτερο μέσω της Τουρκίας μεταφορά φυσικού αερίου στις χώρες του Ευρωπαϊκού νότου.¹⁷⁰ Συνοψίζοντας, η Ρωσία μέσω του Turkish Stream θα είχε πλέον τη δυνατότητα να μεταφέρει το φυσικό της αέριο μέσω της Μαύρης Θάλασσας στη Τουρκία και μετά να το εξάγει στις χώρες της δυτικής και κεντρικής Ευρώπης μέσω Βουλγαρίας και Σερβίας.¹⁷¹

Αναφορικά με τον νότιο διάδρομο μεταφοράς φυσικού αερίου, ο TAP (Trans Adriatic Pipeline) αποτελεί το τελευταίο τμήμα μεταφοράς Αζέρικου φυσικού αερίου δια μέσω της διασύνδεσής του με τον αγωγό TANAP¹⁷² (Trans Anatolian Natural Gas Pipeline). Οι δύο αγωγοί έχουν διασυνδεθεί στα ελληνοτουρκικά σύνορα και ο TAP θα διασχίζει την Ελλάδα, την Αλβανία και μέσω της Αδριατικής θα καταλήγει στην Ιταλία.¹⁷³ Σύμφωνα με τον αντιπρόεδρο της Κομισιόν Μάρκος Σέφκοβιτς, *ο TAP είναι ένας σημαντικός αγωγός διότι για πρώτη φορά θα δοθεί η δυνατότητα για μεταφορά αερίου από την Κασπία Θάλασσα στην Ευρώπη και ίσως μελλοντικά από πηγές του Ιράκ και της Αν. Μεσογείου.*¹⁷⁴ Ο αγωγός Tap είναι

¹⁶⁹ Ibid.

¹⁷⁰ Energypress, *Ξεκίνησε η Κατασκευή του Turkish Stream*, 26 Ιουνίου 2017, <https://energypress.gr/news/xekinise-i-kataskeyi-toy-turkish-stream>, πρόσβαση 17 Σεπτεμβρίου 2022.

¹⁷¹ Energyfeed, *Πως ο Turkish Stream μετονομάστηκε σε Balkanstream*, 03 Νοεμβρίου 2020, <https://energyfeed.gr/physiko-aerio/pos-o-turkstream-metonomastike-se-balkanstream-eno-gr>, πρόσβαση 17 Σεπτεμβρίου 2022.

¹⁷² Έχει μήκος 1850 χλμ και δυναμικότητα 16 δις κυβικά ετησίως, από τα οποία τα 10 δις τροφοδοτούν την Ευρώπη και τα 6 δις τη Τουρκία.

¹⁷³ Energypress, *Διασυνδέθηκαν οι Αγωγοί TANAP και TAP στα Ελληνοτουρκικά σύνορα*, 22 Νοεμβρίου 2018, <https://energypress.gr/news/diasyndethikan-oi-agogoi-tanap-kai-tap-sta-ellinotourkika-synora>, πρόσβαση 17 Σεπτεμβρίου 2022.

¹⁷⁴ Energypress, *Σέφκοβιτς: Ο Αγωγός TAP Ενισχύει την Ενεργειακή Ασφάλεια της ΝΑ Ευρώπης*, 17 Μαΐου 2016, <https://energypress.gr/news/sefkovits-o-agogos-tap-enishyei-tin-energeiaki-asfaleia-tis-na-eyropis>, πρόσβαση 17 Σεπτεμβρίου 2022.

ένα ιδιαίτερα σημαντικό έργο για την πατρίδα μας διότι ενισχύεται η ενεργειακή της ασφάλεια και αναβαθμίζεται η γεωπολιτική της αξία, αφού μέσω κάθετων διασυνδετήριων αγωγών θα μπορεί να διοχετευθεί φυσικό αέριο σε περισσότερες χώρες. Σε αυτή τη λογική κινείται η σχεδίαση ένωσης με τον TAP του αγωγού IAP (Ionian Adriatic Pipeline), ο οποίος από το Fieri της Αλβανίας θα διατρέχει την Ανατολική ακτή της Αδριατικής και μέσω της Βοσνίας και του Μαυροβουνίου θα φτάνει στο Split της Κροατίας.¹⁷⁵

Όσον αφορά στη μεταφορά πετρελαίου από τη περιοχή της Κασπίας το δίκτυο αγωγών εκτείνεται στις τέσσερις κατευθύνσεις του ορίζοντα. Στην παρούσα εργασία δεν εξετάζεται η Νότια και Ανατολική οδός, καθώς η πρώτη αναφέρεται στην σύζευξη της Κασπίας με τον Περσικό Κόλπο και η δεύτερη στην μεταφορά κοιτασμάτων της Ρωσίας και του Καζακστάν στη Κίνα¹⁷⁶. Σε κάθε περίπτωση βέβαια δεν πρέπει να λησμονούμε ότι η Ανατολική οδός ενδεχομένως να μας απασχολήσει, αφού η αγορά της Ασίας αποτελεί πλέον πεδίο αντιστάθμισης των επιβαλλόμενων οικονομικών κυρώσεων στη Ρωσία. Η Βόρεια οδός περιλαμβάνει τον αγωγό Tenqiz – Novorossiysk, ο οποίος διακινεί κοζάκικο πετρέλαιο στις βόρειες ακτές του Εύξεινου Πόντου για περαιτέρω εξαγωγή του, δια θαλάσσης, στις χώρες της Ευρώπης. Με τη ίδια φιλοσοφία διακινείται το πετρέλαιο και μέσω της δυτικής οδού, η οποία συμπεριλαμβάνει δύο σύγχρονους αγωγούς, τον αγωγό Baku – Novorossiysk¹⁷⁷ και τον αγωγό Baku – Supsa, οι οποίοι μεταφέρουν το πετρέλαιο από το Αζερμπαϊτζάν στη Μαύρη Θάλασσα.¹⁷⁸ Τέλος, σημαντικός τόσο για την προοπτική ελέγχου των πετρελαίων της Κασπίας από φορείς Αμερικανικών και εν γένει Δυτικών συμφερόντων όσο και της επαύξησης της ενεργειακής ασφάλειας της Δύσης παρακάμπτοντας τη Ρωσία και το Ιράν

¹⁷⁵ Ελληνική Δημοκρατία Υπουργείο Εξωτερικών, *Ενεργειακή Διπλωματία*, 04 Δεκεμβρίου 2022, <https://www.mfa.gr/energeiake-diplomatia>, πρόσβαση 15 Σεπτεμβρίου 2022.

¹⁷⁶ Κωνσταντίνα Δημητρούλη, *Ο Ενεργειακός Χάρτης της Μαύρης Θάλασσας: Ο Ρόλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ελλάδας στη Διαμόρφωσή του*, (Αθήνα: Γκοβόστης Εκδοτική, 2013). σ 35-44.

¹⁷⁷ Διακινεί 134.000 βαρέλια ημερησίως.

¹⁷⁸ Κωνσταντίνα Δημητρούλη, *Ο Ενεργειακός Χάρτης της Μαύρης Θάλασσας: Ο Ρόλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ελλάδας στη Διαμόρφωσή του*, (Αθήνα: Γκοβόστης Εκδοτική, 2013). σ 35-36.

αποτελεί ο πετρελαϊκός αγωγός Μπακού – Τσεϊχάν.¹⁷⁹ Ο συνολικά 1.768 χλμ αγωγός μεταφέρει ημερησίως 430.000 βαρέλια πετρελαίου από τη Κασπία στην Ανατολική ακτή της Μεσογείου, προσδίδοντας σημαντικά γεωπολιτικά οφέλη στη Τουρκία που μετατρέπεται σε ενεργειακό σταυροδρόμι, συνυπολογίζοντας τόσο την εμπλοκή της στη διακίνηση του φυσικού αερίου όσο και τις ιδιαίτερες σχέσεις της με τον ενεργειακό κολοσσό που λέγεται Ρωσία, από το οποίο (αυτό της Τουρκίας) συνεχώς όλο και περισσότερο εξαρτάται η Ευρωπαϊκή Ένωση.

Μέχρι στιγμής έχω παραθέσει το δίκτυο μεταφοράς φυσικών πόρων από τη Κασπία δια μέσω της Μαύρης Θάλασσας στις πλούσιες αγορές της Δύσης. Αναμφισβήτητα τα γεωπολιτικά παιχνίδια με «όπλο» την ενέργεια έχουν αυξηθεί σημαντικά μετά την εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία. Στο μεταβατικό στάδιο μέχρι να επέλθει μια νέα ισορροπία στη παγκόσμια αγορά ενέργειας θα βιώνουμε αναπόφευκτα συγκρούσεις μεταξύ των υπερδυνάμεων προκειμένου να ελέγξουν τα αποθέματα φυσικών πόρων που αποτελούν τη βάση τόσο για την οικονομική ανάπτυξη όσο και για την επιβολή ισχύος. Ήδη οι Υπουργοί Οικονομικών της G7¹⁸⁰ επιβεβαίωσαν την πρόθεσή τους να εφαρμοστεί πλαφόν στο Ρωσικό πετρέλαιο με την από 2 Σεπτεμβρίου 2022 ακόλουθη κοινή τους δήλωση: *«Σήμερα, επιβεβαιώνουμε την κοινή πολιτική μας πρόθεση να οριστικοποιήσουμε και να εφαρμόσουμε μια ολοκληρωμένη απαγόρευση των υπηρεσιών που επιτρέπουν τη διεθνή θαλάσσια μεταφορά αργού πετρελαίου από τη Ρωσία και πετρελαϊκών προϊόντων – η παροχή τέτοιων υπηρεσιών θα επιτρέπεται μόνο αν το πετρέλαιο και τα πετρελαϊκά προϊόντα αγοράζονται σε συγκεκριμένες τιμές, ή χαμηλότερα, που θα καθοριστούν από τον ευρύ συνασπισμό των χωρών που θα τηρούν και θα εφαρμόζουν το πλαφόν.»*¹⁸¹ Φυσικά μετά την επικείμενη εφαρμογή του πλαφόν στην αγορά του Ρωσικού αερίου, αλλά και με το σύνολο των οικονομικών κυρώσεων που έχουν επιβληθεί στη Ρωσία, ο Δυτικός κόσμος

¹⁷⁹ Γαλλικό Ασοσιέιντ, *Έτοιμος ο Αγωγός Μπακού-Τσεϊχάν*, 14 Ιουλίου 2006, <https://www.kathimerini.gr/world/256892/etoimos-o-agogos-mpakoy-tseichan>, πρόσβαση 17 Σεπτεμβρίου 2022.

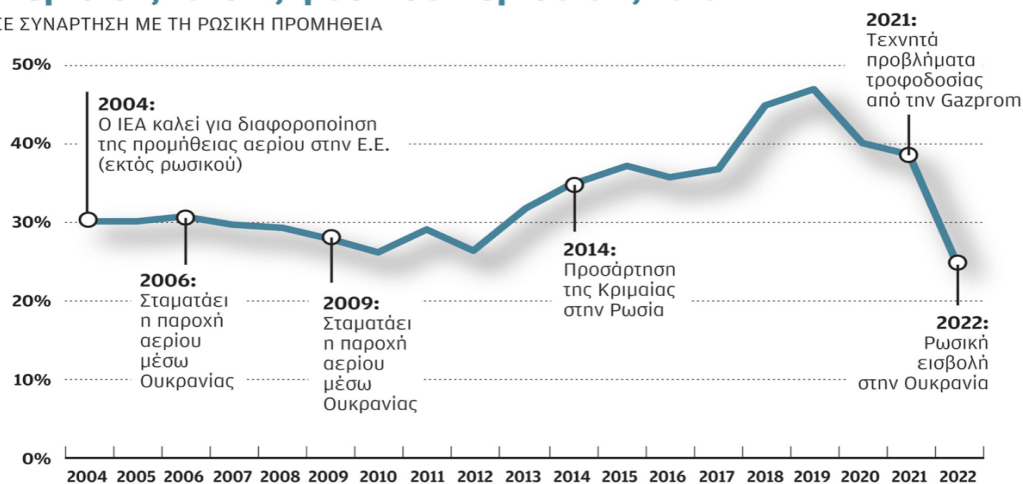
¹⁸⁰ Οργανισμός των επτά πιο αναπτυγμένων οικονομιών του πλανήτη, ήτοι ΗΠΑ, Γαλλία, Καναδάς, Γερμανία, Ιταλία, Ιαπωνία και Ην. Βασίλειο

¹⁸¹ Capital, *Συμφωνία των ΥΠΟΙΚ της G7 για Πλαφόν στο Ρωσικό Πετρέλαιο*, 02 Σεπτεμβρίου 2022, <https://www.capital.gr/diethni/3655811/sumfonia-ton-upoik-tis-g7-gia-plafon-sto-rosiko-petrelaio>, πρόσβαση 18 Σεπτεμβρίου 2022.

πρέπει να αναμένει την σφοδρή αντίδραση της Ρωσίας, η οποία συνίσταται πέρα από την ήδη μείωση στην πιθανόν οριστική διακοπή παροχής φυσικών πόρων προς τη Δύση. Όπως έχει ήδη αναφερθεί η εξάρτηση της ΕΕ από τα Ρωσικά ορυκτά καύσιμα είναι ιδιαίτερα υψηλή. Ενδεικτικά, η εξάρτηση χωρών όπως η Ουγγαρία, η Λετονία, η Τσεχία, η Σλοβακία και η Βουλγαρία παρουσιάζουν εξάρτηση από το Ρωσικό φυσικό αέριο σε ποσοστό που κυμαίνεται από 75% έως 100%, ενώ αντίστοιχα η Φιλανδία, η Λιθουανία, η Πολωνία, η Σλοβακία και η Πολωνία εξαρτώνται σε ποσοστό από 60% έως 100% από το Ρωσικό πετρέλαιο, αφήνοντας διαφορετικά περιθώρια ανοχής στις Ευρωπαϊκές χώρες έναντι των επιβαλλόμενων οικονομικών κυρώσεων που έχουν επιβληθεί στη Ρωσία.¹⁸² Παρακάτω παραθέτουμε το μερίδιο ζήτησης φυσικού αερίου της ΕΕ σε συνάρτηση με τη Ρωσική προμήθεια και τα παγκόσμια αποθέματα σε πετρέλαιο και φυσικό αέριο από τα οποία εξάγεται το συμπέρασμα της υψηλής εξάρτησης της ΕΕ από τον ενεργειακό γίγαντα Ρωσία και την άμεση ανάγκη εφαρμογής νέας ενεργειακής πολιτικής απεξάρτησης από τη Ρωσία και εκμετάλλευσης όλων των επιβεβαιωμένων αλλά και εν δυνάμει εκμεταλλεύσιμων οικείων πόρων της.¹⁸³

Μερίδιο ζήτησης φυσικού αερίου της Ε.Ε.

ΣΕ ΣΥΝΑΡΤΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΡΩΣΙΚΗ ΠΡΟΜΗΘΕΙΑ



ΠΗΓΗ: ΙΕΑ

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ

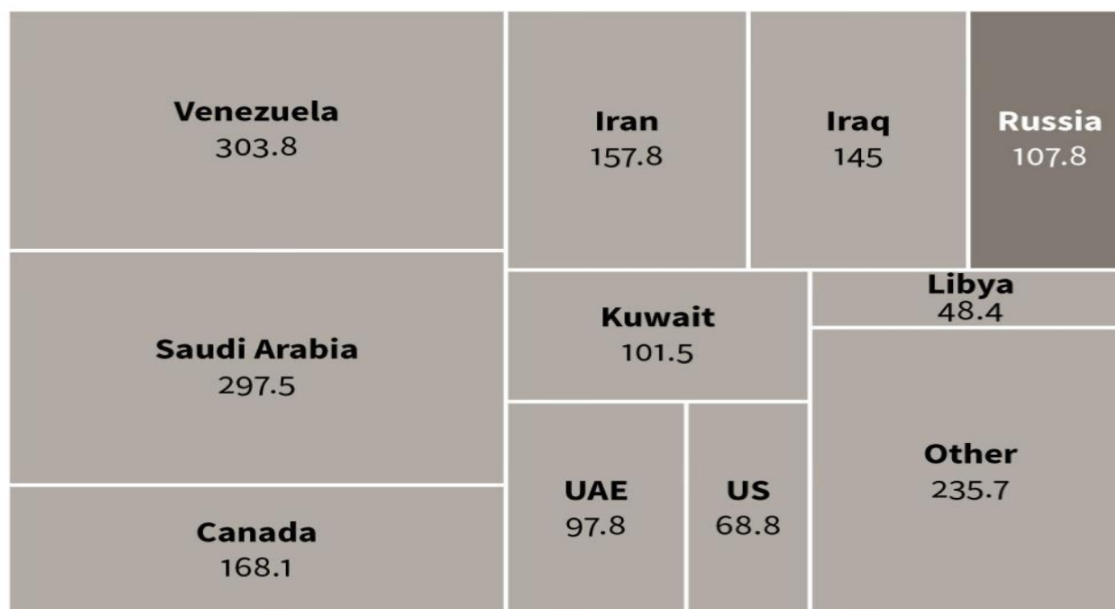
Εικόνα 3-2 Πηγή: <https://www.kathimerini.gr/world/561957118/ereyna-analysi-anaziteitai-energeiaki-stratigiki>.

¹⁸² Γιάννης Μανιάτης στο Κωνσταντίνος Φίλης, *Το Μέλλον της Ιστορίας: Πως ο Πόλεμος της Ουκρανίας Αλλάζει το Παγκόσμιο Τοπίο*, (Αθήνα: Παπαδόπουλος, 2022), σ. 136.

¹⁸³ Γιάννης Μανιάτης και άλλοι, *Έρευνα Ανάλυση: Αναζητείται Ενεργειακή Στρατηγική*, 16 Ιουλίου 2022, <https://www.kathimerini.gr/world/561957118/ereyna-analysi-anaziteitai-energeiaki-stratigiki>, πρόσβαση 18 Σεπτεμβρίου 2022.

Oil reserves

In thousand million barrels



Source: BP Statistical Review of World Energy

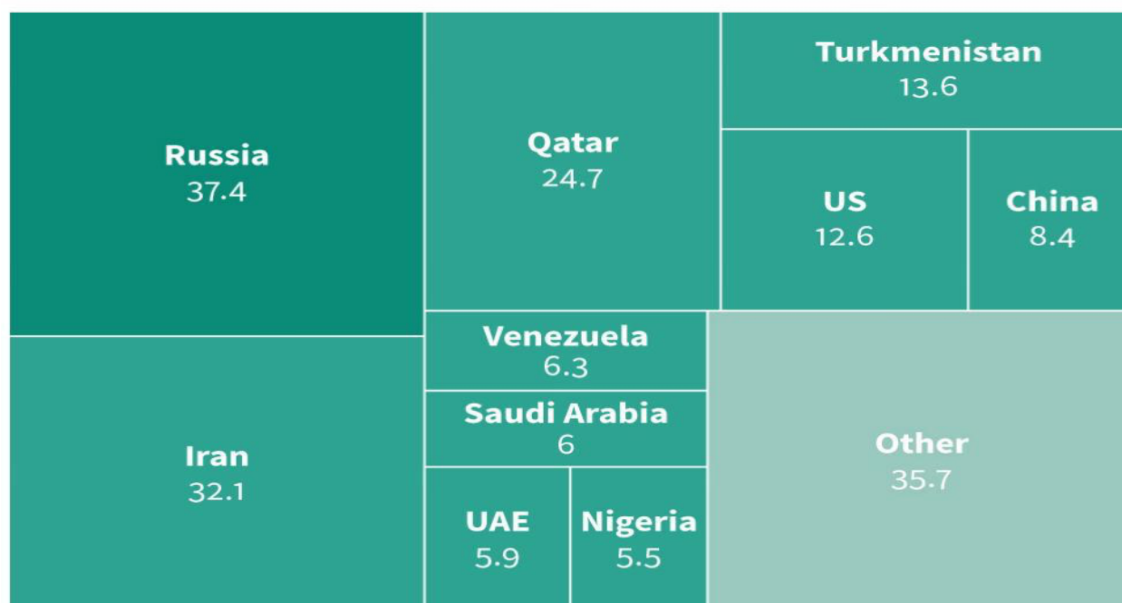


Εικόνα 3-3

Πηγή: <https://www.brief.com.cy/analyseis/ta-pagkosmia-apothemata-petrelaioy-ana-hora-grafiko>.

Natural gas reserves

In trillion cubic metres



Source: BP Statistical Review of World Energy



Εικόνα 3-4

Πηγή: <https://www.brief.com.cy/analyseis/ta-pagkosmia-apothemata-petrelaioy-ana-hora-grafiko>.

3.3 Η Ενεργειακή Στρατηγική και Πολιτική της Ρωσίας

Η Ρωσική Ομοσπονδία στο κλάδο της ενέργειας διαδραματίζει αδιαμφισβήτητα παγκόσμιο ρόλο, αφού είναι η 3^η παραγωγός και η 4^η καταναλωτής ενέργειας διεθνώς. Επιπρόσθετα είναι η 1^η εξαγωγός χώρα φυσικού αερίου, η 2^η εξαγωγός χώρα πετρελαίου και η 3^η εξαγωγός χώρα άνθρακα παγκοσμίως. Ενώ η πυρηνική της βιομηχανία παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας αντιπροσωπεύει το 5% της παγκόσμιας αγοράς.¹⁸⁴ Σύμφωνα με την εγκεκριμένη από τον Ιούνιο του 2020 Ενεργειακή Στρατηγική της Ρωσικής Ομοσπονδίας, μέχρι το έτος 2035, η Ρωσία σχεδιάζει την αύξηση της παραγωγής της πρωτογενούς ενέργειας σε ποσοστό μεταξύ του 8,6% και του 21,2% σε σύγκριση με το 2018, καθώς επίσης και αύξηση στις εξαγωγές ενέργειας σε ποσοστό από 16,1% έως 32,4%.¹⁸⁵

Η στρατηγική της ενέργειας για τη Ρωσία είναι κεφαλαιώδους σημασίας καθόσον συμβάλει καθοριστικά τόσο στην ανάπτυξη της οικονομίας όσο και στη γεωστρατηγική της θέση, αφού ο τομέας της ενέργειας είναι υπεύθυνος για το 25% του ΑΕΠ της χώρας και για το 40% του ομοσπονδιακού προϋπολογισμού. Συναφώς, βασικός στόχος της Μόσχας είναι η αύξηση των εξαγωγών ενέργειας βελτιώνοντας τις υποδομές και τη τεχνογνωσία στο τομέα της εξόρυξης και διανομής των φυσικών πόρων με απώτερο στρατηγικό σκοπό να αποτελέσει καθοριστικό ρυθμιστή της διεθνούς τιμής του πετρελαίου, ενώ ταυτόχρονα να δημιουργεί τις κατάλληλες συνθήκες εκμετάλλευσης ολοένα και περισσότερο του φυσικού αερίου στο οποίο προβλέπεται να στηρίζεται περισσότερο από το πετρέλαιο έως το 2035.¹⁸⁶

Στην Ενεργειακή Στρατηγική έως το 2035 που δημοσιεύθηκε το 2020 αποτυπώνονται οι κύριοι στόχοι της Ρωσικής Ομοσπονδίας στο τομέα της

¹⁸⁴ Ιωάννης Φριτζαλάς, *Κριμαία Η «Ενεργειακή Γέφυρα» της Ευρώπης*, (Αθήνα: Πελασγός, 2020). σ 23-24.

¹⁸⁵ Πρεσβεία της Ελλάδας στη Μόσχα, *Ενεργειακή Πολιτική της Ρωσίας μέχρι το 2035*, χ.χ, https://agora.mfa.gr/infofiles/%CE%95%CE%BD%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%B5%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AE_%CE%A3%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%B7%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%AE_%CE%A1%CF%89%CF%83%CE%AF%CE%B1%CF%82%20ru.pdf, πρόσβαση 18 Σεπτεμβρίου 2022.

¹⁸⁶ Ibid.

ενέργειας, οι οποίοι επικεντρώνονται¹⁸⁷: στη σταδιακή ένταξη νέων ενεργειακών πηγών, την μετάβαση του κλάδου της ενέργειας στην ψηφιακή εποχή, στην προαγωγή των τεχνολογικών υποδομών με στόχο την αύξηση των εξαγωγών, την ευρύτερη χρήση συμπιεσμένου και υδροποιημένου φυσικού αερίου, στην αναλογική διασπορά των ενεργειακών υποδομών σε ολόκληρη τη Ρωσική επικράτεια προσβλέποντας κυρίως στις αγορές της Ασίας και του Ειρηνικού αλλά και στην απρόσκοπτη ικανοποίηση της εσωτερικής ζήτησης με ταυτόχρονη τόνωση του εγχώριου ανταγωνισμού, προσήλωση στην ακύρωση των αρνητικών επιπτώσεων στο περιβάλλον με μέσω αύξησης της χρήσης της «πράσινης» ενέργειας με σκοπό την μετάβαση της παγκόσμιας οικονομίας σε ανάπτυξη χαμηλών εκπομπών άνθρακα. Επιπλέον τα θέματα της ασφάλειας βρίσκονται ψηλά στις προτεραιότητες της ρωσικής ομοσπονδίας, ιδιαίτερα στις περιοχές ιδιαίτερης γεωπολιτικής αξίας.¹⁸⁸

Ωστόσο, μετά τις οικονομικές κυρώσεις που επιβλήθηκαν στη Ρωσία λόγω της προσάρτησης της Κριμαίας το 2014, ανάγκασαν τη Ρωσία να αναπροσαρμόσει την Στρατηγική της στο τομέα της ενέργειας προχωρώντας στις απαραίτητες δομικές αλλαγές. Σταθερά και μεθοδευμένα έπρεπε να αντισταθμίσει τις απώλειες των εσόδων μέσω στροφής σε νέες αγορές, όμως καμία αναπροσαρμογή δεν μπορούσε να προβλέψει την αλλαγή της Ευρωπαϊκής ενεργειακής στρατηγικής που προβλέπει απεξάρτηση από τα ρωσικά ορυκτά καύσιμα έως το 2030.¹⁸⁹ Η αγορά της Ασίας από το 2014 αποτέλεσε την εναλλακτική λύση αντιστάθμισης των διαφυγόντων κερδών λόγω των οικονομικών κυρώσεων. Συναφώς, από το 2019 λειτουργεί ο αγωγός Power of Siberia¹⁹⁰ που μεταφέρει φυσικό αέριο από τα ρωσικά εδάφη της Άπω Ανατολής στη Κίνα. Ενώ το Φεβρουάριο του 2022 Ρωσία και Κίνα ανακοίνωσαν 30ετή σύμβαση προμήθειας της Κίνας με ρωσικό φυσικό αέριο μέσω ενός νέου αγωγού

¹⁸⁷ Ibid.

¹⁸⁸ Ibid.

¹⁸⁹ Χριστίνα Ρωμήου, *Πως Εκτροχιάστηκαν τα ενεργειακά σχέδια της Ρωσίας-Σανίδα Σωτηρίας οι Εξαγωγές της*, 18 Μαΐου 2022, <https://www.newmoney.gr/roh/palmos-oikonomias/europsi/pos-ektrochiastikan-ta-energiaka-schedia-tis-rosias-sanida-sotirias-i-exagoges-tis-grafimata>, πρόσβαση 18 Σεπτεμβρίου 2022.

¹⁹⁰ Διαθέτει δυναμικότητα 38 δις κυβικών ετησίως.

δυναμικότητας 50 δις κυβικών ετησίως που θα ονομάζεται Power of Siberia-2. Ο αγωγός θα μεταφέρει φυσικό αέριο από τη δυτική Σιβηρία μέσω Μογγολίας και αναμένεται να λειτουργήσει το 2030. Επιπλέον δεν πρέπει να διαφεύγει τις προσοχής μας ότι η Ρωσία συγκαταλέγεται μεταξύ των τεσσάρων¹⁹¹ μεγαλύτερων εξαγωγέων LNG παγκοσμίως.¹⁹²

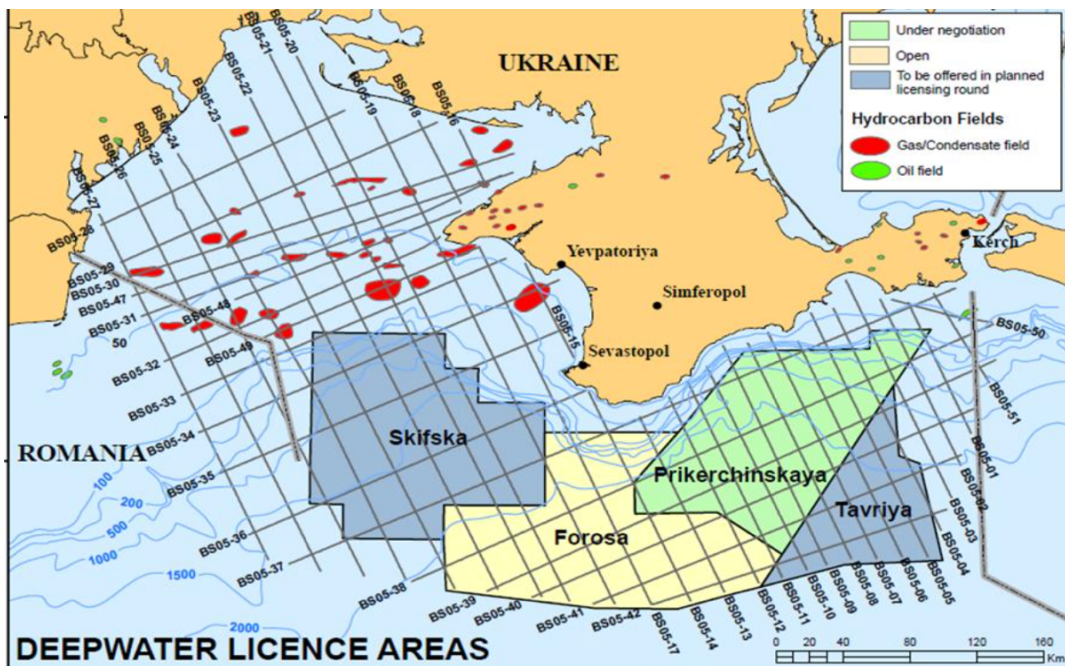
3.3.1 Τι Άλλαξε με την Προσάρτηση της Κριμαίας

Σύμφωνα με τον Δρ. Γεώργιο Φίλη «δεν είναι μόνο η γεωστρατηγική αξία της Κριμαίας ως ο νότιος κυματοθραύστης του αμυντικού συστήματος της Ρωσίας, ούτε η συναισθηματική, πολιτισμική και ιστορική της αξία, ούτε η δεσπόζουσα θέση της στον έλεγχο της βόρειας ζώνης της Μαύρης Θάλασσας, αλλά το γεγονός ότι η Κριμαία διαθέτει αξιόλογα κοιτάσματα πετρελαίου και φυσικού αερίου». Στο παρακάτω χάρτη φαίνονται τα κοιτάσματα που ανήκουν στην υφαλοκρηπίδα και αποκλειστική οικονομική ζώνη της Κριμαίας.¹⁹³

¹⁹¹ Κατάρ, Αυστραλία, ΗΠΑ και Ρωσία.

¹⁹² Χριστίνα Ρωμήου, *Πως Εκτροχιάστηκαν τα ενεργειακά σχέδια της Ρωσίας-Σανίδα Σωτηρίας οι Εξαγωγές της*, 18 Μαΐου 2022, <https://www.newmoney.gr/roh/palmos-oikonomias/europi/pos-ektrochiastikan-ta-energiaka-schedia-tis-rosias-sanida-sotirias-i-exagoges-tis-grafimata>, πρόσβαση 18 Σεπτεμβρίου 2022.

¹⁹³ Γιώργος Φίλης, *Αποκλειστικό: Στόχος και Κοιτάσματα σε Μαύρη Θάλασσα-Κριμαία;*, 12 Μαρτίου 2014, <https://www.defence-point.gr/news/%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%BA%CE%BB%CE%B5%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%BF-%CF%83%CF%84%CF%8C%CF%87%CE%BF%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%84%CE%B1-%CE%BA%CE%BF%CE%B9%CF%84%CE%AC%CF%83%CE%BC%CE%B1%CF%84>, πρόσβαση 18 Σεπτεμβρίου 2022.



Εικόνα 3-5

Πηγή: Παραχώρηση του Δρ Ηλία Κονοφάγου στο www.defence-point.gr

Ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζει η άποψη του Ι. Φριτζαλά για την πιθανή δημιουργία ενός αγωγού φυσικού αερίου που θα συνδέει μέσω της χερσονήσου της Κριμαίας και των βορειοδυτικών ακτών του Εύξεινου Πόντου την νοτιοδυτική Ρωσία (Krasnodar) με την νότια Μολδαβία.¹⁹⁴ Η προϋπόθεση που θέτει για την υλοποίηση ενός τέτοιου εγχειρήματος είναι η ανεξαρτητοποίηση και ενσωμάτωση στην Ρωσική Ομοσπονδία της αποκαλούμενης «νέας Ρωσίας»¹⁹⁵. Τα σημερινά γεγονότα στον πόλεμο της Ρωσίας με την Ουκρανία δείχνουν ότι η Μόσχα επιδιώκει να ενσωματώσει το σύνολο ή τμήμα των νοτιοανατολικών περιοχών της Ουκρανίας με το αφήγημα της αποναζιστικοποίησης και της καταπίεσης των ρωσόφωνων πληθυσμών. Με βάση τις δύο προαναφερόμενες απόψεις θα μπορούσαμε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι πίσω από κάθε ευφυολόγημα είτε της Δύσης, είτε της Ρωσίας, η πραγματική αιτία της σύγκρουσης είναι τόσο η αύξηση της επιρροής και του ελέγχου της περιοχής του Εύξεινου Πόντου, όσο και

¹⁹⁴ Ιωάννης Φριτζαλάς, *Κριμαία Η «Ενεργειακή Γέφυρα» της Ευρώπης*, (Αθήνα: Πελασγός, 2020). σ 90-97.

¹⁹⁵ Ιστορικός όρος που αναφέρεται στο νότιο τμήμα της Ρωσικής Αυτοκρατορίας που συμπεριελάμβανε τα σημερινά εδάφη του Ντονιέσκ, του Λουχάνσκ, της Ζαπορίζια, του Μικολαίβ, της Χερσώνας, την Κριμαία και την Οδησό.

ο ενεργειακός σχεδιασμός. Στην παρακάτω εικόνα παρουσιάζεται ο αγωγός στον οποίο αναφέρεται ο Ι. Φριτζαλάς.



Εικόνα 3-6. Πηγή: <http://edmaps.com> (Historical Maps of Novorossiya). Επεξεργασία εικόνας από Γ. Ορφανό με βάση την εικόνα στο Ιωάννης Φριτζαλάς, *Κριμαία Η «Ενεργειακή Γέφυρα» της Ευρώπης*, (Αθήνα: Πελασγός, 2020). σ 90.

3.4 Ο Ρόλος της Τουρκίας στον Ενεργειακό Σχεδιασμό.

Η Τουρκία διαχρονικά έχει εδραιωθεί στη σκέψη της παγκόσμιας τάξης ως ο «επιτήδειος ουδέτερος» που προσπαθεί να αποκομίσει κέρδη από τις κρίσεις. Η ενεργειακή κρίση ως αποτέλεσμα της Ρώσο-ουκρανικής σύγκρουσης δεν θα μπορούσε να αποτελεί εξαίρεση. Η γεωγραφική θέση της Τουρκίας της δίνει ένα πολύτιμο διαπραγματευτικό πλεονέκτημα στον παγκόσμιο ενεργειακό σχεδιασμό αφού συνορεύει με την Ευρώπη, με χώρες του περσικού κόλπου πλούσιες σε φυσικούς πόρους όπως το Ιράν και το Ιράκ, διαθέτει ακτές στη Μαύρη Θάλασσα, το Αιγαίο και την Ανατολική μεσόγειο και γειτνιάζει με χώρες του πλούσιου ενεργειακά Καυκάσου όπως το Αζερμπαϊτζάν, τη Ρωσία και τη Γεωργία. Αν στην γεωγραφική θέση της Τουρκίας συνυπολογίσουμε την συνεχώς αυξανόμενη ανάγκη της ίδιας για ενέργεια, ως καταναλωτής και την συμμετοχή της σε οργανισμούς όπως το NATO και ο ΟΣΕΠ την καθιστούν ιδανική ως χώρα διέλευσης των ενεργειακών δικτύων στο πλαίσιο ενός ευρύτερου περιφερειακού ενεργειακού σχεδιασμού. Συνδυάζοντας τα παραπάνω χαρακτηριστικά της Τουρκίας, παράλληλα με τις άριστες σχέσεις που διατηρούσε παλαιότερα με τις

ΗΠΑ, η τελευταία θεωρούσε τη Τουρκία αφενός εξίσου σημαντική με τη Γεωργία για τη μεταφορά φυσικών πόρων από την Κασπία και αφετέρου μαζί με τη Γεωργία, την Ουκρανία, το Αζερμπαϊτζάν και τη Μολδαβία ως χώρες αντιστάθμισης της ρωσικής κυριαρχίας.¹⁹⁶

Αν εξετάσουμε τα επίσημα στατιστικά στοιχεία της Τουρκίας που αφορούν στη διακίνηση φυσικού αερίου κατά το έτος 2021 θα διαπιστώσουμε ότι η Τουρκία εισήγαγε συνολικά 47 δις κ.μ φυσικού αερίου, εκ των οποίων τα 2/3 εισάχθηκαν από τη Ρωσία και το Ιράν με ποσόστωση 45% και 16% αντιστοίχως.¹⁹⁷ Ενώ για το 50% του φυσικού αερίου που διακίνησε η Gazprom προς την Ευρώπη χρησιμοποιήθηκε ο αγωγός Turk stream. Τέλος, μέσω του νότιου διαδρόμου διακινήθηκαν μικρότερες ποσότητες Αζέρικου φυσικού αερίου τόσο για την εγχώρια κατανάλωση (6 δις κ.μ) όσο κι για την προώθησή τους προς την Ελλάδα, την Αλβανία και την Ιταλία (10 δις κ.μ).¹⁹⁸

Η Αγκυρα προσπαθεί να εκμεταλλευτεί την τεταμένη σχέση της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τη Ρωσία, λόγω των επιβαλλόμενων οικονομικών κυρώσεων της πρώτης στη δεύτερη, αλλά και των αντιμέτρων που εφαρμόζει η Ρωσία περιορίζοντας αρχικά και απειλώντας για οριστική διακοπή του φυσικού αερίου προς την Ευρώπη, παρουσιάζοντας τον εαυτό της ως εναλλακτική πηγή προμήθειας φυσικού αερίου. Η Τουρκία φιλοδοξεί να μεταφέρει φυσικό αέριο στην Ευρώπη με δυο εναλλακτικούς τρόπους. Ο πρώτος μέσω του αγωγού που έχει κατασκευαστεί στα σύνορά της με το Ιράκ, εφόσον ξεπεραστούν τα προβλήματα αδειοδότησης¹⁹⁹ που προβάλλει το Ιράκ και ο δεύτερος μέσω υποθαλάσσιου αγωγού που θα μεταφέρει ισραηλινό φυσικό αέριο²⁰⁰, χωρίς ωστόσο επί του

¹⁹⁶ Κωνσταντίνα Δημητρούλη, *Ο Ενεργειακός Χάρτης της Μαύρης Θάλασσας: Ο Ρόλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ελλάδας στη Διαμόρφωσή του*, (Αθήνα: Γκοβόστης Εκδοτική, 2013), σ 58.

¹⁹⁷ Μαρίκα Καραγιάννη, *Ενεργειακή Κρίση: Μερικές Σκέψεις για την Περίπτωση της Τουρκίας*, 15 Σεπτεμβρίου 2022, <https://www.energia.gr/article/194392/energeiakh-krish-merikes-skepseis-gia-thn-periptosh-ths-toyrgias>, πρόσβαση 24 Σεπτεμβρίου 2022.

¹⁹⁸ Ibid.

¹⁹⁹ Η Βαγδάτη προκειμένου να κρατήσει τον έλεγχο των κουρδικών κοιτασμάτων δεν παρέχει άδεια στη Κουρδική Περιφερειακή Κυβέρνηση του Βορείου Ιράκ να συνάψει συμβάσεις εξαγωγής φυσικού αερίου και πετρελαίου με διεθνείς εταιρείες.

²⁰⁰ Το Ισραήλ επί του παρόντος μεταφέρει LNG μέσω Αιγύπτου και προκρίνει την συνεργασία με Κύπρο και Ελλάδα

παρόντος να ανταποκρίνεται το Ισραήλ σε μια τέτοια προοπτική. Ο αγωγός TANAP αποκτά για την Άγκυρα υψηλή στρατηγική αξία στον ενεργειακό σχεδιασμό της, αφού με τις κατάλληλες διασυνδέσεις θα μπορεί να μεταφέρει φυσικό αέριο από όλες τις κοντινές στην Ευρώπη πηγές, ήτοι τη Κασπία, τη Μέση Ανατολή και την Ανατολική Μεσόγειο, μετατρέποντας την Τουρκία σε μείζον ενεργειακό μεσάζοντα.²⁰¹

Από την πλευρά της η Ευρωπαϊκή Ένωση προσπαθεί να προσαρμοστεί στις νέες συνθήκες που έχει επιβάλλει η νέα τάξη πραγμάτων στο τομέα της ενέργειας, αναζητώντας εναλλακτικούς τρόπους ενεργειακής αυτονομίας προκειμένου να αποδεσμευτεί από την ενεργειακή κηδεμονία της Ρωσίας. Η Ευρώπη πολύ δύσκολα θα καθιστούσε τη Τουρκία ρυθμιστή της απρόσκοπτης ενεργειακής της προμήθειας, αφενός λόγω της ομιχλώδους στάσης της έναντι του συνόλου των πολιτικών επιλογών της Δύσης, με δεδομένο πως μια οριστική στροφή της Τουρκίας προς την ανατολή δεν μπορεί να αποκλειστεί και αφετέρου η ενεργειακή απεξάρτηση από την Ρωσία δεν μπορεί να αντικατασταθεί με μια νέου τύπου εξάρτηση.

²⁰¹ Μαρίκα Καραγιάννη, *Ενεργειακή Κρίση: Μερικές Σκέψεις για την Περίπτωση της Τουρκίας*, 15 Σεπτεμβρίου 2022, <https://www.energia.gr/article/194392/energeiakh-krish-merikes-skepseis-gia-thn-periptosh-ths-toyrkias>, πρόσβαση 24 Σεπτεμβρίου 2022.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ

4.1 Εισαγωγή

Με τη μέχρι στιγμή ανάλυση της εισβολής της Ρωσίας στην Ουκρανία έχει αποσαφηνιστεί η γεωστρατηγική αξία της περιοχής της Μαύρης Θάλασσας και η υψηλή προτεραιότητα για όλους τους ισχυρούς δρώντες να καταφέρουν να την ελέγξουν προκειμένου να αποκομίσουν οφέλη. Παγκόσμιοι δρώντες όπως οι ΗΠΑ, η Ρωσία, η ΕΕ και το ΝΑΤΟ καταβάλουν κάθε δυνατή προσπάθεια μέσω της εξωτερικής τους πολιτικής, αλλά και επί του πεδίου ενίοτε, να επιβάλουν την θέλησή τους στη προοπτική του Εύξεινου Πόντου. Σε αυτό το κεφάλαιο θα προσπαθήσω να αναδείξω τα σχετικά στρατηγικά δόγματα που αναπτύσσουν και εφαρμόζουν οι διάφοροι δρώντες καθώς και την εφαρμοζόμενη πολιτική τους.

4.2 Στρατηγικά Δόγματα της Ρωσικής Ομοσπονδίας

4.2.1 Γενικά

Εάν προσπαθούσαμε να δώσουμε μια ερμηνεία και μια διάσταση στο τι είναι στρατηγικό δόγμα θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ως τέτοιο ένα σύνολο θέσεων που υιοθετεί ένα κράτος με βάσει το οποίο θα προετοιμάσει και θα εκτελέσει μια στρατιωτική ενέργεια, είτε αμυντική είτε επιθετική στην περίπτωση που αποτυγχάνουν οι δράσεις στο τομέα της διπλωματίας και διακυβεύεται πλέον η εθνική ασφάλεια της χώρας. Με άλλα λόγια μετά από ενδελεχή ανάλυση του στρατηγικού περιβάλλοντος, των επικρατουσών οικονομικών συνθηκών, των συμφερόντων των δρώντων στην περιοχή ενδιαφέροντος, των αναδυόμενων απειλών και άλλων πολιτικών/πολιτισμικών και κοινωνικών παραμέτρων το κράτος καταγράφει πως αντιλαμβάνεται την θέση του στο παγκόσμιο γίγνεσθαι, ποιους αντιλαμβάνεται ως εχθρούς και ποια είναι η στρατηγική του στόχευση για τα προσεχή έτη.²⁰²

²⁰² Στα δόγματα η περίοδος υλοποίησής τους συνήθως προσδιορίζεται θέτοντας ένα έτος ορόσημο.

4.2.2 Στρατιωτικό Δόγμα της Ρωσικής Ομοσπονδίας

Το στρατιωτικό δόγμα της Ρωσικής Ομοσπονδίας, το οποίο εγκρίθηκε στις 25 Δεκεμβρίου 2014 από τον Πρόεδρο της Ρωσικής Ομοσπονδίας μετά την προσάρτηση της Κριμαίας, έχει ως νομική βάση κυρίως το Σύνταγμα της χώρας, αλλά στηρίζεται επίσης στους κανόνες του διεθνούς δικαίου, στις διεθνείς συνθήκες, στους ομοσπονδιακούς νόμους και στις κανονιστικές νομικές πράξεις του Προέδρου και της κυβέρνησης της Ρωσικής Ομοσπονδίας. Ενώ παράλληλα δεσμεύει τη Μόσχα, μετά από μια ενδεχόμενη αποτυχία της διπλωματικής οδού, να χρησιμοποιήσει στρατιωτικά μέσα για την προάσπιση τόσο των εθνικών της συμφερόντων όσο κι των συμφερόντων των συμμάχων της.²⁰³

Το εν λόγω θεσμικό κείμενο καταγράφει τις στρατιωτικές απειλές για τη Ρωσική Ομοσπονδία και τις κατατάσσει σε εξωτερικούς και εσωτερικούς κινδύνους. Στους κυριότερους εξωτερικούς κινδύνους συμπεριλαμβάνεται το ΝΑΤΟ, το οποίο απειλεί τη Μόσχα αφενός δια μέσω της «παραβίασης του διεθνούς δικαίου»²⁰⁴ κατά περίπτωση και αφετέρου μέσω της συνεχούς εξάπλωσης/διεύρυνσής του κοντά στα σύνορα της Ρωσίας. Επιπλέον κύριες εξωτερικές απειλές για τη Μόσχα θεωρούνται η ανάπτυξη δυνάμεων ξένων κρατών εντός της επικράτειας χωρών που γειτνιάζουν με τη Ρωσία και τους συμμάχους της, η δημιουργία συστημάτων στρατηγικής πυραυλικής άμυνας που διαταράσσουν την υφιστάμενη ισορροπία ισχύος, η διάδοση όπλων μαζικής καταστροφής και η τρομοκρατία σε κάθε μορφή της στο εγγύς εξωτερικό.²⁰⁵ Από την άλλη πλευρά ως εσωτερικοί κίνδυνοι καταγράφονται οι δραστηριότητες που στοχεύουν στην αποσταθεροποίηση της χώρας είτε σε πολιτικό επίπεδο, είτε σε επίπεδο λειτουργίας του κράτους, καθώς και οι δραστηριότητες που στοχεύουν στην υπονόμευση της εθνικής κυριαρχίας και εδαφικής ακεραιότητας. Τέλος,

²⁰³ Συμβούλιο Ασφάλειας της Ρωσικής Ομοσπονδίας, *Στρατιωτικό Δόγμα της Ρωσικής Δημοκρατίας*, χ.χ, <http://www.scrf.gov.ru/security/military/document129>, πρόσβαση 09 Οκτωβρίου 2022.

²⁰⁴ Κατά την άποψη της Ρωσικής Ομοσπονδίας

²⁰⁵ Συμβούλιο Ασφάλειας της Ρωσικής Ομοσπονδίας, *loc. cit.*

στους εσωτερικούς κινδύνους συμπεριλαμβάνονται κάθε λογής ενέργειες που υποκινούν εθνικό και θρησκευτικό μίσος.²⁰⁶

Στο πλαίσιο της πρόληψης στρατιωτικών συγκρούσεων η Ρωσική Ομοσπονδία επιδιώκει την διεύρυνση και επέκταση των συνεργασιών με τις χώρες BRICS²⁰⁷, ενώ ταυτόχρονα προωθεί την ενίσχυση του συστήματος της συλλογικής ασφάλειας στο πλαίσιο του CSTO²⁰⁸ (Collective Security Treaty Organization), της συνεργασίας με την Κοινοπολιτεία των Ανεξάρτητων Κρατών (CIS²⁰⁹), τον Οργανισμό για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (ΟΑΣΕ) και τον Οργανισμό Συνεργασίας της Σαγκάης (SCO²¹⁰) στο τομέα της διεθνούς ασφάλειας. Ως προς τη σχέση της με την ΕΕ και το ΝΑΤΟ στο πλαίσιο της διεθνούς ασφάλειας και σταθερότητας αυτή περιορίζεται στο επίπεδο ισότιμου διαλόγου. Πέρα των ανωτέρω σε στρατιωτικοπολιτικό επίπεδο προτεραιότητα της Ρωσικής Ομοσπονδίας αποτελεί η συνεργασία αφενός με τη Δημοκρατία της Λευκορωσίας στην ανάπτυξη κοινών επί της ουσίας εθνικών ενόπλων δυνάμεων και στην εκμετάλλευση/διαλειτουργικότητα των υποδομών και αφετέρου με τις Δημοκρατίες της Αμπχαζίας και της Οσετίας για τη διασφάλιση της κοινής άμυνας.²¹¹

Άλλα σημεία του στρατιωτικού δόγματος της Ρωσικής Ομοσπονδίας που παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον είναι η χρήση όπλων υψηλής ακρίβειας ως μέσω στρατηγικής αποτροπής ισχυρού χαρακτήρα, η οποία μπορεί να θεωρηθεί ως αντίμετρο στην ανάπτυξη του αμερικανικού πυραυλικού συστήματος που εντάσσεται στην δυνατότητα του λεγόμενου «Άμεσου Παγκόσμιου

²⁰⁶ Ibid.

²⁰⁷ Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Βραζιλίας, Ρωσική Ομοσπονδία, Δημοκρατία της Ινδίας, Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας και Νότια Αφρική.

²⁰⁸ Οργανισμός Συλλογικής Ασφάλειας.

²⁰⁹ Commonwealth of Independent States.

²¹⁰ Shanghai Cooperation Organization: Ιδρύθηκε 15 Ιουνίου 2001 και είναι ο μεγαλύτερος περιφερειακός οργανισμός από πλευράς γεωγραφικής εμβέλειας και πληθυσμού. Είναι ένας ευρασιατικός οργανισμός πολιτικής, οικονομικής και ασφάλειας. Απαριθμεί 9 μέλη: Κίνα, Ινδία, Ιράν, Καζακστάν, Κιργιζιστάν, Πακιστάν, Ρωσία, Τατζικιστάν και Ουζμπεκιστάν.

²¹¹ Συμβούλιο Ασφάλειας της Ρωσικής Ομοσπονδίας, *Στρατιωτικό Δόγμα της Ρωσικής Δημοκρατίας*, χ.χ, <http://www.scrf.gov.ru/security/military/document129>, πρόσβαση 09 Οκτωβρίου 2022.

Χτυπήματος²¹²». Η Ρωσική Ομοσπονδία συνεχίζει να θεωρεί σημαντικό πυλώνα ασφάλειας την πυρηνική αποτροπή²¹³, ενώ ταυτόχρονα θέτει τη χρήση πυρηνικών όπλων ως επιβεβλημένη όχι μόνο ως απάντηση σε μια ενδεχόμενη επίθεση εναντίων της ή εναντίων των συμμάχων της με πυρηνικά όπλα ή άλλων όπλων μαζικής καταστροφής, αλλά και στην περίπτωση που κινδυνεύει η ίδια η ύπαρξη της χώρας ακόμα και έναντι επίθεσης με συμβατικά όπλα.²¹⁴ Τέλος, στους στρατιωτικούς κινδύνους εντάσσονται τόσο η χρήση τεχνολογιών πληροφόρησης και επικοινωνιών με στόχο την συλλογή πληροφοριών και ενεργειών αποσταθεροποίησης μέσω διαδικτυακών επιθέσεων, όσο η ανατροπή φίλων καθεστώτων/κυβερνήσεων από κυβερνήσεις που δεν είναι φίλα προσκείμενες στα Ρωσικά συμφέροντα, όπως, επί παραδείγματι, συνέβη στην περίπτωση ανατροπής του Προέδρου της Ουκρανίας Γιανουκόβιτς.²¹⁵

Μελετώντας το στρατιωτικό δόγμα της Ρωσικής Ομοσπονδίας γίνεται σαφές ότι οι διακηρύξεις του υπηρετούν την ευρύτερη υψηλή στρατηγική της Μόσχας, η οποία αποκρυσταλλώνεται σύμφωνα με τον Δρ. Βασίλειο Αρ. Γκρέκα στην *πρόθεση του Β. Πούτιν να δημιουργήσει ένα νέο περιβάλλον στον 21^ο αιώνα, θέτοντας όρια στη Δύση και περιορίζοντας τον ρόλο των ΗΠΑ σε θέματα ασφάλειας, οικονομίας και διπλωματίας σε παγκόσμιο επίπεδο με ταυτόχρονη αποκατάσταση της Ρωσικής Ομοσπονδίας ως υπερδύναμη*.²¹⁶

²¹² Prompt Global Strike (PGS): ανάπτυξη συστήματος που μπορεί να πραγματοποιήσει εξ' αποστάσεως χτύπημα οπουδήποτε στο πλανήτη με προειδοποίηση μιας ώρας.

²¹³ Douglas Barrie, *Το Αναθεωρημένο Στρατιωτικό Δόγμα της Ρωσίας*, 24 Φεβρουαρίου 2015, <https://www.capital.gr/think-tank/2237598/to-anatheorimeno-stratiotiko-dogma-tis-rosias>, πρόσβαση 10 Οκτωβρίου 2022.

²¹⁴ Συμβούλιο Ασφάλειας της Ρωσικής Ομοσπονδίας, *Στρατιωτικό Δόγμα της Ρωσικής Δημοκρατίας*, χ.χ., <http://www.scrf.gov.ru/security/military/document129>, πρόσβαση 09 Οκτωβρίου 2022.

²¹⁵ Dmitri Trenin, *Το Νέο Στρατιωτικό Δόγμα της Ρωσίας τα Λέει Όλα*, 30 Δεκεμβρίου 2014, <https://www.capital.gr/think-tank/2190668/to-neo-stratiotiko-dogma-tis-rosias-ta-leei-ola>, πρόσβαση 10 Οκτωβρίου 2022.

²¹⁶ Βασίλειος Γκρέκας, *Η Υψηλή Στρατηγική της Ρωσίας*, 15 Ιουλίου 2018, <https://foreignaffairs.gr/articles/71868/dr-basileios-ar-gkrekas/i-ypsili-stratigiki-tis-rosias>, πρόσβαση 10 Οκτωβρίου 2022.

4.2.3 Ναυτικό Δόγμα της Ρωσικής Ομοσπονδίας

Το νέο Ναυτικό Δόγμα της Ρωσικής Ομοσπονδίας εγκρίθηκε από τον Πρόεδρο Β. Πούτιν 31 Ιουλίου του 2022 μετά την εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία, προκειμένου να αντικαταστήσει την προηγούμενη έκδοση του 2015, η οποία είχε δημοσιοποιηθεί μετά την προσάρτηση της Κριμαίας. Η κεντρική ιδέα του δόγματος είναι να ενσωματώσει μια σειρά από αφηγήματα που στοχεύουν στην προστασία της παγκόσμιας ισχύος της Ρωσίας, ενώ παράλληλα καταγράφει ως κύριες απειλές στο ναυτικό τομέα τις ΗΠΑ και τις δραστηριότητες του ΝΑΤΟ στις περιοχές Ρωσικού ενδιαφέροντος. Η Μόσχα προκειμένου να υλοποιήσει την στρατηγική της στόχευση παρουσιάζεται έτοιμη να ενισχύσει τις επιχειρησιακές ναυτικές της δυνατότητες παγκοσμίως, ώστε να προωθήσει αποτελεσματικά τα συμφέροντά της στις θάλασσες του κόσμου, μέσω της αναμόρφωσης της ναυπηγικής της βιομηχανίας.

Σύμφωνα με το εν λόγω θεσμικό κείμενο ο πλανήτης χωρίζεται σε έξι βασικές γεωγραφικές περιοχές ενδιαφέροντος, κατά προτεραιότητα, της Αρκτικής, του Ειρηνικού, του Ατλαντικού η οποία συμπεριλαμβάνει τη Βαλτική, τη Μαύρη Θάλασσα, τη Μεσόγειο και την Ερυθρά Θάλασσα, την περιοχή της Κασπίας, του Ινδικού ωκεανού και τέλος της Ανταρκτικής. Αναμφισβήτητα για τη Ρωσία η πρώτη προτεραιότητα είναι η Ανταρκτική, η οποία έχει μετατραπεί σε περιοχή παγκόσμιου στρατιωτικού και οικονομικού ανταγωνισμού αφενός λόγω της αφθονίας των φυσικών πόρων και αφετέρου για την αυξανόμενη σημασία της βόρειας θαλάσσιας οδού στο παγκόσμιο εμπόριο.²¹⁷ Η Αρκτική μαζί με τον Ειρηνικό Ωκεανό συνιστούν περιοχές υψηλής στρατηγικής προτεραιότητας για την Ρωσία ως κύριες περιοχές αντιπαράθεσης με τις ΗΠΑ και το ΝΑΤΟ. Η πολιτική της Μόσχας στην περιοχή του Ειρηνικού, μέχρι την εισβολή στην Ουκρανία, βασιζόταν στην ανάπτυξη δεσμών με την Κίνα, πλέον το νέο δόγμα

²¹⁷ Sarabjeet Parmar and K Agnihotri, *Ναυτικό Δόγμα Ρωσικής Ομοσπονδίας 2022: Μία Ανάλυση*, 17 Αυγούστου 2022, https://maritimeindia-org.translate.goog/maritime-doctrine-of-the-russian-federation-2022-an-analysis-maritime-doctrine-of-the-russian-federation-2022-an-analysis/?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=el&_x_tr_hl=el&_x_tr_pto=sc, πρόσβαση 10 Οκτωβρίου 2022.

προωθεί την συνεργασία και με άλλα κράτη της περιοχής.²¹⁸ Η περιοχή του Ατλαντικού που συμπεριλαμβάνει και την υπό εξέταση περιοχή της παρούσας εργασίας τη Μαύρη Θάλασσα έχει υποβαθμιστεί από τη Ρωσική Ομοσπονδία σε προτεραιότητα σε σχέση με το αντίστοιχο δόγμα του 2015. Ενδεχομένως αυτό να συμβαίνει λόγω της εκτίμησης του Κρεμλίνου ότι δεν υπάρχει προοπτική συνεργασιών με τη Δύση και ως εκ τούτου η Μόσχα φαίνεται να επιθυμεί να ακολουθήσει εν γένει το δρόμο της στρατηγικής σταθερότητας στη περιοχή αλλά και της εμβάθυνσης της συνεργασίας μεμονωμένα με χώρες της Μέσης Ανατολής στην υποπεριοχή της Μεσογείου.²¹⁹

Η Ρωσική Ομοσπονδία αυτοπροσδιορίζει τον εαυτό της ως παγκόσμια δύναμη, η οποία διαδραματίζει ρυθμιστικό ρόλο στο παγκόσμιο γίγνεσθαι, ως εκ τούτου η Μόσχα δεν έχει το περιθώριο να μη ενδιαφέρεται για όλες της θάλασσες του κόσμου. Για πρώτη φορά στο νέο ναυτικό δόγμα παρουσιάζονται διάφορες γεωγραφικές περιοχές του πλανήτη ταξινομημένες ανάλογα με την σπουδαιότητά τους και την πρόθεση της Μόσχας να χρησιμοποιήσει ένοπλη βία για την υπεράσπιση των ζωτικών της συμφερόντων στις εν λόγω περιοχές. Υπό αυτή τη θεώρηση οι γεωγραφικές περιοχές κατατάσσονται σε τρεις κατηγορίες. Στην πρώτη κατηγορία εντάσσονται όλες εκείνες οι περιοχές για τις οποίες η Ρωσία θα χρησιμοποιούσε όλα τα μέσα, συμπεριλαμβανομένης της ένοπλης βίας, προκειμένου να υπερασπίσει τα συμφέροντά της. Τέτοιες περιοχές είναι η Αποκλειστική Οικονομική της Ζώνη, οι περιοχές της Κασπίας που ανήκουν στη Ρωσία, η θάλασσα του Οχότσκ²²⁰ και μεγάλα τμήματα του Αρκτικού ωκεανού. Στη δεύτερη κατηγορία ανήκουν οι περιοχές της Ανατολικής Μεσογείου, της Μαύρης Θάλασσας, η Αζοφική Θάλασσα, η Βαλτική Θάλασσα, τα Δαρδανέλια, τα στενά της Δανίας και των Κουρίλων²²¹ νήσων, καθώς και διάφορες διεθνείς ναυτιλιακές γραμμές της Ασίας και της Αφρικής όπου για την υπεράσπιση των Ρωσικών συμφερόντων η ένοπλη βία είναι η έσχατη λύση, εφόσον εξαντληθούν όλα τα άλλα

²¹⁸ Daniel Rakov, *Russia's New Naval Doctrine: A 'Pivot to Asia'*, 19 Αυγούστου 2022, <https://thediplomat.com/2022/08/russias-new-naval-doctrine-a-pivot-to-asia>, πρόσβαση 10 Οκτωβρίου 2022.

²¹⁹ Ibid.

²²⁰ Βρίσκεται μεταξύ Σιβηρίας και Ιαπωνίας.

²²¹ Χωρίζουν την Οχοτσική Θάλασσα από τον Βόρειο Ειρηνικό ωκεανό.

μέσα. Όλες οι υπόλοιπες θαλάσσιες περιοχές ανήκουν στην Τρίτη κατηγορία όπου τα Ρωσικά συμφέροντα προωθούνται με όλα τα άλλα μέσα εκτός της ένοπλης βίας.²²²

Άλλα σημεία του νέου ναυτικού δόγματος της Ρωσίας που παρουσιάζουν ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι η Μόσχα θεωρεί ότι το Ρωσικό δίκαιο υπερτερεί του διεθνούς και ότι δίνει μεγάλη έμφαση στη προστασία των θαλάσσιων υποδομών διακίνησης φυσικών πόρων. Οι άμεσοι στόχοι της Ρωσίας είναι η ανανέωση του Ρωσικού στόλου, ο οποίος είναι γερασμένος και δεν δίνει την απαραίτητη ισχύ στη Μόσχα να διαδραματίσει ρόλο παγκόσμιας ναυτικής δύναμης, παρόλο που διαθέτει αξιόλογο πυρηνικό υποβρύχιο στόλο. Συναφώς, απαιτούνται χρηματοδοτήσεις τόσο για την ανάπτυξη της εγχώριας ναυπηγικής βιομηχανίας, όσο και για την εκπαίδευση του αντίστοιχου ανθρώπινου δυναμικού. Ενώ, παράλληλα η επένδυση σε τεχνολογία και τεχνογνωσία τοποθέτησης υποθαλάσσιων αγωγών και γεωτρήσεων σε βαθιά ύδατα είναι επιβεβλημένη, ιδιαίτερα μετά την επιβολή κυρώσεων από τη Δύση, αφού για τις εν λόγω εργασίες η Μόσχα είχε στηριχθεί σε εταιρείες Δυτικών συμφερόντων.²²³

4.2.4 Υβριδικός Πόλεμος - Δόγμα Gerasimov

Ο πόλεμος είναι ιστορικά συνυφασμένος με την ίδια την ύπαρξη του ανθρώπου από τότε που άρχισε να ζει σε οργανωμένες κοινωνίες. Έτσι λοιπόν όπως οι οργανωμένες κοινωνίες και ο τρόπος που αλληλεπιδρούν μεταξύ τους σε συνδυασμό με μια σειρά από άλλους παράγοντες όπως η Δομή του διεθνούς συστήματος, η τεχνολογική πρόοδος και η παρουσία άλλων δρώντων του διεθνούς συστήματος πέρα από το κράτος μεταβάλλονται, έτσι και η μορφή του πολέμου αλλάζει.

Η αρχή του 21^{ου} αιώνα μας φέρνει αντιμέτωπους με μια νέα μορφή πολέμου αυτή που διεθνώς αποκαλείται «υβριδικός πόλεμος». Τί είναι όμως ο υβριδικός

²²² Daniel Rakov, *Russia's New Naval Doctrine: A 'Pivot to Asia'*, 19 Αυγούστου 2022, <https://thediplomat.com/2022/08/russias-new-naval-doctrine-a-pivot-to-asia>, πρόσβαση 10 Οκτωβρίου 2022.

²²³ Ibid.

πόλεμος και ποια τα χαρακτηριστικά του; Ο όρος «υβριδικός πόλεμος» έρχεται για πρώτη φορά στο προσκήνιο μετά τη σύγκρουση του Ισραήλ με την Hezbollah στο Λίβανο το 2006 από τον Frank Hoffman²²⁴, ο οποίος υποστήριξε *ότι το πλαίσιο αυτής της μορφής πολέμου είναι «θολό», έχει θα λέγαμε μια γκρίζα απόχρωση, τίποτα δεν είναι απολύτως ξεκάθαρο.*²²⁵ Αν προσπαθούσαμε να περιγράψουμε τον υβριδικό πόλεμο, γιατί δεν υπάρχει ένας κοινά αποδεκτός ορισμός στη διεθνή βιβλιογραφία, θα πρέπει να στηριχθούμε στο κυρίαρχο χαρακτηριστικό του που δεν είναι άλλο από τον συνδυασμό συμβατικού και μη συμβατικού πολέμου. Συναφώς, «υβριδικός πόλεμος» είναι μια ολιστική μορφή πολέμου που διεξάγεται χωρίς να κηρυχθεί με τη χρήση τόσο συμβατικών μέσων (πχ τακτικός στρατός) όσο και μισθοφόρων με παράλληλη διεξαγωγή ψυχολογικών επιχειρήσεων (προπαγάνδα, παραπληροφόρηση, εκμετάλλευση MME και μέσων κοινωνικής δικτύωσης), κυβερνοπόλεμο, οπλοποίηση του άμαχου πληθυσμού, εκμετάλλευση εθνοτικών διαφορών πραγματικών ή κατασκευασμένων και lawfare²²⁶, ενώ πλέον το κέντρο βάρους του επιτιθέμενου δεν είναι όπως στο συμβατικό πόλεμο οι ένοπλες δυνάμεις του εχθρού, αλλά η ίδια η κοινωνία. Συνοψίζοντας, σύμφωνα με τον Μ. Καραγιάννη ο «υβριδικός πόλεμος» *βασίζεται στην αρχή της αληθοφανούς άρνησης*²²⁷ ή διάψευσης και *κινείται σε μια γκρίζα ζώνη μέσω της οποίας προσπαθεί να καλύψει το αποτύπωμά του ώστε να αιφνιδιάσει τον αντίπαλο σε όλα τα επίπεδα.*

²²⁴ Κωνσταντίνος Χουζούρης, *Ο Υβριδικός Πόλεμος του Λοχία της Βρετανικής Αυτοκρατορίας*, 27 Ιανουαρίου 2021, <https://www.foreignaffairs.gr/articles/73073/konstantinos-xouzouris/o-ybridikos-polemos-toy-loxia-tis-bretanikis-aytokratorias?page=show>, πρόσβαση 15 Οκτωβρίου 2022.

²²⁵ Μαρία Καλαμπόκα, *Ο Υβριδικός Πόλεμος, το Δόγμα Gerasimov και η Περίπτωση της Κριμαίας*, 04 Σεπτεμβρίου 2020, <https://www.offlinepost.gr/2020/09/04/%CE%BF-%CF%85%CE%B2%CF%81%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82-%CF%80%CF%8C%CE%BB%CE%B5%CE%BC%CE%BF%CF%82-%CF%84%CE%BF-%CE%B4%CF%8C%CE%B3%CE%BC%CE%B1-gerasimov-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B7-%CF%80%CE%B5>, πρόσβαση 15 Οκτωβρίου 2015.

²²⁶ Τύπος ασύμμετρου πολέμου που χρησιμοποιεί το νομικό σύστημα κατά του αντιπάλου, μέσω πρόκλησης βλάβης ή απονομιμοποίησής του, νικώντας σε επίπεδο διεθνών σχέσεων.

²²⁷ Pierre Vaux στο Μάνος Καραγιάννης, *Αποτροπή και Άμυνα*, (Αθήνα: Παπαδόπουλος, 2022). σ 32.

Όπως αναφέρει ο Δημήτρης Β. Τριανταφυλλίδης σε σχετικό του άρθρο²²⁸, η προσέγγιση της Ρωσικής Ομοσπονδίας στον «υβριδικό πόλεμο» εκφράζεται μέσω του δόγματος *Gerasimov* που ανέπτυξε ο Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου των Ρωσικών Ενόπλων Δυνάμεων *Valeriy Gerasimov*, αξιοποιώντας την εμπειρία της Σοβιετικής Ένωσης κατά τον Ψυχρό Πόλεμο και τα διδάγματα της εποχής μετά την πτώση του υπαρκτού σοσιαλισμού. Ειδικότερα σημαντικός παράγοντας στην υιοθέτηση του συγκεκριμένου δόγματος ήταν η ανάλυση από την Ρωσική Ηγεσία των γεγονότων που έλαβαν χώρα κατά την εξέλιξη της «αραβικής άνοιξης» και των «έγχρωμων επαναστάσεων». Απλές συγκεντρώσεις πολιτών μπορούν με κατάλληλο χειρισμό να οδηγήσουν σε πτώσεις κυβερνήσεων και αλλαγών καθεστώτων για ίδιο όφελος. Οι συγκρούσεις πλέον μπορούν να μην έχουν τα παραδοσιακά χαρακτηριστικά δίνοντας την θέση τους σε ακήρυκτους πολέμους που συνδυάζουν τόσο στρατιωτικές όσο και μη στρατιωτικές μεθόδους. Σύμφωνα με το δόγμα *Gerasimov* κατά τη διεξαγωγή του «υβριδικού πολέμου» η αναλογία που πρέπει να διατηρούν μεταξύ τους οι μη στρατιωτικές με τις στρατιωτικές επιχειρήσεις είναι 4 προς 1.²²⁹ Συναφώς, σύμφωνα με όσα αναφέρει ο Δημήτρης Β. Τριανταφυλλίδης, το δόγμα *Gerasimov* θεωρεί ως στρατιωτικές επιχειρήσεις: «τα στρατιωτικά μέτρα στρατηγικής αποτροπής, η στρατηγική επέκταση, η έναρξη στρατιωτικών επιχειρήσεων και οι ειρηνευτικές επιχειρήσεις. Ενώ μη στρατιωτικές επιχειρήσεις θεωρούνται: οι σχηματισμοί συμμαχιών και συνασπισμών, η πολιτική και διπλωματική πίεση, οι οικονομικές κυρώσεις, ο οικονομικός αποκλεισμός, η ρήξη των διπλωματικών σχέσεων, ο σχηματισμός πολιτικής αντιπολίτευσης, η δράση αντιπολιτευτικών δυνάμεων, η μετάβαση της οικονομίας της χώρας που είναι αντίπαλη στη Ρωσία σε στρατιωτική παραγωγή, η αναζήτηση τρόπου διευθέτησης της σύγκρουσης, η αλλαγή της πολιτικής ηγεσίας της χώρας που είναι αντίπαλη της Ρωσίας και η εφαρμογή μιας σειράς μέτρων για την μείωση της έντασης στις σχέσεις μετά την αλλαγή της πολιτικής ηγεσίας».²³⁰

²²⁸ Δημήτρης Τριανταφυλλίδης, *Το Δόγμα Γκερασίμοφ*, 28 Δεκεμβρίου 2017, <https://booksjournal.gr/gnomes/2647-to-dogma-gerasimov>, πρόσβαση 15 Οκτωβρίου 2022.

²²⁹ Ibid.

²³⁰ Ibid.

Όπως σε κάθε πόλεμο έτσι και στον υβριδικό απαραίτητη είναι η συλλογή πληροφοριών προκειμένου να έχουν αυξημένες πιθανότητες επιτυχίας οι μετέπειτα επιχειρήσεις. Οι εν λόγω πληροφορίες συνίστανται στην χαρτογράφηση των πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών αδυναμιών²³¹, ώστε να προσδιοριστούν τα ευάλωτα σημεία της χώρας στόχου και ακολούθως να εφαρμοστεί εναντίων της το Δόγμα Gerasimov.²³² Τα στάδια που λαμβάνουν χώρα κατά την διάρκεια της εξέλιξης μιας σύγκρουσης σύμφωνα με το Δόγμα Gerasimov και όπως αυτά αποτυπώθηκαν από τον Κ. Χουζούρη είναι τα ακόλουθα²³³:

1. *Συγκεκριμενισμένες Αρχικές Επιχειρήσεις: Διαμόρφωση του κατάλληλου περιβάλλοντος που θα ευνοεί την περεταίρω κλιμάκωση μέσω εκμετάλλευσης μιας υποκινούμενης ομάδας πολιτικών κομμάτων, συνδικαλιστών κλπ που θα συνθέσουν μια δραστήρια αντιπολίτευση υπέρ των επιδιώξεών μας.*

2. *Κλιμάκωση: Σταδιακή αύξηση της πίεσης σε πολιτικό και διπλωματικό επίπεδο με ταυτόχρονη διακοπή των διπλωματικών σχέσεων.*

3. *Έναρξη Συγκρούσεων: Στη φάση αυτή οι ομάδες αντίθετων συμφερόντων συγκρούονται μεταξύ τους ακολουθώντας διαφορετικές μορφές συγκρούσεων, όπως διαμαρτυρίες, διαδηλώσεις, σαμποτάζ, δολοφονίες κλπ με απώτερο σκοπό οι συγκρούσεις αυτές να θεωρηθεί ότι απειλούν τα συμφέροντα της Ρωσικής Ομοσπονδίας και ότι αυτή η απειλή δικαιολογεί τη κινητοποίηση του Στρατού.*

4. *Κρίση: Κατά τη φάση της κρίσης εμπλέκονται πλέον οι ένοπλες δυνάμεις και ξεκινούν οι στρατιωτικές επιχειρήσεις, οι οποίες συνδυάζονται με*

²³¹ Η καταγραφή των αδυναμιών και ο προσδιορισμός των ευάλωτων σημείων στην περίπτωση της Ουκρανίας ήταν εύκολη, εν γένει, υπόθεση για τη Ρωσία, λόγω της μακράς κοινής ιστορίας των δύο λαών και των στενών οικονομικών και κοινωνικών δεσμών των δύο χωρών.

²³² András Rácz, *Russia's Hybrid War in Ukraine: Breaking the Enemy's Ability to Resist*, (Helsinki: The Finnish Institute of International Affairs, χχ). p 58.

²³³ Κωνσταντίνος Χουζούρης, *Ο Υβριδικός Πόλεμος του Λοχία της Βρετανικής Αυτοκρατορίας*, 27 Ιανουαρίου 2021, <https://www.foreignaffairs.gr/articles/73073/konstantinos-xouzouris/o-ybridikos-polemos-toy-loxia-tis-bretanikis-aytokratorias?page=show>, πρόσβαση 15 Οκτωβρίου 2022.

πληροφοριακές επιχειρήσεις και συνεχείς δράσεις στο πεδίο της διπλωματίας και της οικονομίας.

5. *Διευθέτηση Κρίσης: Σε αυτό το στάδιο η Ρωσική Ομοσπονδία επιδιώκει να επιφέρει τις κατάλληλες προσαρμογές στην πολιτικοστρατιωτική και οικονομική ηγεσία του κράτος στόχος, με σκοπό να το ελέγχει.*

6. *Αποκατάσταση Ειρήνης: Στο τελικό στάδιο της αποκατάστασης της ειρήνης επιδιώκεται η επαναφορά στην κανονικότητα μέσω της απομείωσης των εντάσεων που οδήγησαν στη σύγκρουση.*

Σύμφωνα, με τους περισσότερους αναλυτές η χαρακτηριστικότερη εφαρμογή «υβριδικού πολέμου» είναι η περίπτωση της προσάρτησης της Κριμαίας από την Ρωσική Ομοσπονδία το 2014 και ο πόλεμος στις Ανατολικές επαρχίες της Ουκρανίας όπως θα δούμε στη συνέχεια.

4.2.5 Εφαρμογή του Υβριδικού Πολέμου στην Ουκρανία (2014)

4.2.5.1 Σύντομο Ιστορικό

Το Φεβρουάριο του 2010, μετά από μια μακρά περίοδο αστάθειας, αναλαμβάνει την εξουσία της Ουκρανίας ο Β. Γιανουκόβιτς με την έμπρακτη υποστήριξη του ρωσόφωνου πληθυσμού. Η αρχική πολιτική που ακολούθησε ήταν φιλοδυτική με στρατηγικό στόχο την ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, όμως τον Νοέμβριο του 2013 η Ουκρανία εγκαταλείπει αυτή την πολιτική και την ενταξιακή της διαδικασία στην Ευρωπαϊκή Ένωση προσδοκώντας σε μια στενότερη συνεργασία με τη Ρωσική Ομοσπονδία. Αυτή η μεταστροφή πολιτικής από τον Β. Γιανουκόβιτς έμελλε να είναι η αρχή της μετέπειτα κρίσης, η οποία ξεκίνησε στις αρχές του Δεκεμβρίου του ίδιου έτους με την εκδήλωση μεγάλων διαδηλώσεων στους δρόμους της Ουκρανίας, την κατάληψη του Δημαρχείου του Κιέβου και της πλατείας Maidan, οι οποίες προϊόντος του χρόνου ελάμβαναν χαρακτηριστικά αυξανόμενης βίας με αποκορύφωμα τις αιματηρές συγκρούσεις του Φεβρουαρίου του 2014. Τελικά η παρατεταμένη κοινωνική αναταραχή οδήγησε αφενός τον Β. Γιανουκόβιτς να διαφύγει στη Ρωσία και αφετέρου να προκηρυχθούν εκλογές για την 25^η Μαΐου, ενώ την εξουσία αναλαμβάνει προσωρινά η αντιπολίτευση.

Η ανάληψη της εξουσίας από την αντιπολίτευση οδήγησε στο ξέσπασμα σοβαρών επεισοδίων στους δρόμους της Ουκρανίας με συμμετοχή διαδηλωτών που φέρουν ελαφρύ οπλισμό. Ανάμεσα στους διαδηλωτές εμφανίζονται τα επονομαζόμενα «πράσινα ανθρωπάκια», δηλαδή ομάδες με στρατιωτική περιβολή και οπλισμό που δεν φέρουν όμως κανένα διακριτικό στις στολές τους και ξεκινούν να καταλαμβάνουν κυβερνητικά κτήρια της Πρωτεύουσας της Κριμαίας και κρίσιμες υποδομές όπως το αεροδρόμιο και τα λιμάνια. Η υπόθεση Κριμαία ολοκληρώνεται στις 18 Μαρτίου του 2014 με την προσάρτησή της από την Ρωσική Ομοσπονδία μετά την διενέργεια δημοψηφίσματος. Αντίστοιχα τον Απρίλιο του ίδιου έτους ξεσπούν μεγάλες διαδηλώσεις στην Ανατολική Ουκρανία, στις επαρχίες του Ντομπάς, κατά τη διάρκεια των οποίων οι διαδηλωτές προχωρούν, όπως και στη Κριμαία, σε κατάληψη κυβερνητικών κτηρίων απαιτώντας την διενέργεια δημοψηφίσματος με το ερώτημα της αυτονομίας. Μετά από σειρά συγκρούσεων και στρατιωτικών επιχειρήσεων του Ουκρανικού στρατού εναντίον των ρωσόφωνων αυτονομιστών, τους οποίους ενίσχυαν συγκεκαλυμμένα οι ρωσικές δυνάμεις, υπογράφεται στις 5 Σεπτεμβρίου του 2014 μεταξύ τους συνθήκη ανακωχής, η οποία όμως περιοδικά καταπατείται εκατέρωθεν αφήνοντας ανοιχτές υποθέσεις όπως εμπράκτως αποδείχθηκε από την εν εξελίξει σύγκρουση στην Ανατολική Ουκρανία.

4.2.5.2 Ο Ρωσικός Υβριδικός Πόλεμος

Η φιλοδυτική πολιτική που άσκησε ο Β. Γιανουκόβιτς όταν ανέλαβε την εξουσία στην Ουκρανία και η διαφαινόμενη πρόθεση του ΝΑΤΟ να επεκταθεί περαιτέρω πλησίον των ρωσικών συνόρων ήταν η αφορμή για έμπρακτη δράση εκ μέρους της Μόσχας. Ο πρώτος στόχος ήταν η μεταστροφή της φιλοδυτικής πολιτικής σε φιλορωσική, ο οποίος επιτεύχθηκε μέσω οικονομικής βοήθειας που αφορούσε την αγορά μέρους του Ουκρανικού χρέους και μείωση της τιμής αγοράς του Ρωσικού φυσικού αερίου. Ουσιαστικά η Μόσχα με αυτόν τον τρόπο έβαζε τις βάσεις για την δημιουργία φιλικού περιβάλλοντος που θα έπειθε την κοινή γνώμη ότι η «μητέρα» πατρίδα φροντίζει τα «παιδιά» της καλύτερα από οποιοδήποτε άλλον.

Ακολούθως, η Μόσχα έπρεπε να προετοιμάσει και να έχει διαθέσιμο ένα αφήγημα που θα δικαιολογεί μια επέμβαση. Απαραίτητη προϋπόθεση για να έχει απήχηση το αφήγημα ήταν ο αποτελεσματικός έλεγχος της κοινής γνώμης τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό μέσω πληροφοριακών επιχειρήσεων. Συνεπώς, κύριο μέλημα της Ρωσίας ήταν η χειραγώγηση των ΜΜΕ και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, ώστε να μπορεί να αποκρύπτει τις πραγματικές της προθέσεις. Ενώ στις περιπτώσεις που η χειραγώγηση ήταν αδύνατη, οι στοχευμένες κυβερνοεπιθέσεις σε εφημερίδες, ειδησεογραφικά πρακτορεία, υπηρεσίες / υποδομές της Ουκρανικής κυβέρνησης, ιστοσελίδες και διακομιστές του ΝΑΤΟ αναλάμβαναν να επιλύσουν το «πρόβλημα».²³⁴ Παράλληλα η Ρωσία δημιουργούσε το πλαίσιο στήριξης της επέμβασης με τη δημιουργία πολιτικών οργανώσεων στο έδαφος της Ουκρανίας που θα αναλάμβαναν την διασπορά του Ρωσικού αφηγήματος και την οργάνωση των ντόπιων παραστρατιωτικών οργανώσεων.²³⁵ Επιπρόσθετα στην Ουκρανία έδρασαν υπό τον κεντρικό έλεγχο της Μόσχας και άλλες παραστρατιωτικές ομάδες όπως οι «Λύκοι της νύχτας» οι οποίοι κατά τα λεγόμενά τους θα διασφάλιζαν την εγκυρότητα του δημοψηφίσματος για την προσάρτηση της Κριμαίας από τη Ρωσία, οι κοζάκοι οι οποίοι δραστηριοποιήθηκαν κυρίως στο Ντομπάς και οι «Chetnik»²³⁶.²³⁷ Η μοναδική φανερή στρατιωτική κίνηση της Μόσχας προ της εφαρμογής του τελικού σταδίου εφαρμογής του «υβριδικού πολέμου» στη Κριμαία ήταν η διεξαγωγή ασκήσεων μεγάλης κλίμακας στα Ανατολικά σύνορα της Ουκρανίας προκειμένου

²³⁴ Κωνσταντίνος Χουζούρης, «*Η υβριδική διάσταση της σύγκρουσης Ρωσίας – Ουκρανίας* στο Σάββας Καλεντερίδης, «*Υβριδικοί Πόλεμοι*», (Αθήνα, εκδόσεις Ινφογνώμων, 2021). σ 161.

²³⁵ E-amyna, *Το Νέο Ρωσικό Στρατιωτικό Δόγμα και η Εφαρμογή του Υβριδικού Πολέμου στην Ουκρανία*, 09 Μαρτίου 2017, <http://e-amyna.com/%CF%84%CE%BF-%CE%BD%CE%AD%CE%BF-%CF%81%CF%89%CF%83%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%B9%CF%89%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CE%B4%CF%8C%CE%B3%CE%BC%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B7-%CE%B5>, πρόσβαση 16 Οκτώβριος 2022.

²³⁶ Ομάδα Σέρβων παραστρατιωτικών που έδρασαν στην Κριμαία.

²³⁷ Κωνσταντίνος Χουζούρης, «*Η υβριδική διάσταση της σύγκρουσης Ρωσίας – Ουκρανίας* στο Σάββας Καλεντερίδης, «*Υβριδικοί Πόλεμοι*», (Αθήνα, εκδόσεις Ινφογνώμων, 2021). σ 154.

να αποκρύψει (Maskirovka)²³⁸ την μεταφορά στρατού και μονάδων Spetsnaz²³⁹ στη περιοχή της Κριμαίας.²⁴⁰

Η Ρωσία είχε δημιουργήσει το αφήγημα της προστασίας των καταπιεσμένων ρωσόφωνων πληθυσμών, αλλά σε καμία περίπτωση δεν διέθετε τη διεθνή νομιμότητα για μια επέμβαση στην Ουκρανία. Ο «υβριδικός πόλεμος» έρχεται να λύσει αυτό το πρόβλημα με την εμφάνιση στρατού που δεν φέρει εθνόσημο. Η διεθνής κοινότητα είναι σε θέση να καταλάβει ότι πρόκειται για ρωσικό στρατό, αλλά δεν μπορεί να το ισχυριστεί επίσημα ώστε να μπορεί να λάβει μέτρα. Από την πλευρά της η Μόσχα διαμηνύει ότι μάλλον είναι Ρώσοι, τους οποίους όμως δεν έχει διατάξει η ίδια να διεξάγουν επιχειρήσεις στην Ουκρανία, αλλά βρίσκονται εκεί με ιδιωτική πρωτοβουλία, άλλωστε δεν καταλαμβάνουν στρατιωτικές εγκαταστάσεις αλλά κυβερνητικά κτήρια (αρχή της αληθοφανούς διάψευσης). Στο τέλος η Ρωσία «αναγκάστηκε» να στείλει στρατό λόγω της διαφαινόμενης πρόθεσης της «νεοναζιστικής» κυβέρνησης της Ουκρανίας να εκδιώξει τον ρωσικό πληθυσμό από τις εστίες του, πετυχαίνοντας τον τέλειο αιφνιδιασμό των Ουκρανικών ενόπλων δυνάμεων, αφού κατάφερε να αποσπάσει την Κριμαία χωρίς να ανταλλάξουν ούτε μια σφαίρα οι δύο τακτικοί στρατοί.

Η περίπτωση του Ντομπάς έχει τα ίδια χαρακτηριστικά με την περίπτωση της Κριμαίας ως προς την μεθοδολογία της εφαρμογής του «υβριδικού πολέμου», με την μόνη διαφορά ότι μια πιθανή προσάρτηση του Ντομπάς στη Ρωσική Ομοσπονδία ενδεχομένως να απαιτούσε ανοιχτή ένοπλη αντιπαράθεση με τη Δύση.²⁴¹ Εν μέρει η σκέψη αυτή αποδείχθηκε ορθή, αφού το σύνολο του δυτικού κόσμου στον εν εξελίξει πόλεμο της Ρωσίας με την Ουκρανία έχει ταχθεί με το μέρος της δεύτερης, χωρίς μάλιστα να έχει εμπλακεί σε απευθείας

²³⁸ Η τέχνη της απόκρυψης σε στρατηγικό, επιχειρησιακό και τακτικό επίπεδο.

²³⁹ Ομάδες συλλογής πληροφοριών που δρουν πίσω από τις εχθρικές γραμμές συγκεκαλυμένα. Είναι τα επονομαζόμενα «πράσινα ανθρωπάκια» που εμφανίστηκαν χωρίς διακριτικά τακτικού στρατού στην Κριμαία.

²⁴⁰ Κωνσταντίνος Χουζούρης, «Η υβριδική διάσταση της σύγκρουσης Ρωσίας – Ουκρανίας στο Σάββας Καλεντερίδης, «Υβριδικοί Πόλεμοι», (Αθήνα, εκδόσεις Ινφογνώμων, 2021). σ 161.

²⁴¹ Ibid.

ένοπλη αντιπαράθεση με τη Ρωσία, αλλά ενισχύοντας δε την Ουκρανία με σύγχρονο πολεμικό υλικό.

4.3 Το Νέο Στρατηγικό Δόγμα του NATO

4.3.1 Γενικά

Μετά το τέλος του Β' Παγκόσμιου Πολέμου και ιδιαίτερα τις τελευταίες δεκαετίες η συζήτηση σε θέματα ασφάλειας και άμυνας απέκλειαν την περίπτωση μιας χερσαίας επίθεσης στην Ευρώπη. Υπό αυτό το πρίσμα η προετοιμασία τόσο των χωρών της Ευρώπης μεμονωμένα, αλλά και η στρατηγική στόχευση της Βορειοατλαντικής συμμαχίας, πέρα από την συντήρηση της αποτρεπτικής της ικανότητας, ήταν προσανατολισμένη κυρίως σε απειλές νέου τύπου όπως αυτές στον κυβερνοχώρο, στο πεδίο της οικονομίας, της τεχνολογίας και του διαστήματος. Η εισβολή της Ρωσικής Ομοσπονδίας στην Ουκρανία στις 24 Φεβρουαρίου 2022 ήρθε για να τα αλλάξει όλα. Μία χώρα, μόνιμο μέλος του Συμβουλίου Ασφάλειας των Ηνωμένων Εθνών, η οποία μέχρι πρότινος μιλούσε τη γλώσσα της διπλωματίας και διαπραγματεύονταν ως σύγχρονο πολιτισμένο κράτος έπραξε το αδιανόητο, πυροδοτώντας την αντίδραση της Δύσης και τον μετασχηματισμό της στρατηγικής του NATO, η οποία ενσαρκώθηκε με το νέο στρατηγικό Δόγμα που φέρει τον τίτλο «Στρατηγική Αντίληψη 2022».

4.3.2 Στρατηγική Αντίληψη 2022

Προκειμένου να αποφασιστεί η νέα στρατηγική αντίληψη²⁴² συγκεντρώθηκαν οι αρχηγοί των κρατών της Βορειοατλαντικής συμμαχίας στη Μαδρίτη στις 29 Ιουνίου 2022 στο πλαίσιο της συνόδου κορυφής του NATO, όπου επανεπιβεβαιώθηκαν οι ισχυροί δεσμοί μεταξύ των κρατών μελών και η προσήλωσή τους στην κοινή άμυνα και ασφάλεια έναντι οποιουδήποτε εξωτερικού εχθρού. Η νέα στρατηγική αντίληψη θέτει ως βασικό σκοπό του NATO την διασφάλιση της συλλογικής άμυνας η οποία συνίσταται στην αποτροπή και άμυνα βάσει του άρθρου 5 και αποτελεί την θεμέλια αρχιτεκτονική άμυνας της

²⁴² NATO 2022, *Strategic Concept*, 30 Ιουνίου 2022, <https://www.nato.int/strategic-concept>, πρόσβαση 27 Οκτωβρίου 2022.

βορειοατλαντικής συμμαχίας, στην πρόληψη και διαχείριση κρίσεων και στη συλλογική ασφάλεια.

Ως γενική αρχή τέθηκε η αναγκαιότητα να συνεχίσει να είναι η συμμαχία εξοπλισμένη με πυρηνικά όπλα για όσο χρονικό διάστημα οι εν δυνάμει αντίπαλοι θα έχουν τέτοιες δυνατότητες, εις τρόπο που *η ισχύς να λειτουργεί ως εργαλείο άσκησης πολιτικής*²⁴³. Σκοπός της υιοθέτησης αυτής της πολιτικής είναι η διατήρηση της παγκόσμιας ειρήνης μέσω της ισορροπίας ισχύος, θέτοντας ως παράλληλο στόχο τη δημιουργία ενός νέου περιβάλλοντος ασφάλειας στο μέλλον χωρίς πυρηνικά όπλα. Ενώ, πολύ σημαντικός παράγοντας στην υλοποίηση της Στρατηγικής Αντίληψης είναι η ικανότητα τόσο της εθνικής όσο και της συλλογικής ανθεκτικότητας που θα εξασφαλίσει την προστασία των εθνών, των κοινωνιών και των κοινών αξιών της συμμαχίας.

Το όραμα που έθεσαν οι ηγέτες των κρατών της συμμαχίας κατά την διάρκεια της συνόδου κορυφής στη Μαδρίτη ήταν ο σεβασμός της κυριαρχίας και της εδαφικής ακεραιότητας των κρατών εντός των διεθνώς αναγνωρισμένων συνόρων τους, ο σεβασμός στα ανθρώπινα δικαιώματα και η δυνατότητα κάθε χώρας να θέτει τον δικό της προσανατολισμό σεβόμενη όμως τις βασικές αρχές που θα αποκλείουν συμπεριφορές επιθετικότητας και εξαναγκασμού. Ενώ παράλληλα η συμμαχία παραμένει ανοικτή σε κάθε συνεργασία που θα στηρίζεται στους ανωτέρω στόχους. *Όπως ειπώθηκε από τον Αμερικανό John Baiden για την σύνοδο του NATO στη Μαδρίτη: «Αυτή η σύνοδος αφορούσε την ενίσχυση της συμμαχίας μας, την αντιμετώπιση προκλήσεων στον κόσμο μας ως έχει σήμερα και των απειλών που θα αντιμετωπίσουμε στο μέλλον».*²⁴⁴

Η ανάλυση του στρατηγικού περιβάλλοντος, σύμφωνα με την στρατηγική αντίληψη, θεωρεί ότι ο ευρωατλαντικός χώρος δεν μπορεί να χαρακτηρίζεται πλέον ως ειρηνικός, λόγω της Ρωσικής αναθεωρητικής στάσης η οποία επηρεάζει

²⁴³ Kenneth Waltz (μφ. Κ. Κολιόπουλος), *Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής*, (Αθήνα: Ποιότητα, 2011). σ 28.

²⁴⁴ Μαργαρίτα Βέργολα, *Το Νέο Δυστοπικό Δόγμα του NATO*, 01 Ιουλίου 2022, https://www.efsyn.gr/kosmos/eyropi/350420_neo-dystopiko-dogma-toy-nato, πρόσβαση 23 Οκτωβρίου 2022.

τόσο την Ευρωπαϊκή αρχιτεκτονική ασφάλειας όσο και την απριόρι εδαφική ακεραιότητα των ευρωπαϊκών κρατών. Η διαμορφούμενη κατάσταση ασφάλειας στη γηραιά ήπειρο επιβάλλει, κατά τον Αμερικανό πρόεδρο, *την περαιτέρω στρατιωτικοποίησή της σε μια «μάχη μεταξύ της δημοκρατίας και του αυταρχισμού»*.²⁴⁵ Η Ρωσική Ομοσπονδία είναι η σημαντικότερη και πιο άμεση απειλή για την ασφάλεια των μελών του ΝΑΤΟ, η οποία είναι αποδεδειγμένα πρόθυμη να χρησιμοποιήσει βία προκειμένου να πετύχει τους στρατηγικούς σκοπούς της. Σε αυτή την προσπάθεια χρησιμοποιεί επί του παρόντος όλο το εύρος των δυνατοτήτων της πλην της πυρηνικής ισχύος. Ήτοι συμβατικά όπλα, κυβερνοεπιθέσεις, υβριδικό πόλεμο, τακτικές εξαναγκασμού και προσαρτήσεις με σκοπό να θέσει στη σφαίρα επιρροής της και υπό τον έλεγχό της κάθε κρατική οντότητα που θέτει, κατά την άποψη της, την ασφάλειά της σε κίνδυνο. Από την άλλη πλευρά το ΝΑΤΟ δεν θεωρεί τον εαυτό του απειλή για την Ρωσική Ομοσπονδία, αλλά οπωσδήποτε οι δυνατότητες αποτροπής και άμυνας της συμμαχίας θα ενισχυθούν σημαντικά, αυξάνοντας τους αμυντικούς προϋπολογισμούς το κάθε μέλος ξεχωριστά και προωθώντας συνεργασίες με όσους οργανισμούς ασπάζονται τις κοινές αξίες της συμμαχίας. Σύμφωνα με την Ινώ Αφεντούλη *«Η δημιουργία μιας γραμμής άμυνας από την Βόρεια Θάλασσα μέχρι την Μαύρη Θάλασσα που θα συμπεριλαμβάνει τις Βαλτικές χώρες, την Πολωνία, την Ρουμανία και την Βουλγαρία πρέπει να θεωρείται επιβεβλημένη»*.

Η εμβάθυνση της στρατηγικής / εταιρικής σχέσης της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας (ΛΔΚ) με τη Ρωσική Ομοσπονδία είναι άλλο ένα σημείο που προβληματίζει τη συμμαχία. Αν και το Πεκίνο δεν έχει δείξει, εν γένει, δείγματα επιθετικής πολιτικής σε στρατηγικό επίπεδο, μακροπρόθεσμα ενδέχεται να απειλήσει τη Δύση. Επί του παρόντος η προσπάθεια της ΛΔΚ να εδραιωθεί ως παγκόσμια δύναμη βασίζεται κυρίως στη ήπια ισχύ, χωρίς βέβαια να παραβλέπουμε ότι ο αμυντικός της προϋπολογισμός έχει αυξηθεί σημαντικά τα τελευταία χρόνια. Σε κάθε περίπτωση το ΝΑΤΟ επιβάλλεται να προετοιμάζεται για μια μελλοντική αναμέτρηση με τη ΛΔΚ όχι απαραίτητα μόνο σε στρατιωτικό

²⁴⁵ Ibid.

επίπεδο, αλλά και στο πεδίο του κυβερνοχώρου, της τεχνολογίας και της οικονομίας.

Ολοένα και περισσότερο αντιμετωπίζουμε παράγοντες αυταρχισμού οι οποίοι επενδύουν σε συμβατικούς και πυρηνικούς εξοπλισμούς προσπαθώντας να αποσταθεροποιήσουν την παγκόσμια τάξη πραγμάτων. Παρεμβαίνουν στις δημοκρατικές διαδικασίες του Δυτικού κόσμου και θέτουν σε κίνδυνο την ασφάλεια των πολιτών. Εκμεταλλεύονται κάθε μέσο, όπως εργαλειοποίηση του μεταναστευτικού, υβριδικές τακτικές, χειραγώγηση της ενέργειας, οικονομικός καταναγκασμός, πόλεμος δι' αντιπροσώπων, τρομοκρατία, ασύμμετρες απειλές κ.α, προκειμένου να δημιουργήσουν μια νέα τάξη πραγμάτων στην οποία θα είναι πρωταγωνιστές τα καθεστώτα τους.

Επικεντρώνοντας στην δυνατότητα αποτροπής και άμυνας της συμμαχίας θα πρέπει να γίνει σαφές σε κάθε επίδοξο αντίπαλο που ονειρεύεται ότι μπορεί να καταλύσει την κυριαρχία των μελών της ότι το NATO είναι έτοιμο να δείξει τη δύναμη και αποφασιστικότητα για να υπερασπιστεί κάθε εκατοστό συμμαχικού εδάφους. Άλλωστε αυτή η δέσμευση είναι η πεμπτουσία της συμμαχίας. Η επίτευξη αυτού του στρατηγικού στόχου θα επιτευχθεί μέσω της περαιτέρω αμυντικής θωράκισης η οποία θα συμπεριλαμβάνει τόσο συμβατικές όσο και πυρηνικές δυνατότητες, ενώ παράλληλα θα πρέπει να αυξηθεί η παρουσία των συμμαχικών στρατευμάτων σε ξηρά, αέρα και θάλασσα στις περιοχές ενδιαφέροντας δείχνοντας έμπρακτα την πρόθεση αποτροπής. Ιδιαίτερα η ασφάλεια στη θάλασσα είναι κομβικής σημασίας για την διασφάλιση της ειρήνης και της ευημερίας των πολιτών, αφού η εξασφάλιση της ελεύθερης ναυσιπλοΐας και των εμπορικών θαλάσσιων διαδρομών εγγυόνται την επάρκεια αγαθών και ενέργειας με απότοκο την οικονομική άνθιση.

Η τρομοκρατία, σε όλες τις μορφές, παραμένει, στην νέα στρατηγική αντίληψη, η πιο άμεση ασύμμετρη απειλή για την ασφάλεια των πολιτών της συμμαχίας. Η τρομοκρατική επίθεση της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001 στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής ήταν το εναρκτήριο λάκτισμα για την συμμαχία να θέσει την παγκόσμια τρομοκρατία ως απειλή για ολόκληρο το Δυτικό κόσμο. Αργότερα οι τρομοκρατικές επιθέσεις σε διάφορες Ευρωπαϊκές πρωτεύουσες έδειξαν με τον

πιο χαρακτηριστικό τρόπο της αναγκαιότητα αντιμετώπισης του φαινομένου. Η Αλ Κάιντα και το Ισλαμικό κράτος καθώς και τα παρακλάδια τους στο Σαχέλ και το Κέρας της Αφρικής παραμένουν οι κύριες απειλές τρομοκρατίας.²⁴⁶ Ενώ μια πιθανή δυναμική επανεμφάνιση της Αλ Κάιντα στο Αφγανιστάν δεν πρέπει να θεωρείται αβέβαιη, ιδιαίτερα στη περίπτωση που οι Ταλιμπάν δείξουν σχετική ανοχή.²⁴⁷

Τα Δυτικά Βαλκάνια και η περιοχή της Μαύρης Θάλασσας, σύμφωνα με το νέο στρατηγικό δόγμα του NATO, ανήκουν στις περιοχές ιδιαίτερης στρατηγικής σημασίας για τη συμμαχία. Η πολιτική διεύρυνσης του NATO στην εν λόγω περιοχή παραμένει υψηλής προτεραιότητας υπόθεση και η πρόθεση της συμμαχίας είναι η ενίσχυση των χωρών της περιοχής, ώστε να μπορούν να αντιμετωπίζουν τις ενδεχόμενες απειλές ενισχύοντας την ανθεκτικότητά τους. Άλλες περιοχές που φαίνεται να είναι του άμεσου στρατηγικού ενδιαφέροντος της συμμαχίας είναι η Βόρεια Αφρική και η Μέση Ανατολή καθώς και οι θαλάσσιες περιοχές του Ινδικού και Ειρηνικού Ωκεανού με το σκεπτικό ότι οι όποιες εξελίξεις σε αυτές τις περιοχές επηρεάζουν άμεσα την ευρωατλαντική συμμαχία στο πεδίο της ασφάλειας.

4.3.3 Η Διαμόρφωση της Στρατηγικής Αντίληψης υπό το Πρίσμα της Πυρηνικής Προοπτικής

Αν επιχειρούσαμε να χωρίσουμε ιστορικά την πυρηνική εποχή σε περιόδους, τότε θα διακρίναμε την περίοδο μετά το τέλος του Β' Παγκόσμιου Πολέμου και πριν την έναρξη του Ψυχρού Πολέμου, την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου και τέλος την μεταψυχροπολεμική περίοδο. Με την λήξη του Β' ΠΠ η ανθρωπότητα είχε βιώσει τα γεγονότα στη Χιροσίμα και το Ναγκασάκι και η μονοπωλιακή κατοχή της ατομικής βόμβας από τις ΗΠΑ όριζε πλέον το πλαίσιο

²⁴⁶ Cendric Perrin, *Russia's Invasion of Ukraine: Implications for Allied Collective Defence and Imperatives for the New Strategic Concept*, <https://www.nato-pa.int/download-file?filename=/sites/default/files/2022-06/013%20DSC%2022%20E%20-%20STRATEGIC%20CONCEPT%20-%20PERRIN%20REPORT.pdf>, πρόσβαση 27 Οκτωβρίου 2022.

²⁴⁷ Ibid.

διαμόρφωσης των διεθνών σχέσεων.²⁴⁸ Η χρήση της ατομικής βόμβας από τις ΗΠΑ λειτούργησε ως καταλύτης για τον τερματισμό ενός πολέμου που είχε πληγώσει ανεπανόρθωτα την ανθρωπότητα δημιουργώντας την πεποίθηση ότι η ατομική βόμβα μπορεί να είναι «το όπλο που θα τερμάτιζε όλους τους πολέμους». Ωστόσο, η εποχή του Ψυχρού Πολέμου ξεκινά ουσιαστικά με την ανακοίνωση του Δόγματος Τρούμαν²⁴⁹ και του Σχεδίου Μάρσαλ²⁵⁰ που αποτέλεσαν την αφετηρία της εφαρμογής της πολιτικής ανάσχεσης²⁵¹ (containment) της Σοβιετικής Ένωσης, με σκοπό τον περιορισμό της επέκτασης και επιρροής της στις χώρες της Ανατολικής Μεσόγειου και της Μέσης Ανατολής.

Η προνομακική κατάσταση των ΗΠΑ να κατέχουν αποκλειστικά την πυρηνική τεχνολογία σταματά το 1949 με την ανάπτυξη πυρηνικών όπλων από τη Σοβιετική Ένωση, όπου ο Ψυχρός Πόλεμος μπαίνει σε μια νέα φάση, αυτής της «ισορροπίας του τρόμου»²⁵², αλλάζοντας τις προτεραιότητες της στρατηγικής της αποτροπής. Αν και η Σοβιετική Ένωση μέχρι την κατασκευή διηπειρωτικών πυραύλων δεν είχε την δυνατότητα να πλήξει το έδαφος των ΗΠΑ σε αντίθεση με τις ΗΠΑ που είχαν την δυνατότητα αυτή μέσω προκεχωρημένων βάσεων στην Ευρωπαϊκή Ήπειρο. Ωστόσο, η Σοβιετική Ένωση διέθετε τον πιο ισχυρό συμβατικό στρατό που θα μπορούσε να καταλάβει σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα οποιοδήποτε ευρωπαϊκό κράτος. Η Ευρώπη κατεστραμμένη από τις συνέπειες του παγκοσμίου πολέμου βρίσκονταν σε κατάσταση ανοικοδόμησης και ουσιαστικά δεν διέθετε καμία αμυντική δυνατότητα έναντι της ΕΣΣΔ με αποτέλεσμα να έχει αφήσει την ασφάλειά της στην πυρηνική ομπρέλα των ΗΠΑ, όπως πρόδηλα φανερώνει και η ίδρυση του NATO λίγο αργότερα από την

²⁴⁸ Γιάννης Βαληνάκης και Κωνσταντίνα Μπότσιου, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στην Πυρηνική Εποχή*, (Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, 2008). σ 18-31.

²⁴⁹ Πολιτική διακήρυξη για οικονομική και στρατιωτική υποστήριξη των ΗΠΑ στην Ελλάδα και την Τουρκία, ώστε να αποφευχθεί η ένταξή τους στην Σοβιετική σφαίρα επιρροής.

²⁵⁰ Οικονομική Βοήθεια των ΗΠΑ για την ανάκαμψη των χωρών της Ευρώπης μετά τον Β΄ΠΠ και της ανάσχεσης της επέκτασης του Κομμουνισμού που έθιγε τα συμφέροντα των ΗΠΑ.

²⁵¹ Απερίφραστη διατύπωση των διαφωνιών με την ΕΣΣΔ, αποδοχή της μέχρι τότε επέκτασης της ΕΣΣΔ αλλά άρνηση για περαιτέρω επέκταση, ενίσχυση της οικονομικής και στρατιωτικής ισχύος της Δύσης (ΗΠΑ, Ευρώπη), συνέχιση του διαλόγου με ΕΣΣΔ.

²⁵² Οι δύο υπερδυνάμεις εκλαμβάνουν ως απειλή των ζωτικών τους συμφερόντων οποιαδήποτε προσπάθεια μεταβολής της ισορροπίας ισχύος, υιοθετώντας κατάλληλες στρατηγικές εξωτερικής πολιτικής.

απόκτηση πυρηνικής τεχνολογίας από την ΕΣΣΔ. Ο επανεξοπλισμός της Ευρώπης πλέον ήταν θέμα χρόνου. Η απειλή της εξάπλωσης της Σοβιετικής Ένωσης και του κομμουνισμού στην ευρύτερη περιοχή της Ευρώπης θα όριζαν την πορεία της Δύσης με το πιο χαρακτηριστικό τρόπο. Ενώ, εκ μέρους της Γαλλίας και του Ηνωμένου Βασιλείου, είχαν αρχίσει οι πρώτες συζητήσεις για ανάπτυξη πυρηνικών όπλων στο πλαίσιο της αμυντικής τους θωράκισης έναντι της Σοβιετικής Ένωσης τόσο σε εθνικό όσο και σε ευρύτερο ευρωπαϊκό επίπεδο συμπληρωματικά στην πυρηνική ομπρέλα των ΗΠΑ. Η ανάγκη για μια ευρύτερη αρχιτεκτονική ασφάλειας στον ευρωατλαντικό χώρο είχε πλέον αρχίσει να λαμβάνει χαρακτηριστικά επιτακτικής ανάγκης.

Οι ΗΠΑ από την αντίληψη ότι η ατομική βόμβα αποτελεί το κυρίαρχο μέσο αποτροπής και αφού πλέον είχε χάσει την αποκλειστική κατοχή πυρηνικών, ξεκίνησε να διαμορφώνει νέες στρατηγικές αποτροπής. Έτσι το 1954 διατυπώθηκε από τον Τζον Ντάλλες²⁵³ η στρατηγική των μαζικών αντιποίνων ως: *«η δυνατότητα των ΗΠΑ να προβαίνουν σε μαζικά αντίποινα που είναι παράλληλα με τα κλασσικά μέσα άμυνας ένα πρόσθετο μέσο αποτροπής του αντιπάλου από επίθεση»*.²⁵⁴ Με άλλα λόγια οι ΗΠΑ θα εξαπέλυαν μαζική πυρηνική προσβολή εναντίων της Σοβιετικής επίθεσης στην περίπτωση επίθεσης της τελευταίας εναντίων της Δυτικής Ευρώπης.

Το δόγμα των μαζικών αντιποίνων ως προς την ασφάλεια της Δυτικής Ευρώπης, βασίστηκε στο γεγονός ότι η Σοβιετική Ένωση δεν είχε την δυνατότητα να επιτεθεί εναντίον των ΗΠΑ στο έδαφός τους, έτσι σε ενδεχόμενη επίθεση της ΕΣΣΔ σε Ευρωπαϊκό έδαφος θα ενεργοποιούσε με ασφάλεια το δόγμα μαζικών αντιποίνων και υπό αυτό το πρίσμα το εν λόγω δόγμα πρόσφερε επαρκές επίπεδο αποτροπής. Όλα άλλαξαν όταν η ΕΣΣΔ απέκτησε τη δυνατότητα να επιτεθεί στο έδαφος των ΗΠΑ μέσω βαλλιστικών διηπειρωτικών πυραύλων. Οι ευρωπαίοι ηγέτες δεν μπορούσαν πλέον να είναι σίγουροι ότι οι ΗΠΑ θα

²⁵³ Αμερικανός Διπλωμάτης, Υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ (1953 – 1959) επί προεδρίας Ντουαίτ Αϊζενχάουερ.

²⁵⁴ Brondie Bernard, *The Absolute Weapon*, (New York: Hartcourt 1946). p 76 στο Γιάννης Βαληνάκης και Κωνσταντίνος Μπότσιου, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στην Πυρηνική Εποχή*, (Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, 2008). σ 129.

προέβαιναν σε μαζικά αντίποινα εναντίων της Σοβιετικής Ένωσης διακινδυνεύοντας της ασφάλεια της ίδιας τους της πατρίδας. Οι ΗΠΑ προκειμένου να αντιμετωπίσουν αυτό το πρόβλημα και να διατηρήσουν την δυνατότητα δεύτερου πλήγματος ανέπτυξαν πυρηνικούς πυραύλους σε Ευρωπαϊκό έδαφος (Ηνωμένο Βασίλειο, Ιταλία) και Τουρκία, ενώ παράλληλα εξόπλισαν με πυρηνικά όπλα υποβρύχια, τα οποία διατηρούν υψηλή επιβιωσιμότητα λόγω της δυσκολίας εντοπισμού τους. Οι δύο υπερδυνάμεις πλέον είχαν εκατέρωθεν την ικανότητα πυρηνικής επίθεσης εναντίον η μια της άλλης, καθιστώντας την αμοιβαία αποτροπή πιο σταθερή, άρα και την παγκόσμια ειρήνη πιο πιθανή.²⁵⁵

Η υιοθέτηση ενός νέου δόγματος, μετά τις τελευταίες εξελίξεις ήταν αναγκαία. Σύμφωνα με τον Χένρι Κίσινγκερ *η δύναμη των ΗΠΑ έπρεπε να προσαρμοστεί στους σκοπούς που θα την ανάγκαζαν να αγωνιστεί, δηλαδή η τιμωρία του εχθρού έπρεπε να είναι αναλογική της σημαντικότητάς του*. Υπό αυτό το πρίσμα η τεχνολογική προσπάθεια των ΗΠΑ επικεντρώθηκε στην ανάπτυξη τακτικών πυρηνικών όπλων²⁵⁶, τα οποία θα μπορούσαν να λειτουργήσουν αποτρεπτικά σε τοπικό επίπεδο, χωρίς ενδεχομένως η χρήση τους να οδηγήσει σε ολοκληρωτικό πυρηνικό πόλεμο με χρήση στρατηγικών πυρηνικών όπλων, όπως οι διηπειρωτικοί πύραυλοι. Με άλλα λόγια το νέο πυρηνικό δόγμα υιοθετούσε τη θεωρία της κλιμακωτής ανταπόδοσης²⁵⁷ ως μέσω αποτροπής και συγκράτησης ενός πυρηνικού ολέθρου που αναμφισβήτητα θα ενεργοποιούσε το δόγμα των μαζικών αντιποίνων με την ολοσχερή καταστροφή των αντιπάλων. «Τα κύρια εργαλεία πρακτικής εφαρμογής της κλιμακωτής αντίδρασης ήταν: α) η διεύρυνση των δυνατοτήτων συμβατικής και μη συμβατικής άμυνας, β) η επέκταση του οπλοστασίου στρατηγικών πυραύλων, γ) η παγίωση των

²⁵⁵ Γιάννης Βαληνάκης και Κωνσταντίνα Μπότσιου, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στην Πυρηνική Εποχή*, (Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, 2008). σ 144.

²⁵⁶ Πυρηνικά όπλα μικρού βεληνεκούς, τα οποία τακτικά θα χρησιμοποιούταν μετά την εξάντληση της άμυνας με συμβατικά μέσα. Αποτελούν θα λέγαμε τον συνδετικό κρίκο συμβατικών και στρατηγικών πυρηνικών όπλων.

²⁵⁷ Η νέα αυτή στρατηγική που ελάμβανε υπόψη της την συμμετρία απειλών, συμφερόντων και διαθέσιμων μέσων υιοθετήθηκε επίσημα από το NATO το 1967.

υφισταμένων αμυντικών συμμαχιών, δ) η έμφαση σε μη στρατιωτικές πτυχές της αποτροπής και ε) η προαγωγή των διαπραγματεύσεων με τους Σοβιετικούς».²⁵⁸

Τα επόμενα χρόνια και μέχρι την πτώση του υπαρκτού σοσιαλισμού δεν παρατηρήθηκε αλλαγή στη βασική φιλοσοφία των πυρηνικών δογμάτων που στηρίζονταν στην αποτροπή και τα αντίποινα. Υπήρξαν προσπάθειες ελέγχου των εξοπλισμών μέσω διαβουλεύσεων και συνθηκών. Η μόνη προσπάθεια αλλαγής φιλοσοφίας στην αντιμετώπιση της πυρηνικής απειλής έγινε από την κυβέρνηση Ρέιγκαν το 1983 με την λεγόμενη «Στρατηγική Αμυντική πρωτοβουλία», η οποία φιλοδοξούσε να καταστήσει τα πυρηνικά όπλα «άχρηστα» μέσω ανάπτυξης αμυντικών συστημάτων άρνησης (denial).²⁵⁹ Η πρωτοβουλία αυτή αντιμετωπίστηκε με σκεπτικισμό από τους Ευρωπαίους ηγέτες οι οποίοι πίστευαν ότι πίσω από αυτή τη στρατηγική κρύβεται η σταδιακή απεμπλοκή των ΗΠΑ από τη εξασφάλιση της Ευρωπαϊκής άμυνας. Τελικά η διάλυση της ΕΣΣΔ πρόλαβε την όποια υλοποίηση του εν λόγω προγράμματος, το οποίο παρέμεινε ως υπόθεση εργασίας.

Σε Ευρωπαϊκό επίπεδο η συζήτηση για απόκτηση πυρηνικών δυνατοτήτων ξεκίνησε στα τέλη της δεκαετίας του 50' με πρωταγωνιστές τη Γαλλία και το Ηνωμένο Βασίλειο. Στη Γαλλία υπήρξε αντιπαράθεση του πολιτικού κόσμου για το κατά πόσο η Γαλλία θα έπρεπε να μετατραπεί σε μια αυτόνομη πυρηνική δύναμη ή να αποτελέσει μέρος μιας ευρύτερης Ευρωπαϊκής πυρηνικής δυνατότητας. *Η πρώτη διατύπωση του πυρηνικού Γαλλικού δόγματος, «αποτροπή του δυνατού από τον αδύνατο»²⁶⁰, ήρθε από τον Στρατηγό Ντε Γκωλ ο οποίος υπογράμμισε: «Πέρα από μια ορισμένη πυρηνική ικανότητα (...) η αναλογία των μέσων που παρατίθενται δεν έχει πια απόλυτη αξία. Πράγματι μία που οι άνθρωποι και οι χώρες πεθαίνουν μια φορά, η αποτροπή υπάρχει από τη*

²⁵⁸ Γιάννης Βαληνάκης και Κωνσταντίνα Μπότσιου, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στην Πυρηνική Εποχή*, (Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, 2008). σ 149.

²⁵⁹ Ibid., σ 217-220.

²⁶⁰ Οι στόχοι πρέπει να είναι πόλεις και όχι στρατιωτικές εγκαταστάσεις, η προστασία πληθυσμού απέναντι σε πυρηνική επίθεση είναι ουτοπική, τουλάχιστον δυο υποβρύχια με πυρηνικά πρέπει να είναι σε περιπολία κάθε στιγμή έτοιμα για δράση (αντίποινα) και η απειλή πιθανών αντιποίνων καλύπτει κάθε ενδεχόμενη επίθεση εναντίον γαλλικού εδάφους και μόνο.

στιγμή που α) έχει κανείς τα μέσα να πληγώσει θανάσιμα τον υποψήφιο εισβολέα, β) είναι κανείς αποφασισμένος να το κάνει και γ) ο επιτιθέμενος τα γνωρίζει όλα αυτά καλά».²⁶¹ Σε κάθε περίπτωση η Γαλλία καθ' όλη τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου τάχθηκε υπέρ την ανάπτυξης Ευρωπαϊκών δομών άμυνας και ασφάλειας στις οποίες θα διατηρούσε η ίδια πρωταγωνιστικό ρόλο. Από την άλλη πλευρά το Ηνωμένο Βασίλειο διατηρώντας ακλόνητη την πεποίθηση της διατήρησης της αξιοπιστίας των Αμερικανικών εγγυήσεων ασφάλειας ήρθε σε μια συνεννόηση²⁶² με την Αμερικανική πλευρά για ανάπτυξη πυρηνικών όπλων υπό το πνεύμα ενός δεύτερου κέντρου λήψης απόφασης που θα δημιουργεί αβεβαιότητα στον αντίπαλο. Με άλλα λόγια η πυρηνική απάντηση πλέον θα μπορούσε να δοθεί είτε από τις ΗΠΑ, είτε από το Ηνωμένο Βασίλειο, είτε από τη Γαλλία, είτε ακόμα και συνδυαστικά.²⁶³

Μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και την διάλυση της ΕΣΣΔ, επανήλθε στο προσκήνιο η ανησυχία της διάδοσης των πυρηνικών όπλων και εν γένει των όπλων μαζικής καταστροφής αφενός σε τρίτες χώρες²⁶⁴, οι οποίες δεν δεσμεύονται από διεθνείς συνθήκες και αφετέρου σε μη κρατικούς φορείς / μορφώματα συνδεδεμένα με τη διεθνή τρομοκρατία. Εν πολλοίς, τα πυρηνικά όπλα παράλληλα με την παραδοσιακή τους χρήση, αυτή της πειστικής αποτροπής, αποκτούν μια νέα δυναμική, υπό την κατοχή λιγότερο ισχυρών δρώντων, οι οποίοι ενδεχομένως θα επιδιώξουν την επιβολή των επιδιώξεών τους έναντι των ισχυρών του πλανήτη. Αυτή η προοπτική, σε συνδυασμό με τις παραδοσιακές πυρηνικές δυνάμεις (Ρωσία, Κίνα), που προϊόντος του χρόνου αυξάνουν την διεθνή τους επιρροή, αλλά και η συνύπαρξη στην πυρηνική εξίσωση απρόβλεπτων ηγετών όπως της Β. Κορέας, θέτει σε κίνδυνο την παγκόσμια σταθερότητα και απαιτεί την υιοθέτηση νέων κατάλληλων

²⁶¹ Συνέντευξη τύπου, 14/1/1963, στο Γιάννης Βαληνάκης και Κωνσταντίνα Μπότσιου, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στην Πυρηνική Εποχή*, (Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, 2008). σ 270.

²⁶² Συμφωνία του Νασσάου το 1962 μεταξύ του Προέδρου Κέννεντι και του Βρετανού πρωθυπουργού Μακμίλλαν.

²⁶³ Γιάννης Βαληνάκης και Κωνσταντίνα Μπότσιου, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στην Πυρηνική Εποχή*, (Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, 2008).σ 266-280.

²⁶⁴ Πχ: Πακιστάν, Ινδία, Β. Κορέα, Ιράκ, Ιράν, Ισραήλ κ.α.

στρατηγικών που θα εξασφαλίσουν μια νέα τάξη ισορροπίας στην νέα πυρηνική εποχή.

Η στιγμή των αποφάσεων και της υιοθέτησης ενός νέου πυρηνικού δόγματος, ίσως να έχει έλθει στο κατώφλι μας συντομότερα και επιτακτικότερα από όσο περιμέναμε. Η εισβολή της Ρωσίας, μιας πυρηνικής δύναμης, στην Ουκρανία μιας μη πυρηνικής δύναμης που ταυτόχρονα δεν ανήκει σε έναν ευρύτερο οργανισμό παροχής ασφάλειας όπως το ΝΑΤΟ, βάζει έντονους προβληματισμούς στη Δύση για μια πιθανή αντίδραση στην περίπτωση χρήσης πυρηνικής ισχύος από τη Ρωσία. Η πρόσφατη επίσημη προσάρτηση εδαφών της Ανατολικής Ουκρανίας από τη Ρωσία, αν και δεν χαίρει διεθνούς νομιμότητας, ενεργοποιεί το Ρωσικό αμυντικό δόγμα που προβλέπει την υπεράσπιση ρωσικών εδαφών με κάθε μέσο, ακόμα και της χρήσης πυρηνικών. Ανατρέχοντας στο συμμαχικό δόγμα της χρήσης τακτικών πυρηνικών όπλων διαπιστώνουμε ότι η Δύση ήταν έτοιμη να τα χρησιμοποιήσει, σε περίπτωση που η άμυνα με συμβατικά όπλα δεν θα είχε κανένα αποτέλεσμα, εκτιμώντας ότι η τοπική χρήση δεν θα προκαλούσε domino effect οδηγώντας σε γενικευμένο πυρηνικό πόλεμο. Αυτή η εκτίμηση της Δύσης ήταν έναντι της ίδιας της Σοβιετικής Ένωσης ή συμμάχων αυτής, συνεπώς είναι πολύ πιθανό η Ρωσία να εκτιμά ότι η χρήση τακτικών πυρηνικών όπλων στην Ουκρανία δεν θα ενεργοποιήσει καμία συλλογική άμυνα, αφού η Ουκρανία δεν ανήκει στο ΝΑΤΟ και φυσικά δεν θα έχει επιτεθεί στο έδαφος καμίας άλλης πυρηνικής δύναμης ή συμμάχου της που να δικαιολογεί αντίποινα. Στην αντίθετη περίπτωση, μια πιθανή επίθεση του ΝΑΤΟ εναντίον της Ρωσίας είτε με τακτικά πυρηνικά, είτε με στρατηγικά πυρηνικά όπλα ενεργοποιεί απριόρι την απάντηση εκ μέρους της Ρωσίας και ουσιαστικά ο πλανήτης οδηγείται στο Γ' ΠΠ. Ο πόλεμος μεταξύ Ρωσίας - Ουκρανίας, δυστυχώς, δύσκολα θα τερματιστεί όσο η Δύση συνδράμει με οπλισμό την Ουκρανία, δίνοντάς της την δυνατότητα να διεκδικεί πίσω τα εδάφη της μη αποδεχόμενη κανενός είδους συμβιβασμό. Από τη άλλη πλευρά η Ρωσία δεν έχει το περιθώριο να χάσει τον πόλεμο για κανένα λόγο, γιατί αυτό θα καταρράκωνε το κύρος της διεθνώς και από υπερδύναμη με παγκόσμια επιρροή θα μετατρέποταν σε περιφερειακή δύναμη περιορισμένων δυνατοτήτων. Συναφώς, λαμβάνοντας επιπλέον υπόψη ότι οι οικονομικές κυρώσεις έναντι της Ρωσίας δεν έχουν φέρει τα αναμενόμενα αποτελέσματα και ότι όσο περνά ο καιρός τόσο

λιγότερη επίδραση θα έχουν, η Δύση δεν πρέπει να ωθήσει τα πράγματα πέρα από το κατώφλι της συμβατικής αναμέτρησης, ιδιαίτερα εάν δεν είναι διατεθειμένη να εμπλακεί στρατιωτικά. Αντίθετα θα πρέπει να επιδιώξει ένα κατά το δυνατόν αποδεκτό συμβιβασμό και από τα δύο μέρη, με Ουκρανικό κατά το δυνατόν πρόσημο, διότι δεν διαφαίνεται πιθανή μια Ρωσική ήττα χωρίς, ίσως και ολέθριες, παγκόσμιες συνέπειες.

4.4 Στρατηγική και Περιφερειακή Πολιτική της ΕΕ

4.4.1 Γενικά

Αδιαμφισβήτητα ο ευρύτερος Ευρωπαϊκός χώρος έχει βιώσει τις σφοδρότερες μάχες, επί σειρά ετών, στις κατά καιρούς γεωπολιτικές ανακατατάξεις, που θέλουν τους ισχυρούς της εκάστοτε εποχής να κυριαρχήσουν στο παγκόσμιο γίγνεσθαι. Ακόμα και κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου που δεν υπήρξαν μάχες στο πεδίο, το εν δυνάμει θέατρο επιχειρήσεων ήταν η γηραιά ήπειρος. Χρειάστηκαν περισσότερα από 75 χρόνια για να επιστρέψει ο επεκτατικός πόλεμος με χερσαία επέμβαση στο έδαφος της Ευρώπης, ο οποίος ήρθε για να μας θυμίσει ότι «η ειρήνη είναι το μεσοδιάστημα μεταξύ δύο πολέμων»²⁶⁵. Το κατά πόσο ήταν προετοιμασμένες οι χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης για ένα τέτοιο ενδεχόμενο είναι ζητούμενο. Αφού, από την μια πλευρά, σύμφωνα με τον John Mearsheimer: «η διαμορφωμένη πίστη ότι το τέλος του Ψυχρού Πολέμου έχει μεταβάλλει ριζικά τη διεθνή πολιτική με μια νέα μεταεθνική τάξη πραγμάτων που έχει αντικαταστήσει τη ρεαλιστική λογική που κυβερνούσε την Ευρώπη»²⁶⁶ και από την άλλη πλευρά η συγκέντρωση ελάχιστων πιθανοτήτων μίας ενδεχόμενης παραβίασης των διεθνώς αναγνωρισμένων συνόρων ενός κράτους από ένα άλλο κράτος και δη μόνιμου μέλους του συμβουλίου ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών, συνηγορούν στο γεγονός ότι η Ευρώπη δεν ήταν προετοιμασμένη γι' αυτήν την εισβολή. Ποια ήταν όμως η

²⁶⁵ Jean Giraudoux, 1882-1944, Γάλλος συγγραφέας.

²⁶⁶ John Mearsheimer, *Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault: The Liberal Delusions That Provoked Putin*, *Foreign Affairs* vol 93 No 5, September/October 2014, p 83, <http://www.jstor.org/stable/24483306>, πρόσβαση 05 Δεκεμβρίου 2022.

στρατηγική και περιφερειακή πολιτική της ΕΕ στην ευρύτερη γειτνιάζουσα περιοχή τα χρόνια που προηγήθηκαν της επέμβασης της Ρωσίας στην Ουκρανία;

4.4.2 Ευρύτερη Ευρωπαϊκή Στρατηγική

Η ΕΕ ως ένας πολυπαραγοντικός φορέας που απαρτίζεται από πολλές διαφορετικές χώρες με, εν πολλοίς, διαφορετική ιδιοσυγκρασία και συμφέροντα είναι αρκετά δυσκίνητος στην χάραξη μιας ενιαίας στρατηγικής. Συζητήσεις που κρατούν για χρόνια και που ουσιαστικά δεν καταλήγουν σε στιβαρές αποφάσεις, γιατί οι εξωτερικές πολιτικές των κρατών δεν αντικατοπτρίζουν μια ισχυρή ευρωπαϊκή ταυτότητα αλλά αντιθέτως διέπονται από εθνικές προτεραιότητες.²⁶⁷ Εντούτοις, η ΕΕ αφού ανέλυσε τόσο τις υφιστάμενες, όσο και τις αναδυόμενες απειλές που απορρέουν από την επιστροφή της πολιτικής ισχύος στο διεθνές περιβάλλον, εξαιτίας κυρίως της άνευ προηγουμένου παραβίασης του διεθνούς δικαίου από τη Ρωσική Ομοσπονδία, ανακοίνωσε το Μάρτιο του 2022 την νέα στρατηγική πυξίδα για την ασφάλεια και την άμυνα. Με βάση το κείμενο αυτό οι ηγέτες της ΕΕ φιλοδοξούν να ασκήσουν μια αποτελεσματική στρατηγική που θα προστατεύσει αποτελεσματικά τους Ευρωπαίους πολίτες, τις αξίες και τα συμφέροντα της ΕΕ, συμβάλλοντας στη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια λειτουργώντας συμπληρωματικά προς το ΝΑΤΟ που παραμένει η βάση της συλλογικής άμυνας για τα κράτη μέλη του οργανισμού.²⁶⁸ Η υλοποίηση της εν λόγω στρατηγικής βασίζεται σε τέσσερις άξονες εργασίας. *Την δράση μέσω της οποίας η ΕΕ επιδιώκει να δημιουργήσει τις κατάλληλες δομές, ώστε να αντιδρά γρήγορα και αποτελεσματικά έναντι κρίσεων. Την ασφάλεια η οποία θα επιτυγχάνεται μέσω της αποτελεσματικής πρόβλεψης απειλών. Τις επενδύσεις σε δυνατότητες και καινοτόμες τεχνολογίες, ώστε να περιοριστούν οι τεχνολογικές και βιομηχανικές εξαρτήσεις από τρίτες χώρες και τέλος η προαγωγή του επιπέδου*

²⁶⁷ Κωνσταντίνος Φίλης σε συνεργασία με τον Μάκη Προβατά, *Διεκδικητικός Πατριωτισμός: Ανατομία μιας συζήτησης που δεν έγινε ποτέ*, Αθήνα: Παπαδόπουλος, 2021). σ. 143.

²⁶⁸ Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, *Στρατηγική Πυξίδα για Ισχυρότερη Ασφάλεια και Άμυνα της ΕΕ Κατά την Επόμενη Δεκαετία (Δελτίο Τύπου)*, 21 Μαρτίου 2022, <https://www.consilium.europa.eu/el/press/press-releases/2022/03/21/a-strategic-compass-for-a-stronger-eu-security-and-defence-in-the-next-decade>, πρόσβαση 13 Νοεμβρίου 2022.

συνεργασίας με εταίρους της ΕΕ, ώστε να αντιμετωπίζονται αποτελεσματικότερα οι κοινοί κίνδυνοι.²⁶⁹

4.4.3 Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας – Ανατολική Εταιρική Σχέση

Προπομπός της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Γειτονίας (ΕΠΓ) ήταν η Ευρωμεσογειακή Συνεργασία η οποία ξεκίνησε τη δεκαετία του 1990 και θεσμοθετήθηκε με τη διακήρυξη της Βαρκελώνης το 1995 την οποία υπέγραψαν 25 χώρες²⁷⁰ της Μεσογείου. Αργότερα, στη σύνοδο της Ευρωμεσογειακής Συνεργασίας στο Δουβλίνο το 2004 ανακοινώθηκε η μετεξέλιξη της εν λόγω πρωτοβουλίας, η ΕΠΓ²⁷¹. Το σκεπτικό πίσω από την ΕΠΓ, ήταν η διάχυση των αξιών της ΕΕ μέσω του εκδημοκρατισμού των ενδιαφερόμενων μερών σε ένα πλαίσιο συνεργασίας που θα ενσαρκώνει τις κοινές αξίες με σκοπό την ασφάλεια της ευρύτερης Ευρωπαϊκής γειτονίας. Ειδικότερα, τα ζητήματα που προωθούνται μέσω της ΕΠΓ σχετίζονται *«με την συνεργασία για την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας, της διαχείρισης κρίσεων και πρόληψης συγκρούσεων, θεμάτων πολιτικής προστασίας, ζητημάτων χρηστής διακυβέρνησης, πολιτικές και οικονομικές μεταρρυθμίσεις, προάσπισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ζητημάτων ενέργειας και διαχείρισης φυσικών πόρων»*.²⁷² Αναμφισβήτητα η συνεργασία της ΕΕ με τόσες διαφορετικές χώρες οι οποίες αντιμετωπίζουν με διαφορετική ένταση όλα τα ζητήματα με τα οποία υλοποιείται η ΕΠΓ απαιτεί την συνεργασία σε διμερές επίπεδο, ώστε να χαράσσεται η πολιτική ανάλογα με τις ανάγκες του κάθε κράτους. Ωστόσο προκειμένου να υπάρξει καλύτερη οργάνωση της ΕΠΓ και να εξαλειφθεί η πιθανότητα επιφυλάξεων και ανησυχιών χωρών της ίδιας γεωγραφικής περιοχής για τυχόν διαφορετική αντιμετώπιση από την ΕΕ, η τελευταία έχει θεσπίσει συγκεκριμένες γεωγραφικές διαφοροποιήσεις

²⁶⁹ Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, *Στρατηγική Πυξίδα για την Ασφάλεια και την Άμυνα*, 21 Μαρτίου 2022, <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7371-2022-INIT/el/pdf>, πρόσβαση 13 Νοεμβρίου 2022.

²⁷⁰ Τα 15 μέλη της ΕΕ, το Μαρόκο, η Αίγυπτος, η Αλγερία, η Τυνησία, η Ιορδανία, η Παλαιστίνη, το Ισραήλ, η Τουρκία, η Μάλτα και η Κύπρος.

²⁷¹ Συμμετέχουν τα κράτη της Ευρωμεσογειακής Συνεργασίας, το Αζερμπαϊτζάν, η Αρμενία, η Γεωργία, η Μολδαβία, η Ουκρανία, και η Λευκορωσία.

²⁷² Φωτεινή Μπέλλου, *Η Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας (Σημειώσεις 2022α)*, (Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, 2022), σ 82.

εντάσσοντας σε αυτές χώρες της ίδιας περιοχής. Τέτοιες πρωτοβουλίες είναι η *Ανατολική Σύμπραξη* (Eastern Partnership) στην οποία έχουν ενταχθεί χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, η *Ένωση για την Μεσόγειο* (Union for Mediterranean) και η *Συνέργεια για τη Μαύρη Θάλασσα* (Black Sea Synergy). Επικουρικά η ΕΠΓ μπορεί, υπό προϋποθέσεις και όχι αναγκαστικά, να λειτουργήσει ως προετοιμασία μιας επικείμενης διεύρυνσης της ΕΕ, συμβάλλοντας στην ευρύτερη Ευρωπαϊκή στρατηγική.²⁷³

Η ανάγκη αναβάθμισης των «εταιρικών σχέσεων» της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τους ανατολικούς της γείτονες²⁷⁴ που ανήκαν στον πρώην σοβιετικό χώρο, οδήγησε το Φεβρουάριο του 2008, στην πρωτοβουλία δημιουργία της Ανατολικής Εταιρικής Σχέσης (ΑΕΣ), η οποία ενεργοποιήθηκε το 2009 στο πλαίσιο της ΕΠΓ.²⁷⁵ Αναμφισβήτητα η βαθύτερη αιτία προώθησης της ΑΕΣ ήταν η αξίωση ελέγχου του μετασοβιετικού χώρου από τη Δύση και η ανάσχεση της επιρροής της Ρωσικής Ομοσπονδίας στις χώρες αυτές, οι οποίες έχουν σημαίνοντα ρόλο κυρίως στην ενεργειακή ασφάλεια των Ευρωπαϊκών χωρών. Στον αντίποδα, για τη Ρωσική Ομοσπονδία ο λεγόμενος χώρος τους «εγγύς εξωτερικού» αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο για την ασφάλειά της και επ' ουδενί δεν επιθυμεί να απωλέσει την επιρροή της στην εν λόγω περιοχή, προωθώντας μια εναλλακτική προοπτική για τα μέλη της ΑΕΣ μέσω της Ευρασιατικής πολιτικής και οικονομικής ολοκλήρωσης που ελέγχεται από την ίδια.²⁷⁶

Από γεωστρατηγική οπτική η Αρμενία, η Γεωργία και το Αζερμπαϊτζάν²⁷⁷ είναι υψηλής αξίας χώρες λόγω της εν δυνάμει κομβικής τους συνεισφοράς στην μείωση της ενεργειακής εξάρτησης των χωρών της Ευρώπης από τη Ρωσική Ομοσπονδία. Από την μια πλευρά η Αρμενία και η Γεωργία μπορούν να

²⁷³Φωτεινή Μπέλλου, *Η Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας (Σημειώσεις 2022α)*, (Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, 2022), σ 82, 86.

²⁷⁴Αρμενία, Αζερμπαϊτζάν, Λευκορωσία, Γεωργία, Μολδαβία και Ουκρανία.

²⁷⁵Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, *Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας*, χ.χ, https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/el/FTU_5.5.4.pdf, πρόσβαση 13 Νοεμβρίου 2022.

²⁷⁶Χαράλαμπος Ταρσανίδης, *Η ΕΕ και οι Γείτονες της στην Ανατολική και Νοτιανατολική Ευρώπη*, στο Στέργιος Μπαμπανάσης, *Η Διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς Ανατολάς και οι Επιπτώσεις της*, (Θεσσαλονίκη: Παπαζήση, 2019) σ 221-227.

²⁷⁷Σημαντικός οικονομικός εταίρος της Ευρώπης καθώς οι χώρες της ΕΕ είναι οι μεγαλύτεροι εισαγωγείς αζερικού πετρελαίου.

λειτουργήσουν ως χώρες που συνδέουν την πλούσια σε ενεργειακούς πόρους περιοχή της Κασπίας με την Μαύρη Θάλασσα και την Ευρώπη και από την άλλη πλευρά το Αζερμπαϊτζάν που διαθέτει μεγάλο ποσοστό των ενεργειακών πόρων της Κασπίας να εφοδιάζει απρόσκοπτα μέσω της Γεωργίας την μεγάλων ενεργειακών απαιτήσεων Ευρώπη.²⁷⁸ Είναι προφανές ότι η Ευρώπη και η Ρωσία ανταγωνίζονται για τον έλεγχο των ενεργειακών αγωγών του Καυκάσου προβάλλοντας η κάθε μια όσα μέσα επιρροής μπορεί να διαθέσει.²⁷⁹ Η Ευρώπη ως μια παραδοσιακά μετριοπαθής δύναμη χρησιμοποιεί «ήπια ισχύ», μέσω της ΑΕΣ, προσπαθώντας να δημιουργήσει σχέσεις οικονομικής αλληλεξάρτησης και κοινών συμφερόντων που θα βασίζονται σε κοινές αξίες. Ήδη στα συμπεράσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της 23^{ης} και 24^{ης} Ιουνίου 2024 αποτυπώθηκε η προοπτική ένταξης της Ουκρανίας, της Μολδαβίας και της Γεωργίας στην ΕΕ.²⁸⁰ Ενώ η Ρωσία πέρα της χρησιμοποιούμενης «ήπιας ισχύος» που βασίζεται στο Ευρασιατικό μοντέλο και στο κοινό παρελθόν της με τις χώρες της ΑΕΣ, ενίοτε χρησιμοποιεί «σκληρή ισχύ» προβαίνοντας είτε σε απειλές που απορρέουν από την ενεργειακή εξάρτηση του μετασοβιετικού χώρου είτε ακόμα και εισβολή όπως επί παραδείγματι συνέβη στη Γεωργία το 2008 και δύο φορές στην Ουκρανία, μια το 2014 και μια το Φεβρουάριο του 2022 που βρίσκεται ακόμα σε εξέλιξη.

4.5 Η Στρατηγική της Τουρκίας

Η Τουρκία ως μια χώρα που γεωγραφικά βρέχεται από το Αιγαίο πέλαγος, την Ανατολική Μεσόγειο και τη Μαύρη Θάλασσα, ενώ ταυτόχρονα γειτνιάζει με χώρες του νότιου Καυκάσου που έχουν πρόσβαση στους άφθονους ενεργειακούς πόρους της Κασπίας και είναι χώρα μέλος του ΝΑΤΟ την καθιστούν σημαντικό γεωπολιτικό δρώντα της περιοχής. Αυτή η γεωπολιτική αξία της Τουρκίας ήταν ανέκαθεν πολύτιμη για τη Δύση και γι' αυτό οι θέσεις της πάντα λαμβάνονταν

²⁷⁸ Anahit Nalbandyan, *Οι σχέσεις της ΕΕ με τις Χώρες του Καυκάσου*, στο Στέργιος Μπαμπανάσης, *Η Διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς Ανατολάς και οι Επιπτώσεις της*, (Θεσσαλονίκη: Παπαζήση, 2019) σ 302.

²⁷⁹ Ibid., σελ 309.

²⁸⁰ Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, *Συμπεράσματα της Συνόδου του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου*, 24 Ιουνίου 2022, <https://www.consilium.europa.eu/media/57454/2022-06-2324-euco-conclusions-el.pdf>, πρόσβαση 13 Νοεμβρίου 2022.

υπόψη στο πλαίσιο της ευρύτερης πολιτικής του NATO. Τα τελευταία χρόνια όμως η Τουρκία παρουσιάζεται ως ανεξάρτητη αναθεωρητική δύναμη στην περιοχή, η οποία θέλει να ασκεί την επιρροή της στην Ευρώπη, τη Μαύρη Θάλασσα και την ευρύτερη περιοχή του Καυκάσου, επιδιώκοντας να της αποδοθεί τουλάχιστον ο ρόλος της περιφερειακής δύναμης που θα έχει το προνόμιο να συνδιαλέγεται με τις μεγάλες δυνάμεις επί ίσοις όροις.

Η εν εξελίξει εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία καταδεικνύει με τον πιο εύσχημο τρόπο την αυτόνομη στρατηγική που θέλει να εφαρμόσει η Τουρκία, η οποία αγνοεί τις συλλογικές αποφάσεις της Δύσης, στην οποία υποτίθεται ότι ανήκει, διεκδικώντας ρόλο ρυθμιστικού παράγοντα μεταξύ Δύσης και Ανατολής.²⁸¹ Η Τουρκία φαίνεται να θεωρεί ότι το διεθνές σύστημα στη παρούσα φάση δεν έχει ισορροπήσει και ότι οι πόλοι που θα φέρουν την ισορροπία ισχύος δεν έχουν διαμορφωθεί πλήρως. Συναφώς, η Τουρκία αντιλαμβάνεται ότι μπροστά της ανοίγεται μια ιστορική ευκαιρία να αποκτήσει ξανά διεθνή ρόλο και να εξελιχθεί σε μια δύναμη που χωρίς αυτή τίποτα δεν θα μπορεί να σχεδιαστεί. Στο εν λόγω πλαίσιο η Τουρκία δεν εφαρμόζει τις οικονομικές κυρώσεις που έχει επιβάλει ο Δυτικός κόσμος στη Ρωσία και ταυτόχρονα λειτουργεί ως «δούρειος ίππος» διευκολύνοντας τη Ρωσία να παρακάμπτει τις κυρώσεις. Ταυτόχρονα ενώ πουλάει μη επανδρωμένα εναέρια οχήματα στην Ουκρανία συζητάει με τη Ρωσία μελλοντικά επενδυτικά σχέδια στο τομέα της ενέργειας μη λαμβάνοντας υπόψη τη πρόθεση της ΕΕ για απεξάρτηση από το Ρωσικό φυσικό αέριο. Με άλλα λόγια η Τουρκία θέλει να της επιτρέπεται χωρίς παράπλευρες απώλειες να συνεργάζεται αναλόγως της κατάστασης τόσο με τις ΗΠΑ όσο και μη τη Ρωσία, αλλά και να αναλαμβάνει μονομερείς διπλωματικές πρωτοβουλίες όποτε τα συμφέροντά της αποκλίνουν από αυτά του NATO και της Ευρωπαϊκής Ένωσης.²⁸²

²⁸¹ Αλέξανδρος Διακόπουλος και Νίκος Στουρνάρας, *Η Τουρκία σε Αναζήτηση Στρατηγικής Αυτονομίας*, 27 Ιουνίου 2022, <https://www.kathimerini.gr/politics/561926854/i-toyrkia-se-anazitisi-stratigikis-aytonomias>, πρόσβαση 13 Νοεμβρίου 2022.

²⁸² Ibid.

Το Δόγμα της «Γαλάζιας Πατρίδας» εντάσσεται ακριβώς σε αυτή τη φιλοδοξία της Τουρκίας να μετασχηματιστεί σε περιφερειακή δύναμη. Η υλοποίησή του προχωρά με σταδιακά βήματα τα οποία φέρνουν σε πλήρη αρμονία τη δημιουργία αφηγημάτων που το στηρίζουν, επενδύσεων στην αμυντική βιομηχανία που μετασχηματίζουν τη χώρα σταθερά σε μεγάλη ναυτική δύναμη (Blue Navy)²⁸³ προσδίδοντάς της αυξανόμενη στρατιωτική ισχύ και κινήσεων επί του πεδίου που φανερώνουν την θέλησή της για αλλαγή του status quo της ευρύτερης περιοχής, ερμηνεύοντας το διεθνές δίκαιο κατά το δοκούν. Απώτερος στόχος της Τουρκίας, μέσω του δόγματος της «Γαλάζιας Πατρίδας», είναι να ελέγξει το σύνολο των εξ'ανατολής θαλασσίων εμπορικών οδών προς την Ευρώπη και των διαδρομών των φυσικών πόρων της Ανατολικής Μεσογείου, ώστε να καταστεί απριόρι περιφερειακή δύναμη.²⁸⁴

²⁸³ Ναυτικό Ανοιχτής Θαλάσσης.

²⁸⁴ Αλέξανδρος Διακόπουλος και Νίκος Στουρνάρας, *Η Τουρκία σε Αναζήτηση Στρατηγικής Αυτονομίας*, 27 Ιουνίου 2022, <https://www.kathimerini.gr/politics/561926854/i-toyrkia-se-anazitisi-stratigikis-aytonomias>, πρόσβαση 13 Νοεμβρίου 2022.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η επίσημη αιτιολογία, εκ μέρους της Ρωσικής Ομοσπονδίας, για την επέμβαση στην Ουκρανία είναι η ολοένα και εντονότερη επέκταση της Βορειοατλαντικής συμμαχίας προς ανατολάς, εισβάλλοντας στο χώρο του «εγγύς εξωτερικού» της Ρωσίας που γι' αυτή αποτελεί θεμέλιο λίθο της ασφάλειάς της. Αυτό που δεν γνωρίζουμε όμως είναι η επιθυμητή τελική κατάσταση για τη Ρωσία μετά το τέλος του πολέμου. Από τις μέχρι στιγμής στρατιωτικές κινήσεις μπορούμε να υποθέσουμε ότι η αρχική πρόθεση ήταν να καταλάβει τα κέντρα διοίκησης στην Ανατολική Ουκρανία και στο Κίεβο με στόχο να εγκαταστήσει μια φιλορωσική κυβέρνηση τύπου Λευκορωσίας. Σε αυτό το συμπέρασμα, άλλωστε συντείνει και η αρχική προσπάθεια να εξελιχθούν οι επιχειρήσεις γρήγορα, χωρίς να ισοπεδώνονται υποδομές, χρήσιμες για την επόμενη ημέρα, και χωρίς μεγάλης κλίμακας ανθρώπινων απωλειών, ώστε να διατηρεί το προφίλ του απελευθερωτή. Η σθεναρή αντίσταση όμως των Ουκρανών ακύρωσε αυτή τη προοπτική δίνοντας τη θέση της σε αυτή της κατάληψης των Ανατολικών Επαρχιών, των νότιων ακτών της Μαύρης Θάλασσας μέχρι την Οδυσσό και της ενοποίησής τους με τη Υπερδνειστερία καθιστώντας την Ουκρανία περικλειστο κράτος εξαρτώμενο πλήρως από τη Ρωσία. Το σχέδιο αυτό βρίσκεται σε εξέλιξη έχοντας προς το παρόν υλοποιηθεί ως προς την προσάρτηση στη Ρωσία τεσσάρων περιφερειών της Ανατολικής Ουκρανίας, το Ντονιέτσκ, τη Χερσώνα, τη Ζαπορίζια και το Λουχάνσκ. Το αν θα ολοκληρωθεί το εν λόγω σχέδιο μένει να αποδειχθεί στο πεδίο, αν και ο χρόνος λειτουργεί ανασταλτικά στην ολοκλήρωσή του αυξάνοντας τις πιθανότητες για μια θετική εξέλιξη υπέρ της Ουκρανίας.

Η προσάρτηση των εν λόγω περιοχών παρόλο που δεν αναγνωρίζεται από τη διεθνή κοινότητα δεν παύει να δημιουργεί ένα τετελεσμένο το οποίο θα ληφθεί σε κάθε περίπτωση υπόψη στις όποιες διαπραγματεύσεις προκύψουν στο μέλλον. Άλλωστε είναι ευρέως γνωστό και αποδεδειγμένο στη πράξη ότι εδάφη που κερδίζονται στο πεδίο με ανθρώπινες απώλειες δεν ανακτώνται μέσω της διπλωματικής οδού. Επιπρόσθετα η κίνηση της προσάρτησης των Ουκρανικών εδαφών από τη Ρωσία, χωρίς να έχει έρθει το τέλος του πολέμου, δείχνει σε όλους τους τόνους την πρόθεσή της να υπερασπιστεί τα νέα «Ρωσικά» εδάφη με κάθε

μέσο, άλλωστε αυτό της επιβάλλεται από το αμυντικό της δόγμα το οποίο ενεργοποιεί ακόμα και τη χρήση πυρηνικών όπλων, ένα ενδεχόμενο που δεν πρέπει να αποκλείουμε αβασάνιστα. Η Ρωσία δεν έχει το περιθώριο μιας ήττας σε αυτό το πόλεμο, γιατί διακυβεύεται το παγκόσμιο κύρος της και η επιβίωση του καθεστώτος Β. Πούτιν που μπροστά στη κατάρρευση μπορεί να αποδειχθεί επικίνδυνο.

Η επιλογή της Ρωσικής Ομοσπονδίας, ενός μόνιμου μέλους του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ, να παραβιάσει κατάφορα το διεθνές δίκαιο και να προβεί σε χερσαία εισβολή εναντίον της Ουκρανίας καταλύοντας τα διεθνώς αναγνωρισμένα σύνορά της, προκάλεσε κλυδωνισμούς στο καθεστώς ασφάλειας των χωρών του μετασοβιετικού χώρου. Η μέχρι πρότινος προβολή της Ρωσίας ως παρόχου ασφάλειας για τις χώρες που εντάσσονται στη θεωρητική σφαίρα επιρροής της τίθεται εν αμφιβόλω και αυτή η αμφισβήτηση εντείνεται περαιτέρω λόγω της αδυναμίας της Ρωσίας να πετύχει μια άνευ αμφισβήτησης εκκωφαντική νίκη κατά της Ουκρανίας, πολύ δε μάλλον όταν η πιθανότητα νίκης της Ουκρανίας συγκεντρώνει πιθανότητες. Η Ρωσία δεν εκτίμησε ορθά την πιθανότητα μιας συνεκτικής και συνάμα ολιστικής αντίδρασης της Δύσης σε αυτή την εισβολή και ως εκ τούτου αντιλαμβανόμαστε ότι πλέον η αρχιτεκτονική ασφάλειας στη Μαύρη Θάλασσα και την ευρύτερη περιοχή του Καυκάσου μεταβάλλεται ραγδαία. Η Ρωσία όσο δεν ολοκληρώνει τον εν εξελίξει πόλεμο νικηφόρα αποδυναμώνεται και το κενό ασφάλειας που δημιουργείται καλούνται να το καλύψουν άλλοι δρώντες της περιοχής όπως η Τουρκία, η ΕΕ, το ΝΑΤΟ, αλλά και η Κίνα.

Μια άλλη διάσταση πίσω από τη σύγκρουση της Ρωσίας με τη Δύση με αφορμή τα γεγονότα στην Ουκρανία είναι αυτή της διαμάχης για τον έλεγχο της Μαύρης Θάλασσας στο πλαίσιο ενός ευρύτερου μελλοντικού ενεργειακού σχεδιασμού. Η πολιτική της Ρωσίας στο τομέα της ενέργειας έχει κατορθώσει να δημιουργήσει ένα άτυπο καθεστώς ομηρίας για τις χώρες της Ευρώπης λόγω της υψηλής ενεργειακής τους εξάρτησης από αυτή. Συνεπώς, ο αγώνας για τον έλεγχο των φυσικών πόρων και της όδυσής τους τα προσεχή χρόνια θα είναι αδυσώπητος και, εν πολλοίς, θα εξαρτηθεί από την νέα αρχιτεκτονική ασφάλειας που θα διαμορφωθεί. Στο πλαίσιο αυτής της νέας ενεργειακής στρατηγικής η ΕΕ θα πρέπει να αποφύγει τα λάθη του παρελθόντος και να δημιουργήσει

εναλλακτικούς τρόπους απρόσκοπτης ενεργειακής προμήθειας που θα συνδυάζει εναλλακτικούς προμηθευτές, εκμετάλλευση κοιτασμάτων που ανήκουν στα κράτη μέλη της, συνεργασίες με αξιόπιστους εταίρους για αγορά και μεταφορά υγροποιημένου φυσικού αερίου δια θαλάσσης και προώθηση κατασκευής νέων αγωγών που θα υιοθετούν νέες διαδρομές όδευσης δια μέσω συνεργάσιμων εταίρων. Η Τουρκία σε αυτό το νέο σχεδιασμό αναπόφευκτα έχει ρόλο, αφού ήδη συγκεντρώνει στο έδαφός της αγωγούς όδευσης φυσικών πόρων και λόγω της γειτνίασής της με περιοχές πλούσιες ενεργειακά όπως η Κασπία, ο Καύκασος και ο Περσικός κόλπος, αλλά και της διαχείρισης των στενών του Βοσπόρου και των Δαρδανελίων είναι δύσκολο να απομονωθεί. Σε κάθε περίπτωση όμως πρέπει να περιοριστεί ο ρόλος της για να μην οδηγηθούμε σε μια νέου τύπου εξάρτηση.

Επί του παρόντος το πεδίο των μαχών έχει περιοριστεί κυρίως στις χερσαίες περιοχές της Ανατολικής Ουκρανίας με μεμονωμένα περιστατικά στη θαλάσσια περιοχή πλησίον των ακτών την Ουκρανίας και της Κριμαίας. Μια πιθανή αύξηση των ναυτικών επιχειρήσεων στη Μαύρη Θάλασσα θα έφερνε στο προσκήνιο προβληματισμούς επί της ασφάλειας των θαλασσιών οδών και του απρόσκοπτου θαλάσσιου εμπορίου με ανυπολόγιστες οικονομικές συνέπειες. Εν μέρη ο πλανήτης ήρθε αντιμέτωπος με αυτό το πρόβλημα από την παρουσία αριθμού ναρκών στη περιοχή που έθεταν σε κίνδυνο την ασφαλή ναυσιπλοΐα, όμως ευτυχώς αυτό το θέμα αντιμετωπίστηκε αποτελεσματικά από τα παρευξείνια κράτη²⁸⁵ μέλη του NATO. Στο ίδιο πλαίσιο, αυτό της ασφάλειας των θαλασσιών οδών, εντάσσεται και ο άτυπος ναυτικός αποκλεισμός της Ουκρανίας από το Ρωσικό Ναυτικό, ο οποίος κατέδειξε ότι η Ρωσία μπορεί να προκαλέσει επισιτιστική κρίση στο πλανήτη, αφού η ίδια μαζί με την Ουκρανία καλύπτουν περίπου το 21% της παγκόσμια εξαγωγής σιτηρών.²⁸⁶ Καταλαβαίνουμε λοιπόν ότι η οικονομική αλληλεξάρτηση των κρατών καθιστά σχεδόν αδύνατη την επιβολή της θέλησης μέσω οικονομικών κυρώσεων. Μπορεί η Δύση να κινήθηκε

²⁸⁵ Ρουμανία, Βουλγαρία και Τουρκία.

²⁸⁶ Mark Cancian, *Πως θα Σπάσει ο Αποκλεισμός της Ρωσίας στη Μαύρη Θάλασσα*, 4 Ιουνίου 2022, <https://www.foreignaffairs.gr/articles/73739/mark-cancian/pos-tha-spasei-o-apokleismos-tis-rosias-sti-mayri-thalassa>, πρόσβαση 19 Νοεμβρίου 2022.

γρήγορα και συνεκτικά επιβάλλοντας κυρώσεις στη Ρωσία, στη πράξη όμως αυτές δεν έχουν ουσιαστικό αποτέλεσμα. Ταυτόχρονα, η Ρωσία με τις ενέργειές της παρουσιάζεται ότι αφενός μπορεί να επαναπροσανατολίσει τις εξαγωγές της σε νέες αγορές αντισταθμίζοντας αποτελεσματικά τα διαφυγόντα κέρδη και αφετέρου ότι είναι ικανή να επιβάλει δυσβάσταχτα οικονομικά αντίμετρα στη Δύση, όπως αυτό που ήδη περιγράψαμε παραπάνω και φυσικά αυτό της οριστικής διακοπής φυσικού αερίου και πετρελαίου στις χώρες της ΕΕ, προκαλώντας μεσοπρόθεσμα πολιτική αστάθεια και κοινωνική εξέγερση, λόγω της αύξησης του κόστους ζωής στις Δυτικές κοινωνίες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της αλλαγής του εξαγωγικού ενεργειακού προφίλ της Ρωσίας είναι η κατασκευή και λειτουργία του αγωγού Power of Siberia-2, ο οποίος θα μεταφέρει φυσικό αέριο από τη Δυτική Σιβηρία μέσω Μογγολίας στη Κίνα έως το 2030, έτος κατά το οποίο η ΕΕ ένωση έχει θέση ως ορόσημο για την πλήρη απεξάρτησή της από το Ρωσικό φυσικό αέριο.²⁸⁷

Η ασφάλεια των υποθαλάσσιων υποδομών μετά την δολιοφθορά στους αγωγούς Nord Stream κατέδειξε το βαθμό τρωτότητας των υποδομών αυτής της κατηγορίας. Η δυνατότητα πρόκλησης βλαβών σε υποθαλάσσιους αγωγούς όδευσης φυσικών πόρων και καλωδίων διαμοιρασμού ηλεκτρικής ενέργειας, καθώς και ο κίνδυνος τόσο καταστροφής των υποθαλάσσιων υποδομών επικοινωνίας όσο και διαρροής πληροφοριών μέσω των καλωδίων επικοινωνιών από διάφορους δρώντες όπως κρατικές οντότητες και τρομοκρατικές οργανώσεις επιβάλει στο NATO να θέσει την ασφάλεια αυτών των υποδομών σε υψηλή προτεραιότητα. Ο σχεδιασμός και η υλοποίηση επιχειρήσεων για την πρόληψη δολιοφθορών σε κρίσιμες υποθαλάσσιες υποδομές δεν πρέπει να θεωρείται μια εύκολη υπόθεση. Από την μία πλευρά μέρος των υποδομών αυτών ανήκουν στον ιδιωτικό τομέα εγείροντας ενδεχομένως θέματα νομικού πλαισίου για το τρόπο υλοποίησης της προστασίας τους από τακτικούς στρατούς και από την άλλη η επιτήρηση ενός τόσο μεγάλου παγκόσμιου δικτύου υποθαλάσσιων υποδομών

²⁸⁷ Χριστίνα Ρωμήου, *Πως Εκτροχιάστηκαν τα ενεργειακά σχέδια της Ρωσίας-Σανίδα Σωτηρίας οι Εξαγωγές της*, 18 Μαΐου 2022, <https://www.newmoney.gr/roh/palmos-oikonomias/europi/pos-ektrochiastikan-ta-energiaka-schedia-tis-rosias-sanida-sotirias-i-exagoges-tis-grafimata>, πρόσβαση 18 Σεπτεμβρίου 2022.

απαιτεί πλήθος μέσων, εξειδικευμένων δυνατοτήτων κατά περίπτωση, αυξάνοντας σημαντικά το κόστος μιας τέτοιας επιχείρησης. Σε κάθε περίπτωση τα προσεχή χρόνια εκτιμάται ότι η επιτήρηση των εν λόγω υποδομών θα ενταθεί και η χρηματοδότηση για τη σχεδίαση και υλοποίηση ενός ολιστικού προγράμματος παροχής ασφάλειας θα αυξηθεί, καθώς απειλείται η παγκόσμια οικονομική δραστηριότητα και η καθημερινότητα των πολιτών.

Η ολοκλήρωση αυτού του πολέμου δείχνει, ετούτη την ώρα που γράφεται η παρούσα εργασία, δύσκολη υπόθεση. Στο πεδίο, η εξέλιξη των μαχών είναι αμφίροπη και δεν διαφαίνεται η ανάδειξη κάποιου νικητή που θα οδηγήσει σε συνθηκολόγηση τον ηττημένο. Η Ρωσία δεν έχει το περιθώριο, όχι απλά, να χάσει τον πόλεμο αλλά ούτε πλέον να χάσει εκατοστό από τα πρόσφατα προσαρτημένα «Ρωσικά» εδάφη, γιατί αυτό θα σημάνει το τέλος της Ρωσίας ως παγκόσμιας δύναμης και την υποβίβασή της σε αποδυναμωμένο περιφερειακό δρώντα που θα πρέπει να λογοδοτεί για κάθε μεμονωμένη διπλωματική της πρωτοβουλία. Από την άλλη πλευρά η Ουκρανία, όσο έχει τη στήριξη της Δύσης σε πολεμικό υλικό ποτέ δεν θα αποδεχθεί την απώλεια Ουκρανικών εδαφών, συμπεριλαμβανομένης πλέον και της Κριμαίας. Συνεπώς οδηγούμαστε σε ένα αδιέξοδο που ο συμβιβασμός δείχνει αδύνατος να επιτευχθεί και η χρήση πυρηνικών όπλων συγκεντρώνει κάποιες, μικρές μεν, αλλά υπαρκτές δε, πιθανότητες να συμβεί με ότι αυτό συνεπάγεται για την παγκόσμια ειρήνη.

Συνεκτιμώντας τα μέχρι στιγμής δεδομένα έχω την πεποίθηση ότι το πιθανότερο σενάριο για τη εξέλιξη αυτού του πολέμου είναι να αποκτήσει χαρακτηριστικά «παγωμένης διένεξης», η οποία θα δίνει σε κάθε ένα μέρος της σύγκρουσης τη δυνατότητα να παρουσιάζει τη κατάσταση ως θετική εξέλιξη μέχρι την οριστική νίκη. Ο πόλεμος αυτός δεν μπορεί να κρατήσει για πάντα. Εξάλλου η Δύση δεν θα μπορεί να στηρίζει οικονομικά τον πόλεμο για χρόνια, με αποτέλεσμα να αναγκαστεί να δημιουργήσει τις κατάλληλες συνθήκες ώστε να οδηγηθεί η Ουκρανία σε κάποιου τύπου συμβιβασμό, που όπως διαφαίνεται θα συμπεριλαμβάνει απώλεια εδαφών, τα οποία όμως με τη μεθόδευση της «παγωμένης διένεξης» δεν θα είναι οριστική για την διεθνή κοινότητα, αφού καμία συνθήκη ειρήνης δεν θα έχει υπογραφεί. Από την άλλη πλευρά ούτε η Ρωσία μπορεί να υποστηρίξει οικονομικά τον πόλεμο για πάντα και στο φόβο να χάσει

όσα απέκτησε ή να «αναγκαστεί» να χρησιμοποιήσει πυρηνικά για να υπερασπιστεί τα νέα «Ρωσικά» εδάφη, όπως της επιβάλλεται από το αμυντικό της δόγμα, θα οδηγούνταν, υπό προϋποθέσεις, σε ένα συμβιβασμό με τα προαναφερθέντα χαρακτηριστικά. Η εισβολή ενός κράτους μόνιμου μέλους του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών σε ένα άλλο διεθνώς αναγνωρισμένο ανεξάρτητο κράτος άλλαξε την κοσμοθεωρία μας για πάντα, δημιουργώντας αμφιβολίες για την σταθερότητα της παγκόσμιας ειρήνης και επαναφέροντας στο προσκήνιο της άποψη του John Mearsheimer ότι: «ο πραγματικός κόσμος παραμένει ρεαλιστικός»²⁸⁸. Συναφώς, δεν θα ήταν υπερβολή να θεωρήσουμε ότι ο κόσμος μας εισέρχεται σε ένα νέου τύπου «Ψυχρό Πόλεμο» που αρχίζει να λαμβάνει τα χαρακτηριστικά ενός άτυπου διπολισμού όπου ο ένας πόλος είναι οι δημοκρατίες και ο άλλος πόλος τα αυταρχικά καθεστώτα.

²⁸⁸ John Mearsheimer (μτφ. Κ Κολιόπουλος), *Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*, (Αθήνα: Ποιότητα, 2007). σ 694.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Bernard, B., *The Absolute Weapon*, (New York: Hartcourt 1946)
- Bilgin, M., *A Glance at the History of Black Sea* in Giray. Saynur. Bozkurt ed., *Blue Black Sea: New Dimensions of History, Security, Strategy and Economy*, (Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2013). σ 10-20
- Brzezinski, Z., *The Grand Chessboard: American Primacy and its Geostrategic Imperatives*, (New York: Basic Books, 1997).
- Davies, B., *Warfare, State and Society on the Black Sea Steppe 1500-1700*, (New York: Taylor & Francis, 2007).
- Cohen, A. and Hamilton, R., *The Russian Military and The Georgia War: Lesson and Implications*, (Carlisle: Strategic Studies Institute, 2011).
- Galeotti, M., *Russian Political War: Moving Beyond the Hybrid*, (New York, Routledge, 2019).
- King C., *The Black Sea: A History*, (New York: Oxford University Press, 2004).
- Moshes, A., *Littoral States and Region Building Around the Black Sea* in Pavliuk. Oleksandr eds., *The Black Sea Region: Cooperation and Security Building*, (New York: Routledge, 2015). pp 137-183.
- Oleksandr, P., *Introduction* in Pavliuk. Oleksandr Sea in Pavliuk. Oleksandr eds., *The Black Sea Region: Cooperation and Security Building*, (New York: Routledge, 2015). pp 25-41.
- Perepelytya, H., *Military and Naval Balance* in Pavliuk Oleksandr in Pavliuk. Oleksandr eds, *The Black Sea Region: Cooperation and Security Building*, (New York: Routledge, 2015). pp 351-385.
- Rácz, A., *Russia's Hybrid War in Ukraine: Breaking the Enemy's Ability to Resist*, (Helsinki: The finish Institute of International Affairs, χχ).
- Saparov, A., *From Conflict to Autonomy in the Caucasus: The Soviet Union and the Making of Abhazia, South Ossetia and Nagorno Karabakh*, (New York: Routlengde, 2015).

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΜΕΝΗ ΣΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

- Mearsheimer, J. (μτφ. Κ Κολιόπουλος), *Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*, (Αθήνα: Ποιότητα, 2007).
- Waltz, K. (μτφ. Κ. Κολιόπουλος), *Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής*, (Αθήνα: Ποιότητα, 2011).

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Βαληνάκης, Γ. και Μπότσιου, Κ., *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στην Πυρηνική Εποχή*, (Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, 2008).
- Βερέμης, Θ., *Βαλκάνια: Από το Διπολισμό στη Νέα Εποχή*, (Αθήνα, Εκδόσεις Γνώση, 1994).
- Δημητρούλη, Κ., *Ο Ενεργειακός Χάρτης της Μαύρης Θάλασσας: Ο Ρόλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ελλάδας στη Διαμόρφωσή του*, (Αθήνα: Γκοβόστης Εκδοτική, 2013).
- Καραγιάννης, Μ., *Αποτροπή και Άμυνα*, (Αθήνα: Παπαδόπουλος, 2022).
- Λέκκα, Α., *Η Νέα Αρχιτεκτονική Περιφερειακής Συνεργασίας στη Νοτιοανατολική Ευρώπη και στη Μαύρη Θάλασσα*, (Αθήνα: Ηρόδοτος, 2012).
- Μανιάτης, Γ. στο Κωνσταντίνος Φίλης, *Το Μέλλον της Ιστορίας: Πως ο Πόλεμος της Ουκρανίας Αλλάζει το Παγκόσμιο Τοπίο*, (Αθήνα: Παπαδόπουλος, 2022). σ 136-142.
- Nalbandyan, A., *Οι σχέσεις της ΕΕ με τις Χώρες του Καυκάσου*, στο Στέργιος Μπαμπανάσης, *Η Διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς Ανατολάς και οι Επιπτώσεις της*, (Θεσσαλονίκη: Παπαζήση, 2019). σ 294-310.
- Νάσκου-Παρράκη, Π. και Καραγιάννης, Μ., *Η Ενεργειακή Πρόκληση στη Μαύρη Θάλασσα στο Κωνσταντίνα Δημητρούλη, Ο Ενεργειακός Χάρτης της Μαύρης Θάλασσας*, (Αθήνα: Γκοβόστης Εκδοτική, 2013).
- Τριανταφύλλου, Δ., *Τι διακυβεύεται στην ευρύτερη περιοχή της Μαύρης Θάλασσας;* στο Δημήτρης Τριανταφύλλου και Παναγιώτα Μανώλη, *Αφιέρωμα: Ο Εύξεινος Πόντος μια αναδυόμενη περιοχή*, (χτ, International Centre, for Black Sea Studies, χχ). σ 83-89.
- Τσαρσανίδης, Χ., *Η ΕΕ και Οι Γείτονες της στην Ανατολική και Νοτιοανατολική Ευρώπη* στο Μπαμπανάσης Σ, *Η Διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς Ανατολάς και οι Επιπτώσεις της*, (Θεσσαλονίκη: Παπαζήση, 2019). σ 216-262.
- Φίλης, Κ. σε συνεργασία με τον Μάκη Προβατά, *Διεκδικητικός Πατριωτισμός: Ανατομία μιας συζήτησης που δεν έγινε ποτέ*, (Αθήνα: Παπαδόπουλος, 2021).
- Φριτζαλάς, Ι., *Κριμαία Η «Ενεργειακή Γέφυρα» της Ευρώπης*, (Αθήνα: Πελασγός, 2020).
- Χουζούρης, Κ., *«Η υβριδική διάσταση της σύγκρουσης Ρωσίας – Ουκρανίας στο Καλεντερίδης Σ, «Υβριδικοί Πόλεμοι»*, (Αθήνα, εκδόσεις Ινφογνώμων, 2021).

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΑΡΘΡΑ

Malyarenko, T. & Wolff, S., *The Logic of Competitive Influence-Seeking: Russia Ukraine and the Conflict in Donbas*, *Post-Soviet Affairs*, 15 February 2018, pp. 191-212, <https://doi.org/10.1080/1060586X.2018.1425083>, πρόσβαση 06 Δεκεμβρίου 2022.

Matveeva, A., *Donbas: The Post-Soviet Conflict that Changed Europe*, *European Politics and Society*, 17 May 2022, pp. 410-441, <https://doi.org/10.1080/23745118.2022.2074398>, πρόσβαση 04 Δεκεμβρίου 2022.

Mearsheimer, J., *Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault: The Liberal Delusions that Provoked Putin*, *Foreign Affairs* vol 93 No 5, September/October 2014, pp 77-89, <http://www.jstor.org/stable/24483306>, πρόσβαση 05 Δεκεμβρίου 2022.

Potočňák A. & Mares M., *Donbas Conflict: How Russia's Trojan Horse Failed and Forced Moscow to Alter its Strategy*, *Problems of Post-Communism*, 16 May 2022, pp. 01-11, <https://doi.org/10.1080/10758216.2022.2066005>, πρόσβαση 04 Δεκεμβρίου 2022.

ΣΥΝΘΗΚΕΣ - ΣΥΜΦΩΝΙΕΣ

ΓΕΕΘΑ, ΑΝ.Ν 2/ΦΕΚ Α. 333/1936. «Περί Καθορισμού των Στενών Υπογραφείσα εν Μοντρε τη 20 Ιουλίου 1936.» Αθήνα: Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος, 7 Αύγουστος 1936, <https://geetha.mil.gr/wp-content/uploads/2019/10/4-SYMVASIS-PERI-KATHORISMOU-TWN-STENWN-YPROGRAFEISA-EN-MONTRE-TH-20-IOUL-1936.pdf>, πρόσβαση 03 Αυγούστου 2022.

Security Council, *Representatives Permanent*, «Memorandum on Security Assurances in Connection with Ukraine's Accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons.» *Letter from the Permanent Representatives of the Russian Federation, Ukraine, the United Kingdom of Britain and Northern Ireland and the United States of America to the Secretary-General. United Nations - General Assembly Security Council*, 05 Δεκεμβρίου 1994, https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_1994_1399.pdf, πρόσβαση 07 Αυγούστου 2022.

United Nations, *Agreement on Principles of the Georgian-Ossetian Conflict*, 24 Ιουνίου 1992, https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/GE%20RU_920624_AgreemenOnPrinciplesOfSettlementGeorgianOssetianConflict.pdf, πρόσβαση 23 Αυγούστου 2022.

ΔΙΚΤΥΟΓΡΑΦΙΑ

Ανώνυμο, *Εύξεινος Πόντος, Ελληνικές Αποικίες και ο Πολυσύχναστος Υδάτινος, Δρόμος στο Σταυροδρόμι του Αρχαίου Κόσμου*, 22 Φεβρουαρίου 2022, <https://elhalfashbacks.blogspot.com/2022/02/euksinos-pontos-arxaia-ellada.html>, πρόσβαση 16 Ιουλίου 2022.

Ανώνυμο, *Καυκάσια Παγίδα. Γεγονότα και Σχόλια. Η Σύγκρουση Γεωργίας Αμπχαζίας. Μια Σύνομη Ιστορία*, 07 Οκτωβρίου 2021, <https://uofa.ru/el/kavkazskii-karpan-fakty-i-kommentarii-gruzino-abhazskii>, πρόσβαση 27 Αυγούστου 2022.

Ανώνυμο, *Υπερδνειστερία με Μολδαβία 1992 εισαγωγή. Πόλεμος στην Υπερδνειστερία, χ.χ.*, <https://kerchtt.ru/el/pridnestrove-s-moldovoi-1992-nvedenie-voina-v-pridnestrove>, πρόσβαση 24 Αυγούστου 2022.

Βέργολα, Μ., *Το Νέο Δυστοπικό Δόγμα του ΝΑΤΟ*, 01 Ιουλίου 2022, https://www.efsyn.gr/kosmos/eyropi/350420_neo-dystopiko-dogma-toy-nato, πρόσβαση 23 Οκτωβρίου 2022.

Βήμα, *Σε Εξέλιξη και Χωρίς Εντάσεις το Δημοψήφισμα για την Ένωση Κριμαίας με Ρωσία*, 16 Μαρτίου 2014, <https://www.tovima.gr/2014/03/16/world/se-ekseliksi-kai-xwris-entaseis-to-dimopsifisma-gia-tin-enwsi-krimaias-me-rwsia>, πρόσβαση 29 Αυγούστου 2022.

Βήμα, *Είναι η Μαύρη Θάλασσα η Νέα Προσφυγική Οδός*, 22 Αυγούστου 2017, <https://www.tovima.gr/2017/08/22/world/deu%CE%B1tsche-welle-einai-i-mayri-thalassa-i-nea-prosfygiki-odos>, πρόσβαση 03 Σεπτεμβρίου 2022.

Γαλλικό Ασοσιέιντ, *Έτοιμος ο Αγωγός Μπακού-Τσεϊχάν*, 14 Ιουλίου 2006, <https://www.kathimerini.gr/world/256892/etoimos-o-agogos-mpakou-tseichan>, πρόσβαση 17 Σεπτεμβρίου 2022.

Γκοντσαρένκο, Ρ. (Επιμέλεια Άρης Καλλιριμτζής), *Αθόρυβη Απόσχιση της Ανατολικής Ουκρανίας*, 20 Οκτωβρίου 2015, <https://www.dw.com/el/%CE%B1%CE%B8%CF%8C%CF%81%CF%85%CE%B2%CE%B7-%CE%B1%CF%80%CF%8C%CF%83%CF%87%CE%B9%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%84%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82-%CE%BF%CF%85%CE%BA%CF%81%CE%B1%CE%BD%CE%AF%CE%B1%CF%82/a-18793963>, πρόσβαση 31 Αυγούστου 2022.

Γκοντσαρένκο, Ρ. (επιμέλεια Γιάννης Παπαδημητρίου), *Αν Ουκρανία: Το χρονικό μιας Βαθμιαίας Κατοχής*, 22 Φεβρουαρίου 2022, <https://www.dw.com/el/%CE%B1%CE%BD%CE%BF%CF%85%CE%BA%CF%81%CE%B1%CE%BD%CE%AF%CE%B1-%CF%84%CE%BF-%CF%87%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CE%BC%CE%B9%CE%B1%CF%82-%CE%B2%CE%B1%CE%B8%CE%BC%CE%B9%CE%B1%CE%AF%CE%B1%CF%82/a-18793963>

E%B1%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%87%CE%AE%CF%82/a-60874574, πρόσβαση 30 Αυγούστου 2022.

Γκρέκας, Β., *Η Υψηλή Στρατηγική της Ρωσίας*, 15 Ιουλίου 2018, <https://foreignaffairs.gr/articles/71868/dr-basileios-ar-gkrekas/i-ypsili-stratigiki-tis-rosias>, πρόσβαση 10 Οκτωβρίου 2022.

Διακόπουλος, Α. και Στουρνάρας, Ν., *Η Τουρκία σε Αναζήτηση Στρατηγικής Αυτονομίας*, 27 Ιουνίου 2022, <https://www.kathimerini.gr/politics/561926854/i-toyrkia-se-anazitisi-stratigikis-aytonomias>, πρόσβαση 13 Νοεμβρίου 2022.

Εγκυκλοπαίδεια Ολοκαυτώματος, *Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος*, χ.χ, <https://encyclopedia.ushmm.org/content/el/article/world-war-i>, πρόσβαση 31 Ιουλίου 2022.

Ελληνική Δημοκρατία Υπουργείο Εξωτερικών, *Ενεργειακή Διπλωματία*, 04 Δεκεμβρίου 2022, <https://www.mfa.gr/energeiake-diplomatia>, πρόσβαση 15 Σεπτεμβρίου 2022.

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, *Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας*, χ.χ, https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/el/FTU_5.5.4.pdf, πρόσβαση 13 Νοεμβρίου 2022.

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, *Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο είναι Έτοιμο να Χορηγήσει στη Γεωργία καθεστώς Υποψήφιας Χώρας*, χ.χ, <https://www.consilium.europa.eu/el/policies/eastern-partnership/georgia>, πρόσβαση 11 Αυγούστου 2022.

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, *Συμπεράσματα της Συνόδου του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου*, 24 Ιουνίου 2022, <https://www.consilium.europa.eu/media/57454/2022-06-2324-euco-conclusions-el.pdf>, πρόσβαση 13 Νοεμβρίου 2022.

Καλαμπόκα, Μ., *Ο Υβριδικός Πόλεμος, το Δόγμα Gerasimov και η Περίπτωση της Κριμαίας*, 04 Σεπτεμβρίου 2020, <https://www.offlinepost.gr/2020/09/04/%CE%BF-%CF%85%CE%B2%CF%81%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82-%CF%80%CF%8C%CE%BB%CE%B5%CE%BC%CE%BF%CF%82-%CF%84%CE%BF-%CE%B4%CF%8C%CE%B3%CE%BC%CE%B1-gerasimov-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B7-%CF%80%CE%B5>, πρόσβαση 15 Οκτωβρίου 2015.

Καραγιάννη, Μ., *Ενεργειακή Κρίση: Μερικές Σκέψεις για την Περίπτωση της Τουρκίας*, 15 Σεπτεμβρίου 2022, <https://www.energia.gr/article/194392/energeiakh-krish-merikes-skepseis-gia-thn-periptosh-ths-toyrkias>, πρόσβαση 24 Σεπτεμβρίου 2022.

- Καραγιωργάκης, Γ., *Πόλεμος της Νότιας Οσετίας (2018): Πως Άλλαξε τις Ισορροπίες στον Καύκασο;*, 31 Μαρτίου 2020, <https://www.maxmag.gr/politismos/istoria/osetias>, πρόσβαση 05 Αυγούστου 2022.
- Κρασιάς, Π., *Η Συνθήκη του Μοντρέ και η Σημασία των Στενών του Βοσπόρου για το Ρωσικό Πολεμικό Ναυτικό*, 16 Μαρτίου 2022, <https://www.capital.gr/diethni/3621553/i-sunthiki-tou-montre-kai-i-simasia-ton-stenon-tou-bosporou-gia-to-rosiko-polemiko-nautiko>, πρόσβαση 31 Ιουλίου 2022.
- Λένναξ, Κ., *Ενεργειακή Ασφάλεια: Το Κλειδί για τη Διεθνή Ασφάλεια*, 28 Σεπτεμβρίου 2020, <https://odeth.eu/%CE%B5%CE%BD%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%B5%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AE-%CE%B1%CF%83%CF%86%CE%AC%CE%BB%CE%B5%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%BF-%CE%BA%CE%BB%CE%B5%CE%B9%CE%B4%CE%AF-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7-%CE%B4>, πρόσβαση 05 Σεπτεμβρίου 2022.
- Μανιάτης, Γ. και άλλοι, *Έρευνα Ανάλυση: Αναζητείται Ενεργειακή Στρατηγική*, 16 Ιουλίου 2022, <https://www.kathimerini.gr/world/561957118/ereyna-analysi-anaziteitai-energeiaki-stratigiki>, πρόσβαση 18 Σεπτεμβρίου 2022.
- Ματαράγκας, Β., *Η Συνθήκη του Μοντρέ και το Κλείσιμο των Στενών του Βοσπόρου από την Τουρκία – Τι ακριβώς προβλέπεται;*, 13 Μαρτίου 2022, <https://www.iefimerida.gr/kosmos/synthiki-toy-montre-stena-bosporos-tourkia-ishyei>, πρόσβαση 03 Αυγούστου 2022.
- Μπέλλου, Φ., *Η Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας (Σημειώσεις 2022α)*, (Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, 2022).
- Μπίτας, Φ., *Ο Πόλεμος της Νότιας Οσετίας*, 03 Ιουνίου 2020, <https://odeth.eu/%CE%BF-%CF%80%CF%8C%CE%BB%CE%B5%CE%BC%CE%BF%CF%82-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%BD%CF%8C%CF%84%CE%B9%CE%B1%CF%82-%CE%BF%CF%83%CE%B5%CF%84%CE%AF%CE%B1%CF%82>, πρόσβαση 24 Αυγούστου 2022.
- Νέα, *Η Στάνσκι Φουντώνει το ΝΑΤΟ*, 25 Μαρτίου 2014, <https://www.tanea.gr/2014/03/25/world/i-stanski-foyntwnei-to-nato>, πρόσβαση 28 Αυγούστου 2022.
- Οικονομικός Ταχυδρόμος, Γεωργία: *Η Ένταξη στο ΝΑΤΟ Εξαρτάται από την Πολιτική Απόφαση της Συμμαχίας*, 14 Ιουνίου 2021, <https://www.ot.gr/2021/06/14/epikairothta/kosmos/georgia-i-entaksi-tis-xoras-sto-nato-eksartatai-apo-tin-politiki-apofasi-tis-symmaxias>, πρόσβαση 11 Αυγούστου 2022.

Ονισένκο, Κ. (μτφ), *Το Μνημόνιο της Βουδαπέστης, με το οποίο η Ουκρανία Παρέδωσε τα πυρηνικά της όπλα*, 13 Φεβρουαρίου 2022 <https://onisenko.com/?p=1059&fbclid=IwAR0NsuTSeTYtc-uCy2vKsxUPWu92eyV-3N3iOdR5K7ARhTOUL5kyti0I8WE>, πρόσβαση 02 Αυγούστου 2022.

Πρεσβεία της Ελλάδας στη Μόσχα, *Ενεργειακή Πολιτική της Ρωσίας μέχρι το 2035*, χ.χ., https://agora.mfa.gr/infocfiles/%CE%95%CE%BD%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%B5%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AE_%CE%A3%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%B7%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%AE_%CE%A1%CF%89%CF%83%CE%AF%CE%B1%CF%82%20r u.pdf, πρόσβαση 18 Σεπτεμβρίου 2022.

Ρωμήου, Χ., *Πως Εκτροχιάστηκαν τα ενεργειακά σχέδια της Ρωσίας-Σανίδα Σωτηρίας οι Εξαγωγές της*, 18 Μαΐου 2022, <https://www.newmoney.gr/roh/palmos-oikonomias/europi/pos-ektrochiashtikan-ta-energiaka-schedia-tis-rosias-sanida-sotirias-i-exagoges-tis-grafimata>, πρόσβαση 18 Σεπτεμβρίου 2022.

Σάλακας, Β., *Η Πορτοκαλί Επανάσταση*, 30 Μαρτίου 2022, <https://www.kathimerini.gr/opinion/readers/561785506/i-portokali-epanastasi>, πρόσβαση 30 Αυγούστου 2022.

Σκάι, *Η Γεωργία περιμένει την απόφαση του ΝΑΤΟ για την ένταξή της στην συμμαχία*, 14 Ιουνίου 2021, <https://www.skai.gr/news/world/i-georgia-perimenei-tin-apofasi-tou-nato-gia-tin-entaksi-tis-stin-symmaxia>, πρόσβαση 11 Αυγούστου 2022.

Σκάι, *«Καμπανάκι» από τον Αρχηγό της Ίντερπολ: Τα Δυτικά Όπλα θα Καταλήξουν στα Χέρια Εγκληματιών*, 22 Ιουνίου 2022, <https://www.skai.gr/news/world/interpol-ta-dytika-opla-stin-oukrania-tha-kataliksoun-sta-xeria-egklimation>, πρόσβαση 03 Σεπτεμβρίου 2022.

Σκαλιώνη, Δ., *Ουκρανία: Διχασμένη μεταξύ Δύσης και Ρωσίας-Μία Ανασκόπηση*, 24 Φεβρουαρίου 2022, <https://www.ertnews.gr/eidiseis/mono-sto-ertgr/oukrania-dichasmeni-metaxy-dysis-kai-rosias-mia-anaskopisi/>, πρόσβαση 02 Αυγούστου 2022.

Σκούρα, Σ., *Τι είναι η Συμφωνία του Μίνσκ και κατά πόσο Αποτελεί Διέξοδο από την Κρίση της Ουκρανίας*, 11 Φεβρουαρίου 2022, <https://www.cnn.gr/focus/story/301000/ti-einai-i-symfonia-toy-minsk-kai-kata-poso-apotelei-diexodo-apo-tin-krisi-tis-oukranias>, πρόσβαση 01 Σεπτεμβρίου 2022.

Στούκας, Μ., *Ρωσία-Ουκρανία: Μια Διαμάχη με παρελθόν*, 26 Φεβρουαρίου 2022, www.protothema.gr/stories/article/1216032/rosia-oukrania-mia-diamahi-me-parelthon, πρόσβαση 24 Ιουλίου 2022.

- Στούκας, Μ., *Το Μνημόνιο της Βουδαπέστης (1994): Παρέδωσε η Ουκρανία τα πυρηνικά της όπλα στη Ρωσία;*, 17 Μαρτίου 2022, <https://www.protothema.gr/stories/article/1223159/to-mnimonio-tis-voudapestis-1994-paredose-i-oukrania-ta-purinika-tis-opla-sti-rosia>, πρόσβαση 02 Αυγούστου 2022.
- Συμβούλιο Ασφάλειας της Ρωσικής Ομοσπονδίας, *Στρατιωτικό Δόγμα της Ρωσικής Δημοκρατίας*, Χ.Χ., <http://www.scrf.gov.ru/security/military/document129>, πρόσβαση 09 Οκτωβρίου 2022.
- Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, *Στρατηγική Πυξίδα για Ισχυρότερη Ασφάλεια και Άμυνα της ΕΕ Κατά την Επόμενη Δεκαετία (Δελτίο Τύπου)*, 21 Μαρτίου 2022, <https://www.consilium.europa.eu/el/press/press-releases/2022/03/21/a-strategic-compass-for-a-stronger-eu-security-and-defence-in-the-next-decade>, πρόσβαση 13 Νοεμβρίου 2022.
- Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, *Στρατηγική Πυξίδα για την Ασφάλεια και την Άμυνα*, 21 Μαρτίου 2022, <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7371-2022-INIT/el/pdf>, πρόσβαση 13 Νοεμβρίου 2022.
- Τελιανίδη, Ι. (μτφ), *Το Βερχόβνα Ράντα Υποστήριξε τη Λήξη της Συνθήκης Φιλίας με τη Ρωσία*, 07 Δεκεμβρίου 2018, <https://www.ukranorama.gr/el/sb-politiki/3743-rada-pidtrimala-privinennya-dogonoru-pro-druzhu-z-rosieyu-2%CE%B1>, πρόσβαση 05 Σεπτεμβρίου 2022.
- Τριανταφυλλίδης, Δ., *Το Δόγμα Γκερασίμοφ*, 28 Δεκεμβρίου 2017, <https://booksjournal.gr/gnomes/2647-to-dogma-gerasimon>, πρόσβαση 15 Οκτωβρίου 2022.
- Τσακίρης, Θ., *Τι Σηματοδοτεί για τις Ευρω-ρωσικές Ενεργειακές σχέσεις η Εγκατάλειψη του South Stream;*, 11 Δεκεμβρίου 2014, <https://energypress.gr/news/theodoros-tsakiris-ti-simatodotei-gia-tis-eyro-rosikes-energeiakes-sheseis-i-egkatalaipsi-toy>, πρόσβαση 17 Σεπτεμβρίου 2022.
- Τσακίρης, Θ., *Η πολυδιάστατη έννοια της ενεργειακής Ασφάλειας*, 04 Δεκεμβρίου 2016, <https://www.kathimerini.gr/politics/886476/i-polydiastati-ennoia-tis-energeiakis-asfaleias>, πρόσβαση 04 Σεπτεμβρίου 2022.
- Τσιλογιάννη, Ν., *Τι Περιλαμβάνει η Ειρηνευτική Συμφωνία του Μίνσκ, που Καταπατήθηκε Απερίφραστα από τη Ρωσία*, 22 Φεβρουαρίου 2022, <https://www.news247.gr/kosmos/krisi-stin-oykrania-ti-perilamvanei-i-symfonia-toy-minsk-kai-giati-apetyche-na-epilysei-ti-diamachi.9539882.html>, πρόσβαση 31 Αυγούστου 2022.
- Υπουργείο Τουρισμού και Ανάπτυξης, *ΕΣΠΑ 2007-2013*, χχ, <http://2007-2013.espa.gr/el/pages/staticBlackSeaProgramme.aspx>, πρόσβαση 10 Ιουλίου 2022.

- Φιλης, Γ., *Αποκλειστικό: Στόχος και Κοιτάσματα σε Μαύρη Θάλασσα-Κριμαία*, 12 Μαρτίου 2014, <https://www.defencepoint.gr/news/%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%BA%CE%BB%CE%B5%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%BF-%CF%83%CF%84%CF%8C%CF%87%CE%BF%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%84%CE%B1-%CE%BA%CE%BF%CE%B9%CF%84%CE%AC%CF%83%CE%BC%CE%B1%CF%84>, πρόσβαση 18 Σεπτεμβρίου 2022.
- Φωκιανός, Γ., *Φυσικό Αέριο: Οι 5 + 1 Αγωγοί που Κρατούν «Όμηρο» την Ευρώπη*, 04 Δεκεμβρίου 2022, <https://www.ot.gr/2022/07/24/energeia/fysiko-aerio-oi-51-agogoi-pou-kratoun-omiro-tin-eyropi/> (Πρόσβαση 24 Σεπτεμβρίου 2022).
- Χουζούρης, Κ., *Ο Υβριδικός Πόλεμος του Λοχία της Βρετανικής Αυτοκρατορίας*, 27 Ιανουαρίου 2021, <https://www.foreignaffairs.gr/articles/73073/konstantinos-xoxyzouris/o-ybridikos-polemos-toy-loxia-tis-bretanikis-aytokratorias?page=show>, πρόσβαση 15 Οκτωβρίου 2022.
- Χουλιάρης, Γ., *Αστάθεια στον μετασοβιετικό χώρο: ο πόλεμος Γεωργίας-Αμπχαζίας (1992-1993)*, 16 Αυγούστου 2019, https://www.huffingtonpost.gr/entry/astatheia-ston-metasovietiko-choro-o-rolemos-yeoryias-ampchazias-1992-1993_gr_5d53b5dbe4b05fa9df06cfde, πρόσβαση 28 Αύγουστος 2022.
- Altstad, A. and Menon, R., *Unfrozen Conflict in Nagorno-Karabakh*, 12 Απριλίου 2016, <https://www.foreignaffairs.com/articles/armenia/2016-04-12/unfrozen-conflict-nagorno-karabakh>, πρόσβαση 16 Αυγούστου 2022.
- Bankingnews, *Γεωργία: Αποφασισμένη να ενταχθεί στο ΝΑΤΟ - Προϋπόθεση η επίλυση των εδαφικών προβλημάτων με τη Ρωσία*, 21 Ιουνίου 2022, <https://www.bankingnews.gr/amyna-diplomatia/articles/629495/georgia-apofasismeni-na-entaxthei-sto-nato-proypothesi-i-epilysti-ton-edafikon-provlimaton-me-ti-rosia>, πρόσβαση 11 Αυγούστου 2022.
- Barrie, D., *Το Αναθεωρημένο Στρατιωτικό Δόγμα της Ρωσίας*, 24 Φεβρουαρίου 2015, <https://www.capital.gr/think-tank/2237598/to-anatheorimeno-stratiotiko-dogma-tis-rosias>, πρόσβαση 10 Οκτωβρίου 2022.
- Blockmans S, *Απόσχιση της Κριμαίας Παράνομη αλλά και Νόμιμη*, 19 Μαρτίου 2014, <https://www.capital.gr/think-tank/1977877/aposxisi-tis-krimaias-paranomi-alla-kai-nomimi>, πρόσβαση 29 Αυγούστου 2022.
- Brief Team, *Τα Παγκόσμια Αποθέματα Πετρελαίου ανά Χώρα (γραφικό)*, 9 Μαρτίου 2022, <https://www.brief.com.cy/analyseis/ta-pagkosmia-apothemata-petrelaiou-ana-hora-grafiko>, πρόσβαση 18 Σεπτεμβρίου 2022.

- Cancian, M., *Πως θα Σπάσει ο Αποκλεισμός της Ρωσίας στη Μαύρη Θάλασσα*, 04 Ιουνίου 2022, <https://www.foreignaffairs.gr/articles/73739/mark-cancian/pos-tha-spasei-o-apokleismos-tis-rosias-sti-mayri-thalassa>, πρόσβαση 19 Νοεμβρίου 2022.
- Capital, *Συμφωνία των ΥΠΟΙΚ της G7 για Πλαφόν στο Ρωσικό Πετρέλαιο*, 02 Σεπτεμβρίου 2022, <https://www.capital.gr/diethni/3655811/sumfonia-ton-upoik-tis-g7-gia-plafon-sto-rosiko-petrelaio>, πρόσβαση 18 Σεπτεμβρίου 2022.
- Cartwright, M. (μτφ Αθανάσιος Κιουφετζόγλου), *Η εισβολή των Μογγόλων στην Ευρώπη*, 02 Οκτωβρίου 2019, <https://www.worldhistory.org/trans/el/2-1453>, πρόσβαση 10 Ιουλίου 2022.
- Cnn, *Το Ναγκόρνο Καραμπάχ, η Οικονομία και ο Ρόλος της Τουρκίας: Οι Πέντε Μεγάλες Προκλήσεις της Αρμενίας*, 27 Μαΐου 2022, <https://www.cnn.gr/focus/story/313991/to-nagkorno-karampax-i-oikonomia-kai-o-rollos-tis-toyrkias-oi-pente-megales-prokliseis-tis-armenias>, πρόσβαση 19 Αυγούστου 2022.
- Crabtree, B., *Black Sea: A Rising Tide of Illicit Business*, 01 Απριλίου 2020, <https://globalinitiative.net/analysis/black-sea-illicit-flows>, πρόσβαση 03 Σεπτεμβρίου 2022.
- E-amyna, *Το Νέο Ρωσικό Στρατιωτικό Δόγμα και η Εφαρμογή του Υβριδικού Πολέμου στην Ουκρανία*, 09 Μαρτίου 2017, <http://e-amyna.com/%CF%84%CE%BF-%CE%BD%CE%AD%CE%BF-%CF%81%CF%89%CF%83%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%B9%CF%89%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CE%B4%CF%8C%CE%B3%CE%BC%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B7-%CE%B5>, πρόσβαση 16 Οκτώβριος 2022.
- Energyfeed, *Πως ο Turkish Stream μετονομάστηκε σε Balkanstream*, 03 Νοεμβρίου 2020, <https://energyfeed.gr/physiko-aerio/pos-o-turkstream-metonomastike-se-balkanstream-eno-gr>, πρόσβαση 17 Σεπτεμβρίου 2022.
- Energypress, *Σέφκοβιτς: Ο Αγωγός TAP Ενισχύει την Ενεργειακή Ασφάλεια της ΝΑ Ευρώπης*, 17 Μαΐου 2016, <https://energypress.gr/news/sefkovits-o-agogos-tap-enishyei-tin-energeiaki-asfaleia-tis-na-eyropis>, πρόσβαση 17 Σεπτεμβρίου 2022.
- Energypress, *Ξεκίνησε η Κατασκευή του Turkish Stream*, 26 Ιουνίου 2017, <https://energypress.gr/news/xekinise-i-kataskeyi-toy-turkish-stream>, πρόσβαση 17 Σεπτεμβρίου 2022.

Energypress, *Διασυνδέθηκαν οι Αγωγοί TANAP και TAP στα Ελληνοτουρκικά σύνορα*, 22 Νοεμβρίου 2018, <https://energypress.gr/news/diasyndethikan-oi-agogoi-tanap-kai-tap-sta-ellinotoyrkika-synora>, πρόσβαση 17 Σεπτεμβρίου 2022.

Graham, T. and Haberman, J., *The Price of Peace in the Donbas*, 25 Φεβρουαρίου 2020, <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-02-25/price-peace-donbas>, πρόσβαση 31 Αυγούστου 2022.

iefimerida, *Γιατί η Κριμαία, είναι αυτόνομη Δημοκρατία στην Ουκρανία; Μία Ιστορία Εύθραυστης Γεωστρατηγικής*, 01 Μαρτίου 2014, <https://www.iefimerida.gr/news/145314/%CE%B3%CE%B9%CE%B1%CF%84%CE%AF-%CE%B7-%CE%BA%CF%81%CE%B9%CE%BC%CE%B1%CE%AF%CE%B1-%CE%B5%CE%AF%CE%BD%CE%B1%CE%B9-%CE%B1%CF%85%CF%84%CF%8C%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B7-%CE%B4%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CE%BA%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%AF%CE%B1-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%BF%CF%85%CE%BA%CF%81%CE%B1%CE%BD%CE%AF%CE%B1-%CE%BC%CE%B9%CE%B1-%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CE%B5%CF%8D%CE%B8%CF%81%CE%B1%CF%85%CF%83%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B3%CE%B5%CF%89%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%B7>, πρόσβαση 29 Αυγούστου 2022.

in, *Υπερδνειστερία: Τι είναι και γιατί είναι σημαντική για τη Ρωσία – Η εμπλοκή της στον πόλεμο θα σημάνει εξάπλωση της σύγκρουσης*, 26 Απριλίου 2022, <https://www.in.gr/2022/04/26/world/yperdneisteria-ti-einai-kai-giati-einai-simantiki-gia-ti-rosia-emploki-tis-ston-polemo-tha-simanei-eksaplosi-tis-syngkrousis>, πρόσβαση 28 Αυγούστου 2022.

Mark, J. (μτφ Αθανάσιος Κιουφετζόγλου), *Το Ρωσικό Κράτος του Κιέβου*, 03 Δεκεμβρίου 2018, <https://www.worldhistory.org/trans/el/1-16603>, πρόσβαση 10 Ιουλίου 2022.

NATO 2022, *Strategic Concept*, 30 Ιουνίου 2022, <https://www.nato.int/strategic-concept>, πρόσβαση 27 Οκτωβρίου 2022.

Parmar, S. and Agnihotri, K., *Ναυτικό Δόγμα Ρωσικής Ομοσπονδίας 2022: Μία Ανάλυση*, 17 Αυγούστου 2022, https://maritimeindia-org.translate.google.com/maritime-doctrine-of-the-russian-federation-2022-an-analysis-maritime-doctrine-of-the-russian-federation-2022-an-analysis/?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=el&_x_tr_hl=el&_x_tr_pto=sc, πρόσβαση 10 Οκτωβρίου 2022.

Perrin, C., *Russia's Invasion of Ukraine: Implications for Allied Collective Defence and Imperatives for the New Strategic Concept*, <https://www.nato-pa.int/download-file?filename=/sites/default/files/2022->

06/013%20DSC%2022%20E%20-%20STRATEGIC%20CONCEPT%20-%20PERRIN%20REPORT.pdf, πρόσβαση 27 Οκτωβρίου 2022.

Planete Energies, *Gas Pipelines Between Europe, Russia and Caucasia*, 25 Απριλίου 2022, https://www.planete-energies.com/en/medias/infographics/gas-pipelines-between-europe-russia-and-caucasia?fbclid=IwAR1nsxDXmf_M-oG-c7FyjbwLNNqONsiMJnV2_F1hySf-5QHf-jCSIBqPhag, πρόσβαση 15 Σεπτεμβρίου 2022.

Power, P., *Hidden but Critical Infrastructure: Undersea Cables and Pipes*, 05 Οκτωβρίου, <https://www.continuitycentral.com/index.php/news/resilience-news/7759-hidden-but-critical-infrastructure-undersea-cables-and-pipes>, πρόσβαση 19 Νοεμβρίου 2022.

Primetrica, *Submarine Cable Map 2022*, χ.χ, <https://submarine-cable-map-2022.telegeography.com>, πρόσβαση 03 Σεπτεμβρίου 2022.

Rakov, D., *Russia's New Naval Doctrine: A 'Pivot to Asia'*, 19 Αυγούστου 2022, <https://thediplomat.com/2022/08/russias-new-naval-doctrine-a-pivot-to-asia>, πρόσβαση 10 Οκτωβρίου 2022.

Routley, N., *4 Historical Maps that Explain the USSR*, 26 Φεβρουαρίου 2022 <https://www.visualcapitalist.com/4-historical-maps-that-explain-the-ussr>, πρόσβαση 16 Ιουλίου 2022.

Shaffer, B., *How Moscow Keeps the Conflict Alive-and what to do about it*, 03 Μαΐου 2014, <https://www.foreignaffairs.com/articles/armenia/2014-05-03/nagorno-karabakh-after-crimea>, πρόσβαση 19 Αυγούστου 2022.

Tisdall, S., *This dangerous new world of self-interested nations*, 22 Σεπτεμβρίου 2010, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2010/sep/22/frozen-conflict-spreads-across-globe>, πρόσβαση 14 Αυγούστου 2022.

Trenin, D., *Το Νέο Στρατιωτικό Δόγμα της Ρωσίας τα Λέει Όλα*, 30 Δεκεμβρίου 2014, <https://www.capital.gr/think-tank/2190668/to-neo-stratiotiko-dogmatis-rosias-ta-leei-ola>, πρόσβαση 10 Οκτωβρίου 2022.

Wikipedia, *Ντομπάς*, χ.χ, https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9D%CF%84%CE%BF%CE%BD%CE%BC%CF%80%CE%AC%CF%82#%CE%A3%CE%BF%CE%B2%CE%B9%CE%B5%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE_%CE%B5%CF%80%CE%BF%CF%87%CE%AE, πρόσβαση 31 Αυγούστου 2022.

Wordpress, *Μία Σύντομη Ιστορία της Ουκρανίας και των Ουκρανών*, Μάρτιος 2022, <https://elimperiodedes.wordpress.com/2022/03>, πρόσβαση 16 Ιουλίου 2022.